

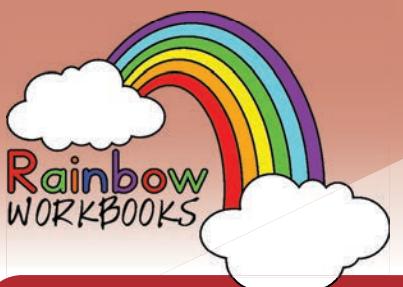

Vho Angie Motshekga
Minista wa Muhasho wa
Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa Pfunzo
ya Muteo

ISBN 978-1-920458-69-0

TSHIVENDA HOME LANGUAGE
GRADE 5 – BOOK 1
TERMS 1 & 2

ISBN 978-1-920458-69-0

THIS BOOK MAY
NOT BE SOLD.

Bugu idzi dzo iwlwala vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Angie Motshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo. Vho Enver Surty.

Bugu dza u shumela dza Rainbow ndi tshipida tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwixisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha giredi dza rathi dza u ranga. Sa tshihiwe tsha zwithu zwihiwlwane zwa Pulanetshumisi (Action Plan) ya Muvhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vhudziswi nga Muhasho wa Gwama ja Lushaka (Thirezhari). Hezwi two ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzothe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo lauri bugu idzi dzi do thusa vhadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duvha linwe na linwe khathihi na u vha na vhuhanzi uri vha khunyeledze kharikhu!amu yothe. Ro ita nga vhuronwane uri ri sumbedze nqila vhadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo li no bva li mbiluni uri vhana vha do diphiña nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonewho, sa mudededzi, vha do diphiña na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vhavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI – Gireidi ya 5 Bugu |

ISBN 978-1-920458-69-0

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

TSHIVENDA LUAMBO
LWA HAYANI
Bugu 1
Themo 1 & 2

Kuwalele

Dilugiseni

Rerani na tshigwada tshañu uri ni kuvhanganye mihibulo. Shumisani mepe wa mihibulo kha u dzudzanya mihibulo yañu siani la puloto, vhaanewa/vhabvumbedza na fhethuvhupo.

Mvetamveto

Nwalani mvetamveto yañu ya u tou thoma. Elekanyani nga lushaka lwa vhathetshelesivhatali, tshivhumbeo na phara iñwe na iñwe.

Vusuludzani

Vhalani mvetamveto nga lito la u sasaladza ni wane mbigelamurahu i no bva kha vhañwe nga inwi kiłasini na mudededzi wañu.

Dzudzanyani

Dzudzanyani nga u Ɋola mupeleto na ndongazwiga. Itani ndulamiso ya mvetamveto.

Andadzani

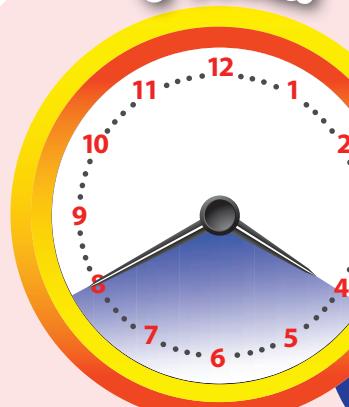
Nwalani mvetamveto yañu ye ya dzudzanya na u lulamisa, sa one mañwalwa a u khunyeledza.

Kuvhalele

Thangela uvhala

Uvhala

Thevhela uvhala

- Elekanyani nga zwine na vho zwi ñivha zwi no kwama Ɋoho ya mafhungo.
- Elekanyani nga muñwali na deithi ye bugu ya andadzwa ngayo.
- Vhalani phara ya u thoma na ya u fhedzisela ya tshipida itsho.
- Lingedzani u humbulela uri liñwalwa ilo li khou amba nga mini.

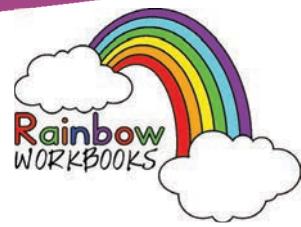
- Musi ni tshi khou vhala, ni ite ni tshi awela ni vhone uri ni khou pfectesa naa.
- Vhambedzani zwe na vha no humbulela zwone na zwe na vhala.
- Arali ni sa koni u pfectesa zwine maiwe a maipfi a amba shumisani dikishinari (thalusamaipfi).
- Arali ni sa pfectesi phara iyo, i vhaleni hafhu nga u tou ongolowa. I vhaleleni ntha.

- Lingedzani u elelwa mafhungomatsivhudzi magede o lumbamaho zwe na vhala.
- Itani mepe wa mihibulo wa mihibulo mihibulo.
- Nwalani zwi re zwañu inwi muñe ni tshi shumisa mihibulo i no bva kha zwe na vhala.

Gireidi
ya **5**

L u a m b o
I w a h a y a n i

NGA TSHIVENDA

Heyi bugu ndi ya:

Bugu ya

I

TSHIVENDA

TSUMBANDILA DZA U SHUMISA IYI BUGU YA MISHUMO

Bugu ya Mishumo ya vhuimo ha vhukati ha ngudo ya Luambo lwa Hayani i a vha ḥanganedza. Vhuimo uhu ha vhukati ha ngudo dza Luambo lwa Hayani ho itelwa u alusa vhukoni ha luambo kha vhabudi uri vha kone u alusa zwikili zwavho zwa u davhidzana hu no itwa vhutshiloni, khathihi na u alusa zwikili zwa u guda funzoni ri tshi buđa na kharikhujamu. Ri na fulufhelo lauri vha do zwi vhone uri iyi Bugu ya Mishumo i thusa vhabudi kha u alusa vhukoni uhu he ha bulwa.

Kha vha shumise Bugu ya Mishumo khathihi na zwiře zwiko zwi re hone. Kha vha tole CAPS ya Vhuimo ha Vhukati ya Luambo lwa Hayani.

Bugu ya Mishumo iyi yo dzudzwanya hu tshi tevhedzwa zvitendeledzi zwa vhege mbilimbili zwa CAPS. Vha do ḥanganana na migaganyo ya zwine zwa do funzwa kha tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege idzi mbili kha masiařari 1, 35, 69 na 103 a iyi Bugu ya Mishumo. Tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege mbili tsho vhekanywa uri tshi katele zwikili zwi tevhelaho zwa luambo:

1 U thetshelesa na U amba (Oraja) – awara dza 2 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri ambe

Vhabudi vha tea u newa zwikhala tshifhinga tshoře zwa u alusa zwikili zwavho zwa U thetshelesa na U amba zwa u kuvhanganya ngazwo mafhungomatsivhudzi, vha tandulula thaidzo na u bula mihibulo yavho na kuvhonele kwavho kwa zwithu. Bugu ya Mishumo i na nyito dzi re na tshivhalo dza u amba na u thetshelesa dzine vhone vha nga dzi shumisa u itela u vha na vhuřanzi uri vhabudi vha wana zwikhala musi na musi zwa u ita nđowendowe dza u tou amba.

2 U vhala na U Talela – awara dza 5 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri vhale

CAPS i lila uri vhabudi vha vhale na u ḥalela zwibveledzwa zwa mařwalwa magede na tshaka dza mařwalwa nngede kha tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege mbili. Hafha hu katelwa u vhala: nganeapfuh (zwiři zwipfuh), folokuloo (ngano), nganetshelomuňe, mařwalo, imeři, zwiřwalwa kha dayari, matambwa, atikili dza gurannđa, atikili dza magazini, inthaviwu dza radio, vhurendi, mařwalwa a u ūtuwedza, khungedzel, ndaela, ndaedzandila na kuitelwe kwa zwithu. I tshi inga kha zwenezwi, CAPS i lila uri vhabudi vha vhale mařwalwa a re na mafhungomatsivhudzi a u tou vhone: mimepe, tshati, dzithebuļu, nyolo, mepe ya mihibulo, tshati dza mutsho, phosīra, nđivhadzo, zwifanyiso na dzigirafu. Vha do wana hu na zwibveledzwa zwa mařwalwa zwi re na tshivhalo kha iyi Bugu ya Mishumo.

CAPS i bula maitele a u vhala ane a vha maga a thangelaughala, u vhala na thevhelauvhala. Vha do ḥanganana na ḥalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuvhalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya bugu iyi.

3 U řwala na U řekedza – awara dza 4 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri řwale

CAPS i lila vhabudi vha tshi ita nđowenđowe dza u řwala musi na musi dza mafhungo o fhambananaho. Bugu ya Mishumo iyi i na fureme dza u řwala ngadzo khathihi na nzunzanyo dzi no do duduředza vhabudi vha tshi bveledza zwibveledzwa zwa u tou řwala, zwa u tou vhone na zwa midia minzhi. Vha do ḥanganana na ḥalutshedzo dzi no sumbedza maga nga maga dza 'kuřwalele' nga ngomu ha khavara ya nga phanda ya iyi Bugu ya Mishumo.

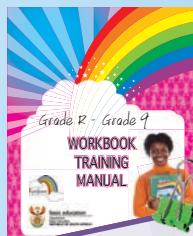
4 Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo – awara ya 1 kha tshitendeledzi tsha vhege dza 2 (mbili)

Kha ri řwale

LUAMBO

CAPS i vha newa mutesvhe wa Zwivhumbeo na Milayo zwa Luambo (zwiterwa) zwine zwa tea u funzwa kha gireidi iřwe na iřwe. Iyi Bugu ya Mishumo i dzenisa na nđowedzo nngede dza tshitendeledzi tshiřwe na tshiřwe tsha vhege mbili. Nyito idzi dzi anzela u katela 'noutu/nzhele' dza u ḥalutshedza milayo ya luambo.

- Vha tshi ḥoda tsivhudzo iřwe kha vha tole Workbook Training Manual.

Thero ya 1: U anetshela ngano

Zwi ori

Themo ya 1: Vhege dza 1 - 2

1 Pele - bola ya milenzhe i a mu tanganya thoho

2

U vhala mañwalwa a no amba nga Pele
U fhindula mbudziso dze dza disendeka nga mañwalwa aya.
U vhambedza maipfi na zwine a amba.

2 Zwinzhi nga Pele

4

U rera nga mbudziso zwigwadani.
U fhindula mbudziso dici no kwama mvumbo, fethu na muhumbulo muhulwane wa tshitiori.
U pulanelia manweledzo hu tshi shumiswa mepe wa buvhi.
U ñwala manweledzo.

3 Portia u sedzulusa tshitiori tsha bola ya milenzhe

6

U vhala tsenguluso ya bugu.
U fhindula mbudziso dici no kwama tsenguluso.
U topola muñwali, dzina ja bugu na zwi re ngomu ha tsenguluso.
U bula zwiitisi zwauri ndi nga mini vhana vha tshi nga diphiña nga tshitiori itshi.
U fhedzisa mafhundo a tshi shumisa nyito i re kha tshifhinga tsho fhiraho.
U fhedzisa mafhundo a tshi shumisa nyito i re kha tshifhinga tsha zwino.

4 U ñwala tsenguluso

8

U dubekanya mafhundo.
U shumisa lubuvhi kha u pulanelia tsenguluso.
U ñwala tsenguluso nga fhasi ha thohwana dze dza newa.
U ola tshifanyiso tshi no khou sumbedza uri bugu i amba nga mini.

5 U shandula kuhumbulele

10

Therisanu nga tshifanyiso.
U vhala tshitiori tshi no amba nga mutukana we a guda u diphiña nga mitambo.
U fhindula mbudziso dici no kwama tshitiori.
U ñwala phara.
U nea tshitiori thoho.
U topola madzina vhukuma na madzinazwao.

6 Huíwe u ñwala hafhu

12

U shumisa puloto ye ya newa kha u pulanelia tshitiori.
U nea tshitiori thoho.
U ñwala marangaphanda a tshitiori.
U talutshedza fethuvhupo hu re tshitiorini.
U topola vhaanewa vha re tshitiorini.
U topola puloto ya tshitiori.
U swikisa tshitiori matñakheni.

U shumisa thangi kha u vhumba maipfi maswa.

U shumisa mitshila kha u vhumba maipfi maswa.
U ñwala mafhundo hu tshi shumiswa dzikhoma nga ndila yone.

7 Metshe wa u khunyeledza wa Pele

14

U vhiga tshipitschi tshi re na thoho i no ri: 'Ndi nga mini mitambo i tshithu tshihulwane.'
U asesa tshipitschi tshe tsha itwa nga tshigwada.
U vhala phara i no amba nga metshe wa u khunyeledza wa Pele.
U fhindula mbudziso dici no kwama phara.
U topola pfanywa mafhungoni.

8 Zwi a tangana

16

U ñwala litambwa ji no amba nga Pele.
U tñela kilasi litambwa.
U ñwala tsengluso ya litambwa hu tshi topolwa uri litambwa ji amba nga mini, vhabvumbedzwa ndi vhonnyi, lushaka lwa luambo lwe lwa shumiswa, ndi nga mini litambwa ji tshi tea u talelwa kana ji songo tea.
U shumisa zwiga zwa u awela, malederedanzi, khoma, zwigambudziso na zwidéve pharani ye ya newa.
U ita mütevhe a tshi shumisa tshifhinga tsha zwino tsha a.
U ñwala mafhundo a tshi shumisa tshifhinga tsho fhiraho.

Ma ñwala a mafhungomatsivhudzi

Themo ya 1: Vhege dza 3 - 4

9 Muvhudá wa tchipentshela

18

U topola phambano dza zwifanyiso zwivhili.
U vhala mañwalwa a no amba nga Thulo dza Milamboni
U fhindula mbudziso dici no kwama mañwalwa aya.

10 Maiwe hafhu nga thulo dza milamboni

20

U topola fhungothoho na fhungolitikedzi.
U fhedzisa mepe wa buvhi u no kwama Thulo dza Milamboni.
Thulo dza Milamboni

11 Nomboro dici anetshela mafhungo a sa takadzi

22

U vhala girafu i no amba nga Thulo dza Milamboni.
U pñesesa na u ñwala nga girafu i no amba nga Thulo dza Milamboni
U topola zwine maipfi a amba.
U talukanya pfanywa.

U ñwala maipfi kha dikishinari.

U ñuma maipfi hu tshi shumiswa matñanganyi nahone, fhedzi, ngauri, arali, zwino na musi

12 Zwi we hafhu nga thulo dza milamboni

24

U ñwala mafhundo a tshi tevhekana nga ngona hu utela u ita phara i no pfala.
U topola fhungothoho ja phara.
U shumisa zwitanganyi kha u ñuma mafhundo:
tsha u toma, tshi no tovhela,
tsha u fhedzisela, nga murahu, zwenezwoha.
U ñwala phara i no pfala nahone yo dzudzanywa nga ngona.

13 Zwiwe hafhu nga mivhudá

26

U vhala mañwalwa a no amba nga mivhudahaya na mivhudädaka
U fhindula mbudziso dici no kwama mañwalwa aya.
U ñwala thohwana ya mañwalwa.
U thabuleitha phambano dici re vhukati ha mivhudahaya na mivhudädaka.
U topola mbumo.
U shumisa inifinitivi.

14 Kha ri lavhelese mivhudahaya na mivhudädaka

28

U ñwala phara a tshi bula uri muvhudädaka u lela vhana vhawo nga ndila ifhio.
U lulamisa mafhundo a tshi shumisa maipfanisi a re kha vhuthihi na vhunzhi.
U topola maitimapfukeli na inifinitivi mafhungoni.
U ñwala mañweledzo a mañwala a no khou amba nga Tshaka dzo fhambananaho dza Mivhudá.

15 Ri tala figara dza muambo

30

U vhala mañwalwa a no amba nga tshikokovhi tsha khumbulelw.
U topola maambele kha mañwalwa.
U livhanya maidioma na zwine a amba.
U topola maiidioma mafhungoni.
U talukanya maedzavhathu.
U livhanya maipfi a luambo lwa musanda na zwine a amba.

16 Usedza kuñwalele hafhu

32

U ñekana mihibulo ya maanea a tshipuka.
U pulanelia maanea a tshipuka hu tshi shumiswa mepe wa buvhi.
U ñwala maanea a no bula uri tshipuka tshi na tshivhumbeode, saidzi yatsho, tshi tshila tshifhinga tshingafhani na uri tshi khomboni ya u thothela naa.

1 Pele – bola ya milenzhe i a mu ḥanganya ḥoho

Kha ri ambe

Ambani nga tshifanyiso itshi.

Bola ya milenzhe ndi muhwe wa mitambo yo ḥoweleswaho ḥifhasini. Ni a u funa? Ndi nnyi mutambi wa bola ya milenzhe ane na mu funesa? Ndi ngani ni tshi mu funesa? Ni guda mini khae? Ndi ngani?

Kha ri vhale

Musi ndi tshi pfa luimbo lwa lushaka lwa Brazil, ndi pfa u nga ndi khou lora. Ndi a lingedza uri muhumbulo wanga u tou fombe kha uri ndi ḥo tamba hani fhedzi ndi dzulela u humbula uri: Zwi konadzea hani uri ndi vhe fhano, kha thimu ya Brazil, Sweden, hune nda ḥo bva ndi tshi tambela shango ḥashu hu si kale? Kha u kundwe u moloro!"

Uyu ndi Pele e na miñwaha ya 17, u khou tamba mutambo wawewa u thoma wa fainaña wa Tshiphuga tsha Bola tsha ḥifhasi. Ndi nnyi uyu mutukana? O swikisa hani **mutatisanoni** wa Tshiphuga tsha Bola tsha ḥifhasi? U ḥipfa hani nga bola ya milenzhe, mutambo we wa mu ita muñvhalea?

Pele u bva kuñoroboni kuñuku kwa ngei Brazil. Muñta wa hawe wo vha u na vhusai vhuhulu. Pele ndi mutukana we a vha a tshi tamba bola ya milenzhe nthani ha u vha a tshikoloni. O vha na mashudu ngauri khotsi awe na vhone vho vha vhe mutambi wa bola. Vho mu funza uri u daha na u nwa a zwo ngo luga.

Pele uri, "Vhathu vha Brazil vha a ḥangana ḥoho nga bola ya milenzhe. Vha thoma u raha bola zwenezwi vha tshi tou kona u ima. U tshimbila hu ḥa nga murahu."

O thoma kiñabu yawe ya bola ya milenzhe, *The Shoeless Ones*, e na miñwaha ya 10. O vha a tshi kona nga mañda. E na miñwaha ya 14 o tambela kiñabu ya atiletiki ya heneñho ha hawe.

Nga hetshi tshifhinga o vha a sa khou shuma zwavhuñi tshikoloni. O vha o **sedzesá** zwa u tamba bola. O feila ñwaha muthihii. A litsha tshikolo e na miñwaha ya 14 a thoma u shuma ḥimagani ḥa zwienda. Musi o no aluwa a pfa mbilu yawe i tshi vhavha nge a shavha tshikolo. A vhuyeleta tshikoloni a ya na yunivesithi o no mala o no ḥi vha na ñwana.

Musi e na miñwaha ya 15, o ya u tamba bola ya milenzhe kha thimu i ḥivheaho ya Santos.

Nga murahu ha miñwaha miñhili a tambela Brazil kha muñatisano wa Tshiphuga tsha ḥifhasi wa 1958 ngei Sweden. A kora zwikoro zwa fumi kha **mutambo wa vhugwena**, Brazil ya wina. Nga murahu ha izwo o tamba kha mitambo minzhi a kora zwikoro zwi no fhira 1300.

Ndi ngani Pele o vha a **tshi kona**? Hu na zwiitisi zwinzhi. Tsha u thoma, o vha a tshi funa bola ya milenzhe. Tsha vhuvhili, o vha o thanya kha kutambele kwave kwa mutambo uyu, tsha u fhedzisela, o vha a sa tambeli ene muñe fhedzi, a tshi tambela thimu.

Pele o vha a si mutambimakone wa bola fhedzi. O vha a tshi shumesa na kha zwa pfanelo dza vhatambi vha bola. O vha ene we a kombetshedza uri musi vha tshi lwala kana vho huvhala vha ḥi badeliwa.

Pele o qipfa hani musi a tshi tamba mutambo wa u thoma o imela shango la hawe?

Pele o vha a tshi tenda kha u ita uri muvhili wawe u dzule wo takala. Ni zwi ñivha hani?

Pele o vhuelela tshikoloni o no mala. Ni vhona u nga two mu lelutshela kana u mu konqela? Ndi ngani ni tshi ralo?

Ndi ngani ni tshi vhona u nga Pele o vha e mutambimakone wa bola?

Ndi nnyi ane a khou amba kha phara ya u thoma?

Ni vhona u nga Pele o vha a tshi ñihudza nga u tambela Brazil?

Vhana kanzhi vha a kokovha vha sa athu tshimbila. Pele uri vhana vha ita mini Brazil?

Ho vhudziswa mbudziso tharu kha phara ya vhuvhili ya tshiñori. Dzi ñwaleni.

Ni ñwale na phindulo dza mbudziso idzo tharu.

Mbudziso 1	
Phindulo	
Mbudziso 2	
Phindulo	
Mbudziso 3	
Phindulo	

Livhanyani maipfi na zwine a amba.
Talani mutalo u tshi bva kha ipfi lirwe
na lirwe kha tsha monde u tshi ya kha
zwine la amba zwi re kha tsha u la.

wina
muñisanoni
u vha na dzangalelo
vhugwena
u bvela phanda

u kona
u takalela
fainaña
u kunda
u ñatisana mitamboni

Zwinzhi nga Pele

Kha ri ንwale

Thomani nga u rera nga mbudziso idzi ni kha zwigwada zwa vhoiwe. Ni kone u ንwala phindulo dzadzo.

Muanewa muhulwane tshitorini itshi ndi nnyi?

Ndi nga mini ni tshi vhona e ene muanewa muhulwane?

Nga maipfi aṇu, ንwalani uri tshitoriori itshi tshi khou bvelela ngafhi.

Shumisani maipfi aṇu musi ni tshi ንwala zwine na vhona u nga ndi wone muhumbulo muhulwane wa tshitoriori itshi.

Kha ri ንwale

Ni khou ya u ንwala manweledzo a tshitoriori tshi no amba nga Pele.

Shumisani mepe wa mihibulo kha u pulanela manweledzo aṇu.

ጀwalani muhumbulo muhulwane kana fhungoṭhoho kha tshibuļoko tshiňwe na tshiňwe

Shumisani mihibulo iyi na maṇwe mafhungomatsivhudzi a no bva kha siṭari ḥo fhiraho kha u sika mihibulo yaṇu mihibulo.

mutambo we a vha a
tshi u funesa

muṭa wa hawe

he Pele a vha a
tshi dzula hone

kilabu ye a i thoma

u dzhena tshikolo hawe

zwiitisi zwa u bvela
phanda hawe

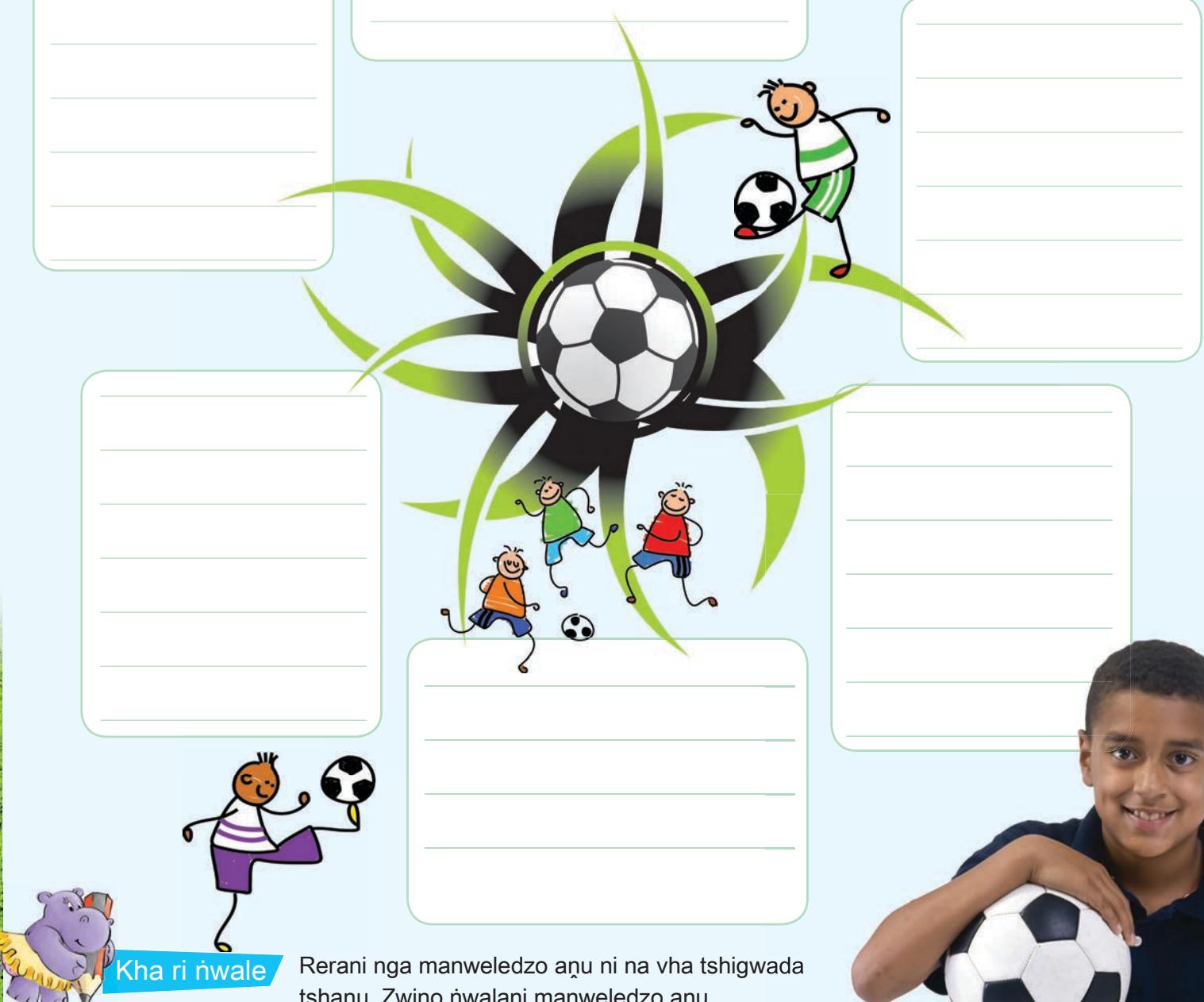
mitambo ya Olimpiki

thimu ye a tambela yone u thoma

Deithi:

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thusé u pulanelá u ñwala
- Ñwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu ● Vusuludzani mañwalwa añu ni ite ndulamiso dzo teaho ● Zwino ñwalani mañwalwaaya buguni yanu nga vhudele.

Kha ri ñwale

Rerani nga manweledzo añu ni na vha tshigwada tshanu. Zwino ñwalani manweledzo añu.

Kha ri vhale

Vhalani tsenguluso iyi ya bugu ya tshiɔtori yo ñwalwaho nga muzwala wa Pele, Sam.

Sam wa Bola ya Milenzhe

Nga Portia Nchabeleng

Mathomoni a tshiṭori Sam u ya u ḥangana na muzwala wawe Pele a no khou tou bva u swika a tshi bva Brazil. Tshikoloni Pele ha ḥalukanyi kutambelwe kwa khirikhethé, ragabii kana thenisi. U dovha hafhu a si pfane nga maanda na u dzhena tshikolo. U funesa mutambo muthihi fhedzi. Bola ya milenzhe! Pele u gudisa khonani dzawe dla gireidi ya vhuṇa u tamba bola ya milenzhe. Vhalani bugu iyi ni vhone arali vha tshi nga kunda vha gireidi ya vhutatu.

Ndi takalela bugu iyi ngauri ndi pfana na bola ya milenzhe. Zwifanyiso zwe olwa zwavhuđi nahone zwi na mivhalavhala. Vhatambi vha nga vha khou tamba bola ya milenzhe zwavhukuma. Ndi takadzwa nga kuňwalele kwa muňwali ngauri u ita uri bola i tshile.

Ndi vhona u nga vhafuni vha bola vha tea u vhala bugu iyi sa izwi ndi tshi vhona u nga yo ñwalwa zwavhudi nahone tshitoritsha hone tshi a nyanyula.

Kha ri nwale / Fhindulani mbudziso dzi tevhelaho dzi no kwama tsenguluso ya bugu.

Dzina la bugu ndi lifhio?

Ndi nnyi o ñwalaho tsenguluso ya bugu?

Bugu i amba nga mini?

For more information about the study, please contact Dr. [REDACTED] at [REDACTED].

Ndi ngani Portia a tshi takalela itshi tshtiori?

U vhona u nga vhañwe vhana vha do i takalela? Ndi ngani ni tshi ralo?

Kha ri የwale

Shandulani mafhungo a re afho fhasi a bve kha
kale a ፈ kha zwino.

Tsumbo

Pele o dzula kuđoroboni kuțuku kwa Brazil.

Pele u dzula kuđoroboni kuțuku kwa Brazil.

Ndi nga mini Pele o bvela phanda?

O thoma kilabu yawe ya bola ya milenzhe.

O litsha tshikolo nga n̄thani ha bola ya milenzhe.

O thusa vhatambi vhanzhi vha bola ya milenzhe.

Pele o vha e mutambimakone wa bola.

U ñwala tsenguluso

Kha ri ñwale

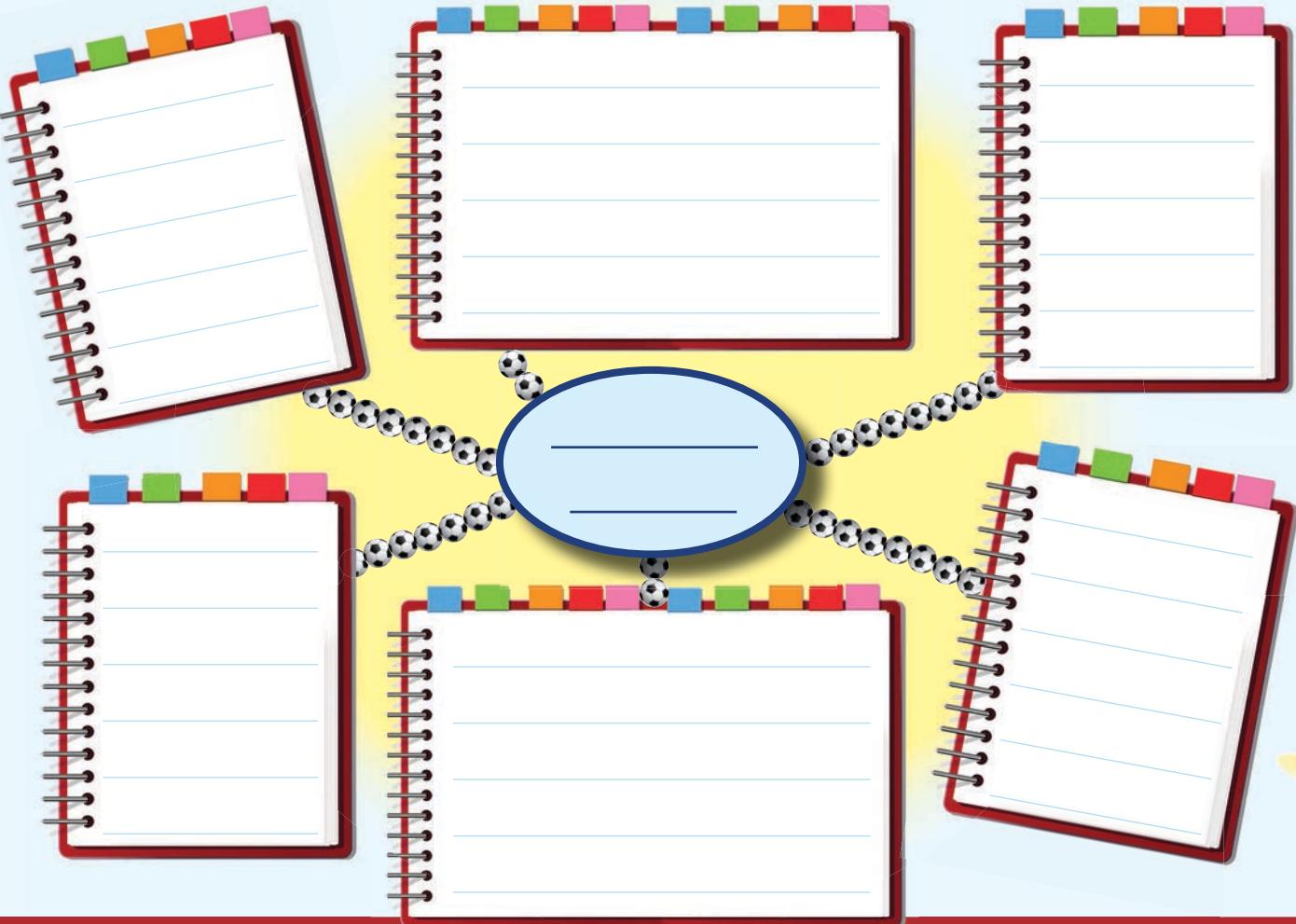
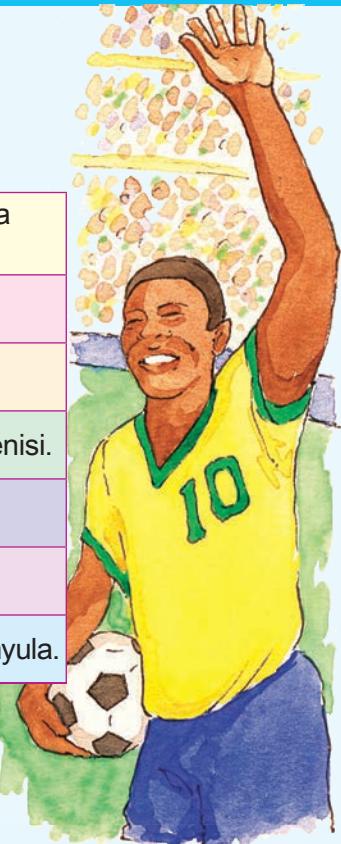
Mafhungo aya ha tevhekani nga ngona.
A vheeni nga ngona yone ni a nombore.

	Ndi vhona u nga vhana vha no takalela bola ya milenzhe vha tea u vhala bugu iyi.
	Vhalani bugu iyi ni wane uri vha nga kunda vha gireidi ya vhutanu naa.
	U takalela mutambo muthihi fhedzi: bola ya milenzhe!
	Tshikoloni Pele ha ɻalukanyi kutambelwe kwa khirikhethé, ragabii kana thenisi.
	Heyi bugu ndi a i takalela ngauri ndi funesa bola ya milenzhe.
	Ndi takadzwa nga kuñwalele kwa muñwali ngauri u ita uri bola i tshile.
	Ndi vhona u nga yo ñwalwa zwavhuði nahone tshiɔri tsha hone tshi a nyanyula.

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala tsenguluso ya tshiɔri tsha Pele. Tsha u thoma, pulanelani tsenguluso yanu. Shumisani mepe wa mihibulo kha u pulanela tsenguluso yanu.

Kha ri nwale

Tshiṭori tshi amba nga

Zwino nwalani tsenguluso yanu.

Nwalani mafhungo maṇa nga fhasi ha ḥohohi iñwe na iñwe.

Pele ndi tsumbo yavhuđi kha vhaswa ngauri

Ndo takadzwa/a tho ngo takadzwa nga tshiṭori itshi ngauri

Ni vhale/ni songo vhala tshiṭori itshi ngauri

Zwino olani tshifanyiso tshi no sumbedza uri tshiṭori itshi tshi amba nga mini.
Neani tshifanyiso tshañu ḥohohi.

U ɖiphiṇa

U shandula kuhumbulele

Kha ri ambe

Ambani nga tshifanyiso itsi ni kha tshigwada tsha vhoiwe.

Ni vhona u nga mutukana u takalela zwifhio?

Ni vhona u nga u a pfana na u tamba mitambo?

Ni zwi dīvha hani?

Arali no vha ni khonani yawe, no vha ni tshi nga mu kombetshedza uri a ite mini? Ṭalutshedzani khonani dzanu dici re tshigwadani tshañu.

Kha ri vhale

A tho ngo vhuya nda vuwa ndo takalela bola ya milenzhe. Hu si ni ngauri ndi vhona

i sa takadzi, tshiitisi ndi uri hoyu mutambo a thi u pfectesi. U vhonala u mutambo wa vhuhana arali ri tshi tou zwi sedza! Thimu mbili dici tshi rahela bola ngomu ha nete khulukhulu.

Kha minete ya fūthanu (90) ine vha i fhedza vhe kha zwenezwi, nne ndi nga vha ndo no vhala bugu i no takadza nda i fhedza!

- Musi ni sa athu vhala humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siañari ni wane uri ni ðo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Khotsi anga vho pfa ndo vha kula nungo. Vha lingedza na u nngwanelo bola i yo ñwalwaho dzina ja Pele musi wa u fhululedza ðuvha ñanga ja mabebo. Yo vha i tshi vhonala i sa kungi mañ. Yo vha yo putelwa nga bammbiri ja u putela mpho ho nambatedzwa na khadi i no ri: Ðuvha ja mabebo ñavhuði Xolisa, nga lufuno lufulu lwa Mma na Baba". Nda dzhia ñila bola, i tshee yo putelwa ngauralo, nda i vhea ñtha ha desike yanga ya u vhalela – uri ndi sokou tou i sedzavho.

Liñwe ðuvha, khonani yanga muswa a ða u dala. "Naa inwi a ni vhuyi na bvavho na ya u tamba?" a tshi vhudzisa. "Hai!" nda mu fhindula nga u ñavhanya. A dzungudza ñoho a mbo lavhelesa ñila bola i re ñtha ha ñafula. "Ndi ya nnyi?" ndi ene a tshi vhudzisa a songo takala zwone. "Ndi yanga," ndi tshi mu fhindula. A mbo i hovhelela. A putulula ñila bammbiri a thoma u bammbisa bola a tshi mona na kamara. "Idani ri ñuwe. Ri ðo vha ri tshi khou tamba nnða ngayo!" Nda tenda nga ñoho. Ngauri yo vha i bola yanga, nda mbo ði mu tevhela! Nda sia ñila bugu ñtha ha mmbete.

Ndo vha ndi sa ñihvi uri ndi fanela u ita mini ndo sokou, phongoo vhukati ha mudavhi. Nda sokou ima ndo lavhelesa iyi khonani yanga ntswa a tshi khou tamba bola o ñitakalela. A rahela bola kha nne. Nda si ñivhe uri ndi ite mini. Nda i doba na gidima ndo i fara. "I raheleni ngeno, mani!" ndi ene a tshi vhidzelela e ngei kule. Nda mbo ði vhea ñila bola fhasi milenzheni nda i bvuvhula u ya nga hune nda nga kona. Ndo vha ndi songo i raha zwavhuði, lwe ya mbo ði khona ya ya rwa muñwe musidzana we a vha o ima phanda hanga. Nda pfa ndo shona! Zwo thusa uri a yo ngo mu huvhadza!

Hu si kale, vhañwe vhana vha ða u tamba na riñe. Ra mbo ði ita thimu mbili. Nga hetsho tshifhinga nne milayo ya bola ya milenzhe ndo vha ndi sa i ñihvi, fhedzi nda guda nge nda edzisela vhañwe na u sokou vha ndi tshi khou gidima nayo ndi sa ñihvi uri ndi khou ita mini. A tho ngo kora, fhedzi zwi si vhe na mushumo hezwo.

Nda pfa ndo mangala ngauri ndo fhedza ndo ñiphina nga zwe zwa bvelela – naho ndo vha ndo ñukala nga biko na u khakhathela matope. Nga murahu, nda enda ndi tshi ñirivhula bola na ñdila yoñhe ndi tshi humela hayani. Musi mme anga vha tshi tou mmbona, vha fhelelwa nga mare. Fhedzi vha ñwethuwa vha ri, "Zwienda kha zwi sale nnða, mukalaha. A thi ñodi thophe ñðuni yanga!" Ndo dzhena ñðuni nga u tou ñhobila u vhuya u swika bafurumu.

U bva ñeneño ðuvha, u tamba bola ya milenzhe ño vha dzanga ñanga, tshiñwe tshifhinga ndi tshi i raha na kamarani yanga!

Kha ri nwale / Fhindulani mbudziso idzi.

Ni vhona u nga ndi nga mini Xolisa o kula khotsi awe nungo?

O vha a tshi qifhelwa nga u tamba mitambo? Ambani uri ngani.

O vha a tshi pfana na u ita mini?

Ńwalani phara nga maipfi ańu ni tshi amba uri ho bvelela mini musi we khonani yawe a mu dalela.

Mme awe vho qipfa hani musi a tshi vhuya hayani na milenzhe yo khakhaṭhela matope?

Neani tshiṭori ḥohoh.

Kha ri nwale

Vhalani phara iyi ye ya ḥumbulwa tshiṭorini. Talelani nga fhasi madzinazwao oṭhe a re hone nga muvhala mutswuku ni tangedzele madzina vhukuma nga muvhala wa lutombo.

A tho ngo vhuya nda vuwa ndo takalela bola ya milenzhe. Hu si ni ngauri ndi vhona i sa takadzi, tshiitisi ndi uri hoyu mutambo a thi u pfectesi. U vhonala u mutambo wa vhuhana arali ri tshi tou zwi sedza! Thimu mbili dzi tshi rahela bola ngomu ha nete khulukhulu. Kha minete ya fuṭhanu (90) ine vha i fhedza vhe kha zwenezwi, nne ndi nga vha ndo no vhala bugu i no takadza nda i fhedza!

Khotsi anga vho pfa ndo vha kula nungo. Vha lingedza na u nngwanela bola yo ńwalwaho dzina ja Pele musi wa u fhululedza ḥuvha ḥanga ja mabebo. Yo vha i tshi vhonala i sa kungi maṭo. Yo vha yo putelwa nga bammbiri ja u putela mpho ho nambatedzwa na khadi i no ri: ḅuvha ja mabebo ḥavhudzi Xolisa, nga lufuno luhulu lwa Mma na Baba". Nda dzhia ja bola, i tshee yo putelwa ngauralo, nda i vhea n̄ha ha desike yanga ya u vhalela – uri ndi sokou tou i sedzavho.

Huñwe u ñwala hafhu

Kha ri ñwale

Shumani ni kha
zwigwada.

Shumisani puloto kha u pulanelu tshiñori tshanu.

Hu na musidzana kana mutukuna ane a bva vhashaini; muthu uyu ndi muateletikimakone; u swika hune a wina mbambe ya mashango a liphasi nahone u vho fhedza o pfuma na u ñivheo.

Neani tshiñori thoho.

- Shumisani mepe wa mihungulo uri u ni thusé u pulanelu u ñwala
- Ñwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu ● Vusuludzani mañwalwa yanu ni ite ndulamiso dzo teaho ● Zwino ñwalani mañwalwaaya buguni yanu nga vhudele.

Puloto ndi mudzedze
wa zwine zwa bvelela
tshiñorini.

Ñwalani marangaphanda a no takadza mathomoni.

Fhethuvhupo ndi hufhio? Tshiñori tshi bvelela ngafhi nahone lini?

Vhaanewa ndi vhonnyi?

Tshiñori tshi fhela nga ndilade?

Kha ri የwale

Thangi dzo ደowellaho
khedzi na ታhalutshedzo
dzadzo.

THANGI

Ri ቴuma thangi kha mudzi wa
ipfi kana kha tsinde ለa ipfi ri
tshi vhumba ipfi ፊiswa.

ku-	tshiṭuku
ka-	tshivhalo
li-	tshihuluhulu

di-	nyito i tea kha muṇe wayo
ra-	mudzia/muṇe wa (wa tshinnani)
nya-	mudzia/muṇe wa/mme a (wa tshisadzini)

Zwino የwalani thangi yone tsini na mudzi kana tsinde ዘንዬ na ዘንዬ ለa ipfi.

<input type="text"/>	tukana	mutukana muṭuku
<input type="text"/>	nndu	nndu khulukhulu
<input type="text"/>	fhisa	u ita nyito ya u fhisa kha ene muṇe
<input type="text"/>	mulayo	muthu a no shuma na milayo
<input type="text"/>	luvhani	mme a Luvhani
<input type="text"/>	raru	u ita zwithu luraru

Kha ri የwale

Mitshila yo ደowellaho kheyi.

-fulu**-lume****-ela****-ana****-kadi**

MITSHILA

Ri ቴuma mitshila
magumoni a mudzi wa
ipfi kana kha tsinde ለa ipfi
ri tshi vhumba ipfi ፊiswa.

Shumisani muṇwe na muṇwe wa mitshila kha u vhumba maipfi ane a vha na ታhalutshedzo dici tevhelaho:

nyofho dzo ደalesa ndi khaladzi a mme anga ndo itela muṇwe muthu nyito ya u
የwala ndi mbudzi ታukhu ndi ndou ya nduna

Kha ri የwale

ጀwalululani mafhungo.
Dzhenisani khoma fhethu ho teaho.

Khoma dici shuma
kha u fhandekanya
zwithu zwi re kha
mutesvhe, nga nnda
ha musi ipfi li no
tevhela li "na".

Nne na khotsi anga ri pfana na u ya u rea khovhe u bambela na u haikha mafheleloni a vhege.

Ndi pfana na u vhona baisikopo u vhala bugu na u ደigudisa.

Mulanga ha ደivhesi zwinzhi nga khirikhetha bola ya milenzhe na ragibii.

Metshe wa u khunyeledza wa Pele

Kha ri ambe

Vhalani phara dzi no amba nga Pele hafhu, ni kone u rera nga vhuhulu ha mitambo musi ni kha tshigwada tsha vhoiwe. Itelani tshigwada tsha vhoiwe tshiphitshi tshi no amba nga uri **Ndi nga mini mitambo i tshithu tshihulwane.**

Lingani tshipitshi tsha muñwe na muñwe wañu ni tshi shumisa thebuļu i re afho fhasi: 5 ndi u kona vhukuma; 4 ndi u kona; ngeno 3 hu u lila khwiñiso.

5	4	3

Mulaedza wo fhelela nahone u khagala.

U shumisa zwidodombedzwa zwi no pfala zwa u tikedza.

U amba ipfi ji tshi pfala na hone o sedza vhathetshelesi.

U amba nga ipfi ja nga misi line ja vha n̄ha lune ja kona u pfala.

U amba a tshi elela nahone ha anzeli u amba uri “um,” “uh,” kana “ende”

Mulaedza wawe u a tevhelea nahone u kunga dzangaelo ja muthetshelesi.

Tshipitshi tshawe tshi na mathomo, mutumbu na magumo a sa lepalepi.

U shumisa maipfi o fhambananaho a no takadza.

Mafhungo awe ha ngo khakhea nahone ha kondi u pfectesa.

Kha ri vhale

Vha tshi amba vha ri tshi sa fheli tshi a ḥula vhunga zwo vhonala uri ndi ngoho nga 1977 musi gondo ja mutambimakone a ḫivheaho wa bola ya milenzhe ji tshi khunyeela. Ndi musi we ngweña ya mutambo uyu ya Brazil, Pele, a tamba metshe wawe wa u khunyeledza ngei Giants Stadium, New York.

Muphuresidennde wa Amerika, Vho Jimmy Carter, vho ita tshipitshi vha tshi amba nga Pele nahone na Vho Muhammad Ali vho vha na zwe vha amba he vha ri, “A thi na vhuñanzi uri avha ndi mutambamakone, fhedzi a zwi vhudzisiuri ndi a vha fhira nga lunako.” Nga murahu Vho Ali ho swika he vha zwi ḥangandza uri “namusi hu na vhatambi vhavhili vhane vha vha vhone vhomakone vha vhukumakuma”, ndi musi vha tshi khou ombedzela vhuhulu ha vhone vhañe na Pele sa vhone vhatambimakone vha no ḫivheswa kha pulanete yothe.

Pele o kora tshikoro tshawe tsha u fhedza nge a raha furiikhikhi e vhukule ha mithara dza fumbilisumbe ngeno vhañaleli vha tshi khou vhidzelela uri, “Thovhele Vho Pele!”

Tshifhingga tsha u awela tshi tshi swika, tshikhipha tsha Pele tsha nomboro ya vhufumi ya pfi tsho awedzwa ha dovha ha itwa zwipitshi zwiñwe hafhu khathihi na u lelediswa ha dzifulaga musi metshe u tshi fhela hu u itela u khunyeledza vhuñambo ha ḫuvha ilo.

Tsho dinaho ho vha uri musi metshe u tshi vho fhela, ho vhuya mvula khulu, fhedzi inwe ya gurannda dza Brazil ya ḥalutshedza uri ndi ngauri “na makole o vha a tshi khou lila.”

Kha ri ñwale

PFANYWA

Pfanywa ndi maipfi a no amba zwi no fana, kana zwi no yelana, na zwa mañwe maipfi.

Ndi nga mini ñwaha wa 1977 wo vha wa tshipentshela kha Pele?

Vho Mohammad Ali vho vha vhe ramavili. Ni vhona u nga ndi nga mini vho ñivhidza uri "vho naka"?

Vho Ali vho amba uri vhone na Pele ndi vhone vhatambi vhavhili vhane vha vha vhone vhomakone vha vhukumakuma kha pulanete yoþhe. Vho vha vha tshi khou amba pulanete ifhio?

Ndi nga mini "makole o vha a tshi khou lila"?

Kha ri ñwale

Nangani maipfi a no amba zwi no yelana na zwa maipfi a re na muvhala mutswuku. A ñwaleni tsini na fhungo Jone.

tshipopola

na

munyanya

vñewa

khunyeleli

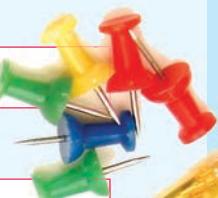
Vha tshi amba vha ri tshi sa **fheli** tshi a þula.

Tshikhipha tsha Pele tsha nomboro ya vhufumi ya pfi tsho **awedzwa**.

Ha dovha ha itwa zwipitshi zwiñwe hafhu khathihi na u lelediswa ha dzifüлага musi metshe u tshi fhela hu u itela u khunyeledza **vhutambo** ha duvha ilo.

Ho **vhuya** mvula khulu.

Tsho dinaho ho vha uri musi metshe u tshi vho fhela ...

U diphina

Kha ri nwale

Kha ri ite ḫitambwa

Kuvhanganani ni kha zwigwada zwa vhoiwe. Itani ḫitambwa ji no amba nga Pele. Ni vhe na vhabvumbedzwa vha no swika vhaṇa kha ḫitambwa ja vhoiwe.

Musi no no ita ndowendowe ya ḫitambwa ja vhoiwe, ji ṭaneleni kilasi.

Zwino ḫwalani tsenguluso ya ḫitambwa ili. Shumisani mudzedze uyu kha u ḫwala tsenguluso yanu.

Litambwa ji amba nga mini:

Vhatambi: Vha a tendisea? Vho vha vha tshi amba vha tshi pfala na hone maipfi e n̥tha?

Kutshimbidzelwe kwa mirađo ya muvhili kwo vha ku na zwine kwa ni vhudza nga vhabvumbedzwa? Ndi nnyi we a vha a tshi kona nahone ngani?

Luambo: Tshiṭori tsho vha tshi khagala? No kona u pfa zwe vhabvumbedzwa vha vha tshi khou amba? Luambo lwe lwa shumiswa lwo vha lu tshi takadza? No pfa ni na lutamo lwa u thetshelesa vhatambi?

Ndi nga mini no tea/ni songo tea u ya u ṭalela ḫitambwa ili:

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thusi u pulaneli u ḫwala
- ḫwalani mvetamveto ● Humbelani khonani yanu a dzudzanye mvetamveto yanu ● Vusuludzani maṅwalwa yanu ni ite ndulamiso dzo teaho ● Zwino ḫwalani maṅwalwa aya buguni yanu nga vhudele.

Kha ri የwale

Dzhenisani zwiga zwa u awela, malederedanzi, khoma, zwigambudziso na zwiđevhe.

Shumisani zwiđevhe zwi tshi rangela na u tevhela maipfi a muambi kana muřwali o tou ralo.

Tsumbo: Mudededzi vho ri, “No ita tshuňwahaya yaňu?” “Ndi a zwi ḋivha uri ni ḍo fhindula zwifhio,” ndi vhone vha tshi ralo.

musi ndi tshi tamba bola ya milenzhe ndi pfa hu si na ane a nga nkunda ndi pfa ndo takala nahone zwitumbambiluni zwořhe zwi a fhela ndi dovha hafhu nda takalela u የwala ngauri ndi na mihumbulo minzhi ndi pfa ndi na vhuđipfi ho fhambananaho nahone ndi a anzela u hu የwala ndi anzela u የwala zwine ndi si kone u vhudza vhařwe vhathe nda ita zwiřori ngazwo ndi na fulufhelo ĥauri ĥiňwe ḋuvha muřwe muthu u ḍo ṭangana na ĥitambwa ĥanga kana zwiřwe zwa zwiřori zwanga a pfa zwi tshi mu takadza ndi anzela u vhudza mme a nga nda ri zwine nda khou ita zwi a ntakadza

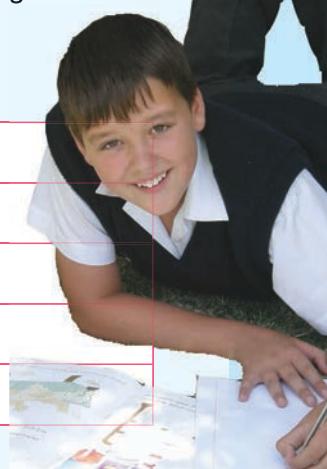

Kha ri የwale

Itani mutevhe wa zwine na ita ḋuvha ĥiňwe na ĥiňwe. Shumisani tshifhinga tsha zwino **tsha a**. Tsumbo: **Ndi a vuwa. Ndi a ya tshikoloni.**

Ri shumisa **tshifhinga tsha zwino tsha a** kha u sumbedza nyito yo ḡowelwaho. “Ndi a namela bisi/Ndi anzela u namela bisi.” Ri dovha hafhu ra shumisa tshifhinga itshi kha u bula zwithu zwine zwa vha ngoho.

Nwalani zwe na ita musi ni tshi khou lugisela ĥitambwa. Nwalani mafhungo e kha tshifhinga tsho fhiraho. Tsumbo: **Ndo ita nđowendowe ya mufhindulano. Ndo amba ndi tshi pfala nahone ipfi ḥi n̊tha.**

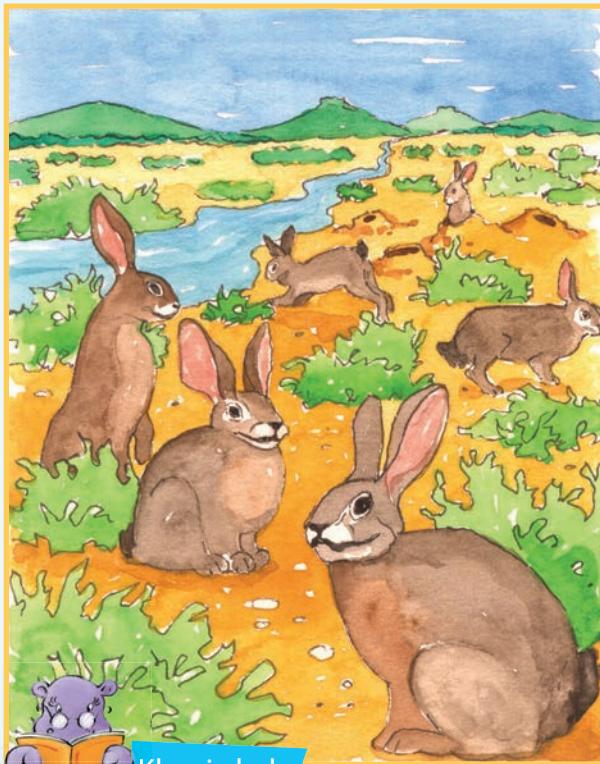
Muvhuđa wa tshipentshela

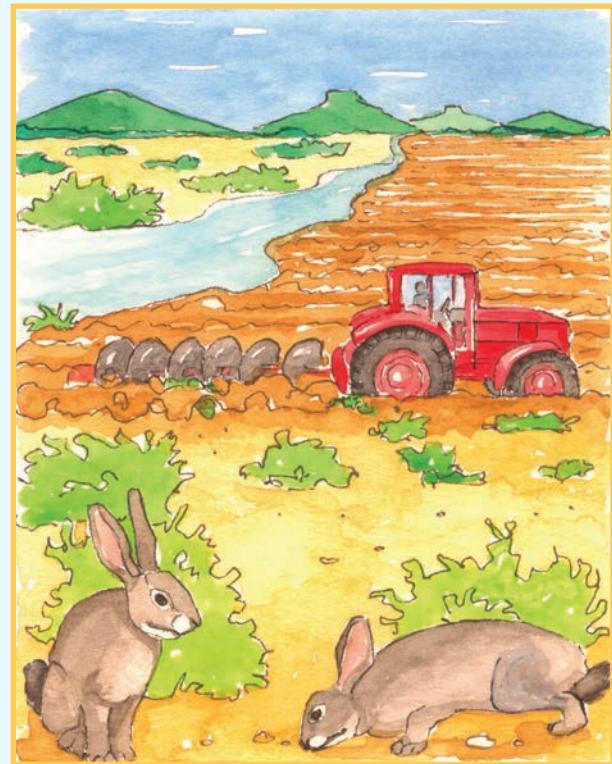
Kha ri ambe

Lavhelesani
tshifanyiso.

Lavhelesani tshifanyiso tshi re kha tsha monde. Ni vhona
mini? Lavhelesani tshifanyiso tshi re kha tsha u ja. Ni vhona
mini? Zwifanyiso izwi zwe fhambana? Phambano i ngafhi?

Kha ri vhale

Thulo dza milamboni dzi wanala Afrika Tshipembe, kanzhi ngei Karoo. Mashudu mavhi ndi phukha dzi **re khomboni vhukuma**. Dzi khomboni ya u **ngalangala tshoħe**.

Thulo dza mulamboni dzi tshila milamboni ya Karoo. Mavu a hone a ita uri dzi kone u fukula zwilalo zwi tshi leluwa. Thulo dza mulamboni dzi alusa vhana vhadzo **zwilaloni**, ndi vhana vhane vha vha vhe vha tshila musi vha tshi bebwā – vha tshi tou fhira nyana bogisi ja metshisi. Vha pfi vhuħulwana.

Vharwe vhorabulasi vha lima masimu tsini na milambo. Zwenezwo małaka na zwiħaka zwine zwa ɻodiwa nga thulo dza mulamboni ho swika he a tshinyadzwa. A si fhethu hunzhi hune idzi thulo dza nga dzula hone dzi tshi alusa vhana vhadzo.

Dzangano ja Phukha dza daka ja Afrika Tshipembe ji khou lingedza u phulusa thulo dza mulamboni. Vharwe vhorabulasi Karoo vho tenda u tsireledza thulo bulasini dzavho. Hu na mbekanyamushumo (phurogireme) ya u fuwa thulo ngei De Wildt Nature Reserve.

Ndi heneħha hune vha fuwa thulo dzo tsireledzea. Vha fulufhela uri vha do kona u vhuedzedza thulo idzi ngei Karoo, hune ha vha hone haya hadzo.

Kha ri pfecte

Vhalani hafhu phara i no amba nga ɻhulo dza milamboni.

Mañwalwa aya a ri fha mafhungomatsivhudzi. Ndi mafhungomatsivhudzi afhio?

ɻhulo dza milamboni dzi fana na miñwe mivhuða?

Ndi ngani dzi tshi vhidzwa u pfi ndi ɻhulo dza milamboni?

ɻhulo dza milamboni dzi khomboni? Ambani uri ndi ngani ni tshi ralo.

Ni vhona u nga ri nga ita mini uri ri phuluse ɻhulo dza milamboni? Nwalani mafhungo mavhili.

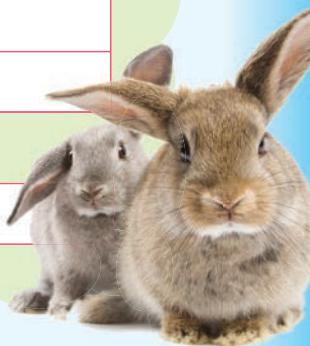
ɻhulo dza mulamboni dzi wanala ngafhi?

Vhana vha ɻhulo vha vha vhe vha ngafhani musi vha tshi bebwá?

Ndi ngani hu na ɻhulo dza milamboni dzi si gathi dzo salaho. Nwalani mafhungo mavhili.

Vhorabulasi vha khou ita mini kha u phulusa ɻhulo dza milamboni? Nwalani zwivhili.

Ndivho ya phurogireme ya u fuwa ɻhulo ndi ifhio?

Ma we hafhu nga ḫulo dza milamboni

Kha ri nwale

Tangezelani fhungothoho (muhumbulo muhulwane) wa phara iñwe na iñwe nga muvhala wa lutombo; ni talele mafhungomatikedzi nga muvhala mutswuku.

Fhungotho ji nweledza muhumbulo muhulwane u kha fhungo jithihi fhedzi.

Ḥulo dza mulamboni dici wanala Afrika Tshipembe, kanzhi ngei Karoo. Mashudu mavhi ndi phukha dici re khomboni vhukuma. Dzi khomboni ya u ngalangala tshoṭhe.

Ḥulo dza mulamboni dici tshila milamboni ya Karoo. Mavu a hone a ita uri dici kone u fukula zwilalo zwi tshi leluwa. Ḥulo dza mulamboni dici alusa vhana vhado zwilaloni, ndi vhana vhanne vha vha vhe vhaṭukuṭuku musi vha tshi bebwā – vha tshi tou fhira nyana bogisi ja metshisi. Vha pfi vhūṭhulwana.

Vhañwe vhorabulasi vha lima masimu tsini na milambo. Zwenezwo maṭaka na zwiṭaka zwine zwa ṭodiwa nga ḫulo dza mulamboni ho swika he a tshinyadzwa. A si fhethu hunzhi hune idzi ḫulo dza nga dzula hone dici tshi alusa vhana vhado.

Dzangano ja Phukha dza ḫaka ja Afrika Tshipembe ji khou lingedza u phulusa ḫulo dza mulamboni. Vhañwe vhorabulasi Karoo vho tenda u tsireledza ḫulo bulasini dzavho. Hu na mbekanyamushumo (phurogireme) ya u fuwa ḫulo ngei De Wildt Nature Reserve. Ndi henefha hune vha fuwa ḫulo dzo tsireledzea. Vha fulufhela uri vha ḫo kona u vhuedzedza ḫulo idzi ngei Karoo, hune ha vha hone haya hadzo.

Kha ri nwale

Mafhuno a sumbe a re afho fhasi a amba nga ḫulo dza milamboni. Maṭanu ao a amba nga ḫoho nthihi ngeno mavhili a sa yelani nao, a amba nga zwiñwevho. Ndi mafhuno afhio a sa yelani na aya? A taleleni.

Ḥulo dza milamboni dici dzula khunzikhunzini dza milambo ya Karoo.

Mavu a Karoo o tea kha u ita zwilalo.

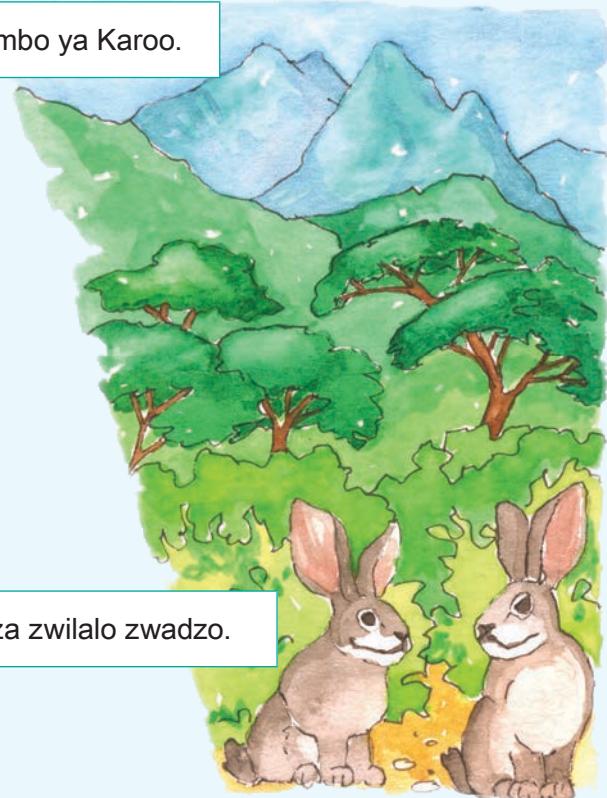
Dzi ja zwimela zwine zwa mela tsini na milambo.

Ñwana wa hone u lingana na bogisi ja metshisi.

Dzi khomboni ya u ngalangala.

Vhorabulasi vha no lima tsini na milambo vha tshinyadza zwilalo zwadzo.

Vhana vha hone ndi vhaṭukuṭuku.

Zwino fhedzisani mepe wa mihibulo u no amba nga ḫulo dza milamboni.

Mvumbo (mbonalo yadzo na zwine dza takalela zwone)

Haya hadzo (hune dza wanala hone)

Vhusevhedji ha u nwala manweledzo:

Vhalani mañwalwa nga u ṭavhanya u itela u wana mihibulo mihibulo (u doba maipfi). Ni vhe na vhutanzi uri no kona u wana mihibulo mihibulo yothe (u tshimbidza maṭo).

Talelani maipfi ane a vha na ndeme. Nwalani maipfi mahulwane. Shumisani maipfi mahulwane mafhungoni zwa. Ḣanganyani mafhungozwao nga u shumisa maṭanganyi. Vhambedzani zwe na nweledza na zwa u thomani.

Kha ri nwale

Shumisani mafhungoθhoho e na a tangedzela kha phara ya u thoma kha u nwala manweledzo a zwine phara iyo ya amba nga ḫulo dza milamboni.

Nomboro dzi anetshela mafhungo a sa takadzi

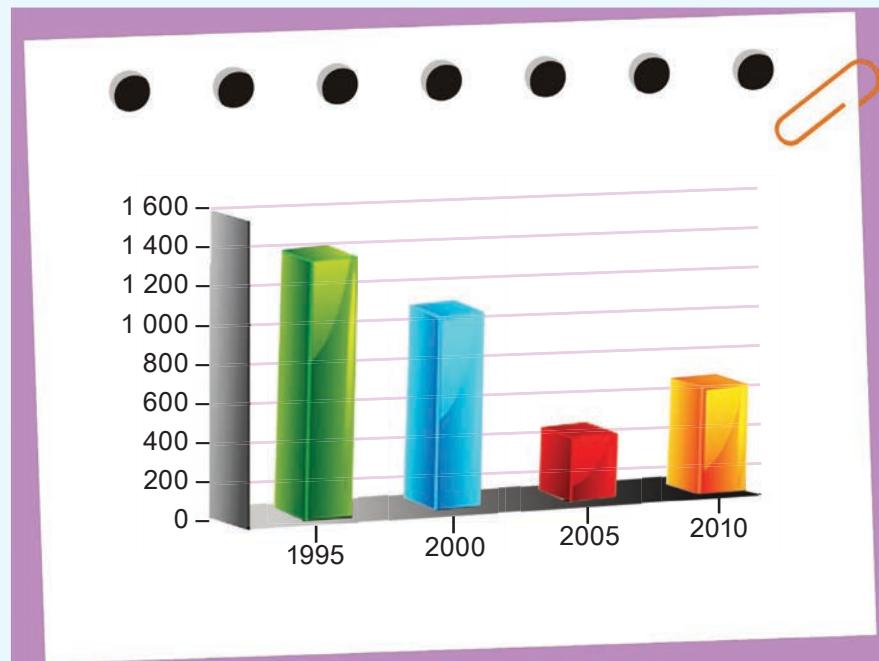
Kha ri vhale

Lavhelesani girafu. Vhalani nomboro dzi re kha tsha monde na deithi dzi re nga fhasi.

Ka ri pfesese

Wanani uri girafu iyi i ri vhudza mini ni kone u fhindula mbudziso.

Girafu i sumbedza mini?

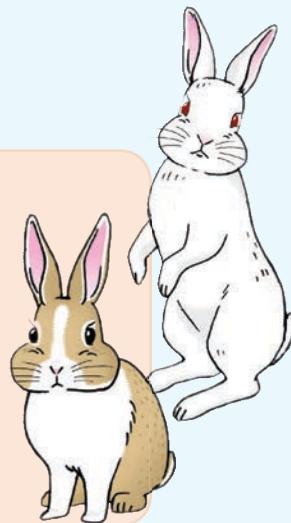
Ho vha hu na ȣhulo nngana dza milamboni nga 1995?

Ndi nga ȣwaha ufhio he ha vha hu na ȣhulo ȣhukhusa?

Tshivhalo tsha ȣhulo dza milamboni tsho gonya vhukati ha 2005 na 2010? Ndi ngani?

ȣhulo ndi lushaka lwa zwipuka zwi re khomboni? Zwi amba mini?

Nangani phindulo nthihi kha tharu.

1. Dzi khomboni ya u ngalangala lwa tshothe.

2. Dzi khou pfuluswa dza iswa kha tshiñwe tshipida tsha shango la Afrika Tshipembe.

3. Dzi khou iswa bulasini dzi re nn̄da ha Karoo.

Kha ri nwale

Kha rou (muduba) iñwe na iñwe, livhanyani ipfi ja u thoma, jo swifhadzaho, na pfanywa yañi i re kha rou yeneyo nthihi. Mañwe a maipfi a re kha rou iñwe na iñwe a amba zwi no fana. Nangani ipfi ja khwiñesa.

Nwalani ipfi ili na thalutshedzo yañi kha dikishinari yanu.

khomboni	fhele	sinyuwa	shushedzwa	nyofho
zwimamisi	zwiñoni	ñotshi	zwamadamu	zwiñula
ngalangala	zwiñuku	þothela	engedzea	vhuaya
zwilalo	thanele	milindi	migodi	miri
tshinyadzwa	shushedzwa	vhaiswa	latelwa	phusukanywa

Kha ri nwale

þanganyani phere dza mafhungo uri a vhumbe fhungo jithihi. Shumisani mañwe a haya maipfi kha u þanganya:

musi

arali

ngauri

fhedzi

Tsumbo:

þulo dza milamboni dzi khomboni ya u ngalangala.

nañone

Dzangano ja phukha dza ñaka ji khou lingedza u dzi phulusa.

zwino

þulo dza milamboni dzi khomboni ya u ngalangala zwino dzangano ja phukha dza ñaka ji khou lingedza u dzi phulusa.

þulo dza milamboni dzi khou lingedza u fukula zwilalo khunzikhunzini dza milambo.

Vhorabulasi vha khou lima masimu a re tsini na milambo.

Hu na phurogireme ya u fuwa þulo. Mushumo wa hone u khou pfumba.

Vha na fulufhelo lauri vha ño vhuyedzedza þulo milamboni. þulo dzo dzula dzo luga.

þulo dza milamboni a dzi nga þotheli. Phurogireme iyi ya nga pfumba.

Vhekanyani mafhungo aya a tshi tevhekana nga ngona u itela uri phara yanu i pfale.

Kha ri nwale

Musi vho no vhala bugu iyi, vhavhali a vha nga ɖivhi fhedzi uri ʈhulo dzi tshila nga ndilade, vha ɖo ɖivha nauri ndi ngani dzi tshila ngauralo.

Dzi na mirole, mivhala na mikumba yo fhambananaho.

Bugu iyi ya u tsivhudza vhatu i funza vhavhali uri vha vhavhalele mivhuḍa, hu sa sedzwi lushaka lwayo.

Hu na tshaka dza mivhuḍa dzi no fhira dza fuṇa ʃifhasini.

Hu na tsivhudzo dza kukanzwele kwa mivhuḍa kwa ḫuvha ʃinwe na ʃinwe, khathihi na mafhungomatsivhudzi a kuṭanzwele na a nyonyoloso.

Nwalani fhungothoho la phara yanu.

Kha ri ḥwale

Shumisani zwiṭumi (ṭhumo) kha u ṭuma mafhungo a re afho fhasi ni kone u ḥwala phara i no pfala.

tsha u thoma

tshi no tovhela

tsha u fħedzisela

nga murahū

zwenezwōħa

Kukunakiselwe kwa hoko ya muvhudu

Bvisani muvhudu hokoni. U pangeni kha khireithi kana kudangani kwa u ita nyonyoloso. Kumbani mahwaelo a bulannga a re na tshika ni a pange tħisagani (pujasitikini). Tanzwani na u vhulaha zwitzhili zwi re hokoni. Phumulani fhasi nga thavħula uri hu ome. Shelani mahwaelo maswa. Ni vhe na vhuṭanzi uri hu na madi o kunaho na zwiljiwa.

Kha ri ḥwale

Ñwalani phara i no amba nga u fhungudzea ha ḫulo dza milamboni vhukatini ha miṛwaha ya 1995 na 2010. Phara yañu i songo paða mitaladzi ya malo. Girafu i re kha bammbiri ja u shumela ja 11 i na mafhungomatsivhudzi ane a ðo ni thusa u ḥwala phara yañu.

Kha ri vhale

- Musi ni sa athu vhala humbulela uri mariwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maþo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ðo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Hu na mivhuðaðaka ha vha na mivhuðahaya. Mivhuðahaya i a kona u vha zwifuwohaya zwi sa dini nahone zwi re na lufuno. Mivhuðaðaka i dzula madzhangoni oþhe nga nnða ha Anthakitika. Mivhuðahaya yoþhe ndi vhana vha mivhuða ya Yuropa, ine ya dovha ya vhidzwa u pfi ndi mivhuða yo ðowelwaho.

Hu na mivhuða miþuku na mihulwane. Miñwe mivhuða i na þoho tsekene dzo itaho vhûtoswi ngeno miñwe i na þoho dzo aþamaho nahone dzi mabande. Mivhuða yo fhambananaho i na vhukuse vhu no yela kha buraweni, fhedzi mivhuðahaya yone i na vhukuse vhupfufhi na muvhala mutshena, mutswu kana museþha. Vhukuse uhu ndi hone hu no ita uri i dudelwe.

Mivhuða i na milenzhe ya murahu i re na maanda ine ya i shumisa kha u thamuwa. I a kona u gidima nga luvhilo lu no swika khilomitha dza fumbiliraru nga awara, nahone vhunzhi ha mivhuða hu a kona u fhufha tshikhala tshi no fhira mithara þanu.

Muvhuða u thuswa nga nðevhe dzayo dzi no kona u pfa zwithu zwi re matungo oþhe. Maþo a muvhuda a nga matungo a þoho. Nga nþhani ha zwenezwi, u a kona u vhona zwithu zwi re nga matungo, na nga phanda na nga nga murahu. Mivhuða i a kona u vhona zwavhuði swiswini.

Muvhuða u dovha wa kona u pfa nga munukho.

Mivhuða i la zwimela zwi re na maþari malapfu. Maþo ayo ha imi u aluwa lune u þukhula zwithu na u shenga zwi thusa kha uri maþo a si lapfese. Vhuria mivhuða i tshila nga makwati, zwitanda na mitshelo yo no vhaho ya kale ya zwiþaka na miri.

Mivhuða i tshila vhusiku. I la na u tamba vhusiku u bva nga lufhimavhaeni u swika maðautsha. Masiari i þwa yo awela kana yo edela.

Muvhuða wa tshifuwohaya une wa fariwa zwavhuði u a kona u aluwa u swika kha miñwaha ya malo kana ya fumimbili. Mivhuðaðaka yone i a tshila u swika miñwaha miþanu.

Hu na mivhuða ya tshinna na ya tshisadzi ngeno vhana vhayo vha tshi pfi mivhuðana. Vha bebwa vha sa vhone nahone vha si na vhukuse.

Uri vhana avha vha dudelwe tshilaloni, mme avho u vha thithiedza nga hatsi na vhukuse hawe he a tou þuhvula. Zwilalo zwi tou fukulwa mavuni. Musi vhana avha vhe na vhege nthihi, vha mbo di bonyolowa na vhukuse ha vha ho no mela. Musi vhe na vhege mbili, vha a þuwa tshilaloni. Mme avho u vha lela vhegeni dzi si gathi dza u thoma vhutshiloni havho. U bva afho vha thoma u ðitshellela zwiliwa nga vhone vhaþe. Musi vhe na miñwedzi ya rathi vha thoma u alusavho vhana vhavho.

Kha ri nwale

Mañwalwa aya ndi a lushaka lufhio?

Neani mañwalwa aya Ძhoho.

Kha thebuļu i re afho fhasi nwalani phambano Ძhanu dzi re hone vhukati ha mivhuđahaya na mivhuđadaka.

Mivhuđahaya	Mivhuđadaka

Nwalani mbuno Ძhanu dzi no bva kha mañwalwa aya.

Fhedzisani mafhungo ni tshi shumisa inifinithivi (maitidzina) a no vhumbwa nga maiti a re zwitangeni.

Ni khou Ძodou nthusa (swiela) hoko ya muvhuda?A no ngo tea (tuwa) ngauri a li a thu kovhela.Ni songo hangwa (tshetshela) muvhuda wañu mañari na hatsi.Ndi khou ya (vhona) muvhuda ya khonani yanga nga Swondaha.Ni vhona u nga vho lindela (vhona) muvhuda.

Maiti othe a na tshivhumbeo tsha inifinithivi (maitidzina). A vhonala nga "u" na mudzi wa liiti. Tshiñwe tshifhinga a a shuma sa vhoñefhungo mafhungoni: U la hu a takadza zwo fhambana na O dela u la. Lushaka ulu lwa maiti lu wanala kha zwifhinga zwo fhambananaho.

Kha ri nwale

Lavhelesani mañwalwa aña a no amba nga mivhudahaya na mivhudadaka.

Nwalani phara i no amba ngauri mme wa muvhudadaka u alusa vhana vhawe nga ndila ifhio.

Handwriting practice lines for the sentence: Nwalani phara i no amba ngauri mme wa muvhudadaka u alusa vhana vhawe nga ndila ifhio.

Kha ri nwale

Nwalululani mafhungo a re afho fhasi ni tshi shumisa maiti o teaho.

Thulo dza milamboni dzi/tshi fukula zwilalo mavuni.

Hu na vhułuwana vhuszhi tshi/hu no bebwā kha nwaha.

Vhorabulasi vha/u tshinyadza haya ha thulo.

Małerełtere avho a/zwi tshinyadza vhupo.

Kha ri ንwale

Talelani maiti a inifinithivi na maitimapfukeli mafhungoni aya.

Ndi a tama u fuwa muvhuda sa tshifuwohaya.

Ndi funa nga maanda mivhuda, fhedzi ndi tea u vhulunga tshelede nda renga.

A thi koni u vhunga tshelede ngauri ndi a rengesa zwithu.

Ndi a bvafha u ya mavhengeleni ngauri ndi a rengesa zwithu.

Arali nda wana tshelede ndi ደ o i shumisa kha u renga bugu.

Mme anga vho ri ndi vha fhe tshelede ya u renga zwifhiwa fhedzi nda amba uri a thi koni u vhulunga tshelede.

Kha ri ንwale

Vhalulani phara ya *Tshaka dzo fhambananaho dza mivhuda*. Zwino ንwalani manweledzo a phara iyo.

Ni vhe na vhuțanzi uri i ita zwi tevhelaho:

• Phungudzani phara iyo ya kale i vhe tshararu.	• Bulani mihibulo mihibulo fhedzi.
• Tumani zwitatamennde two lumbamaho zwithu zwigede ni vhumbe zwitatamennde zwa u tou angaredza.	• Shandulani maambiwa kana maambelwa a vhe zwitatamennde.

Kha ri vhale Vhalani phara iyi ni kone u fhindula mbudziso.

Li tshi swika ḥo pfala nga mitsindo i no dzinginyisa fhasi. Milenzhe yo pandalala, li tshi tshimbila nga maga mahulu. La ḥaramudza zwanda zwa tsinga dza tsimbi. Marumbi aḥo e miḍali yo kukumuwaho sa misipha ya mudziambbi. Khana yaḥo i thavha ya miri yo songanaho. I tshi kukumuwa ya phovhela i tshi edza u fema haḥo. La ima ḥo ralo ḥo lapfa sa mphogoli, li tshi sia miri i tshi vho fana na zwiṭaka.

A yelana na a Ray Bradbury

Kha ri ḥwale

Ni vhona u nga ndi bukađe ḫi?

Ndi ḥifurase ḥifhio li no ri vhudza uri buka ḫi ḥo vha li ḥihulu?

Muñwali u vhambedza vhulapfu haḥo na ha mini?

Ndi figara ifhio ya muambo ine a i shumisa kha u ita mbambedzo iyi?

Muñwali uri khana ya ḫi buka yo vha i thavha. Ndi figara ifhio ya muambo iyi?

Kha ri ḥwale

Livhanyani maidioma a re kha khołomo i re kha tshanda tsha monde na zwine a amba zwi re kha khołomo i re kha tshanda tsha u ḥa.

ḥidioma

u bika nga khulu

u fhufha vhavhili vha sera

nngwe yo dzhena mudini

u khada zwisusu

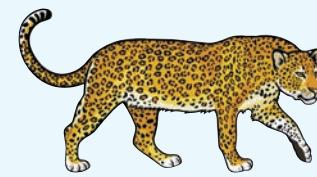
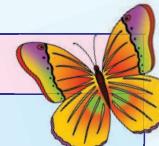
ṭhalutshedzo

u takalesa

u penga

hu na lufu

hu na ndala

Kha ri የwale

Talelani እidioma እ re kha እናዬ na እናዬ እ
mafhungo a re afho fhasi. Ni bule uri እናዬ na
እናዬ እ amba mini.

Mme anga vho ntsevhedza ተnama ታክክሷ kha ya mađuvha.
Ndi tshi vhilaela vha mmbudza uri nngwe yo dzhena muđini.

Ri shumisa maedzamuthu
kha u fha tshithu tshi
si muthu mvumbo dza
vhathe dici no nga u pfa,
u phuphuledza kana
u amba. Vhañwali vha
shumisa maedzamuthu
kha u ita uri zwithu zwi
bvele khagala.

Ro vha ro ya u ታolela makhulu Tshimboni fhedzi ri tshi swika ra wana hu tshi pala khwali.

Kurathu kwanga ku tou vha goñoño.

Kha ri የwale

Talelani zwithu zwi si vhathe ni tagedzele mvumbo
ya vhathe mafhungoni a tevhelaho.

Vhuria ha mbo swika, ha ambadza vhathe vha Cape Town phepho khulu.

Watshi ya aļamu ya tzhema i tshi ri humbudza tshifhinga tsha u vuwa.

Vhulwadze ha makhulu wanga ho vha tzimbeledza vhukuma.

Duvha እ ita እ tshi poidzapoidza እ makoleni.

Thetshelesani እivhathavha እ tshi imba nyimbo dza u ደifha.

Mbevha dza fhano dici luma dici tshi fhodzisa!

Kha ri የwale

Livhanyani maipfi a luambo lwa musanda na ታhalutshedzo
dza. Talani mutalo u tshi bva kha ipfi u tshi ya ታhalutshedzo.

Ipfi እ luambo lwa musanda

Mađavha.

Tsumbavhulo.

Tshamudane

Thalutshedzo

Tshiṭāṅga tsha musanda.

Halwa hu no iswa musanda sa musumo.

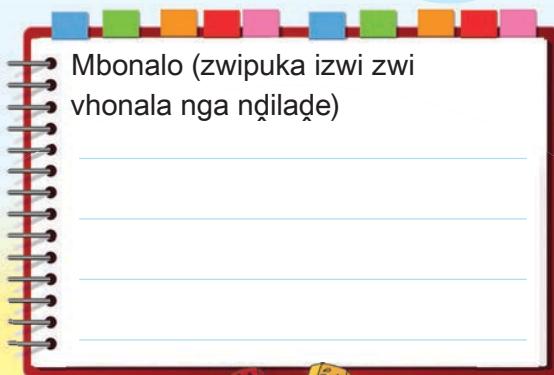
Muņo wa musanda wa madzhoro.

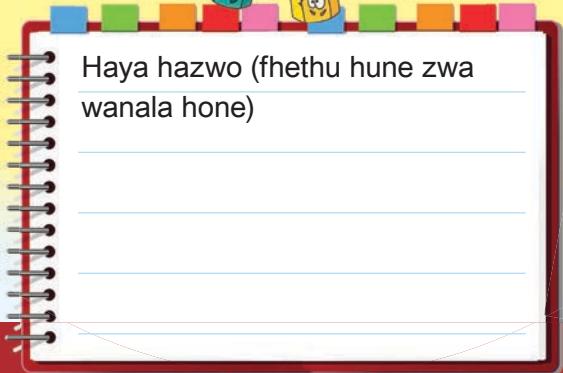
Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala maanea nga tshipuka, fhedzi ni tea u thoma nga u pulanelia maanea aŋu. Maanea aŋu a tea u vha o lapfa nga phara nña.

Nekanani mihumbulo ya maanea aya. Ñwalani zwithu zwine zwa ða muhumbuloni zwi zwinzhi.

Mbonalo (zwipuka izwi zwi vhonala nga ndilade)

Haya hazwo (fhetu hune zwa wanala hone)

- Shumisani mepe wa mihumbulo uri u ni thuse u pulanelia u ñwala.
- Ñwalani mvetamveto. ● Humbelani khonani yaŋu a dzudzanye mvetamveto yaŋu. ● Vusuludzani maňwalwa aŋu ni ite ndulamiso dzo teaho. ● Zwino ñwalani maňwalwa aya buguni yaŋu nga vhudele.

Kha ri nwale

Zwino ንውልናን ማዕከል ዘመን.

- Phara ya u thoma i tea u amba ngauri tshipuka itshi tshi dzula ngafhi nauri tshi dzula tshi tshothe na kana kha tshigwada.
 - Kha phara ya vhuvhili talutshedzani tshipuka itshi: ndi tshi ngafhani nauri tshi vhonala nga ndilađe.
 - Kha mepe wañu wa mihumbulu talutshedzani uri itshi tshipuka tshi davhidzana hani na zwinñwe: miungo ine tsha ita.
 - Tsha u fhedzisela, bulani uri tshipuka tshañu tshi tshila tshifhinga tshingafhani nauri tshi khomboni ya u thothela naa.

Ndi a kona		
u vhala mañwalwa		
u fhindula mbudziso dzi no bva mañwalwani		
u vhambedza maipti na zwine a amba		
u pulanelna na u ñwala manweledzo		
u fhedzisa mafhungo ndi tshi shumisa tshifhinga tsho fhiraho		
u shandula mafhungo a tshi bva kha tshifhinga tsho fhiraho a tshi ya kha tshifhinga tsha zwino		
u vhekanya mafhungo		
u shumisa lubuvhi		
u ñwala tsenguluso		
u ita nyolo dzi no yelana na bugu		
u amba nga tshifanyiso		
u ñwala phara		
u topola madzina vhukuma na madzinazwao		
u shumisa thangi na mitshila kha u vhumba maipti maswa		
u longa zwiga kha phara		
u ita tshipitshi		
u ñwala na u ḥana litambwa		
u ita mutevhe		
u topola phambano vhukati ha zwifanyiso zwivhili		
u vhala mañwalwa		
u fhindula mbudziso dzi no bva mañwalwani		
u topola fhungothoho na fhungolitikedzi		
u ḥaphudza mepe wa buvhi		
u ñwala manweledzo		
u vhala girafu		
u topola zwine maipti a amba		
u ḥalukanya pfanywa		
u shumisa mañganyi		
u ñwala phara		
u thabu-leitha phambano		
u topola mbuno		
u shumisa inifinithivi (dzinaliiti)		

Thero ya 2: Atikili dza guranna

Vhafumakadzi vha re
milomoni ya vhathu
Themo ya 1: Vhege dza 5 - 6

17 Nothemb - nyamuzika a sa fani na vhaiwe 36

U vhala atikili ya guranna i no amba nga Nothemb.
U fhindula mbudziso dzi no kwama atikili ya guranna.
U topola zwine maipfi a amba.
U shumisa tshifhinga tsho fhiraho kha u r̄wala mafhuno.
U shumisa thangeladzina kha u fhedzisa mafhuno.

18 Maiwe hafhu nga Nothemb 38

U shumisa małanganyi kha u fhedzisa mafhuno na u vhumba mafhuno au iwe muñe.
U r̄wala mafhuno a u ɻalutshedza.
U amba nga tshifanyiso.
U dubekanya maipfi a re kha tshifhinga tsha zwino na tsho.

19 Maiwe hafhuhafhu nga Nothemb 40

U vhala mafhungomatsvhudzi mar̄we hafhu a Nothemb.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mar̄walwa.
U bula muhumbulo wau.
U topola mafhambanyi a re kha mar̄walwa.
U r̄wala mafhuno e kha tshifhinga tshidaho.

20 Mafhungomaitei (nyusi) a Nothemb 42

U topola ɻoho ya mafhuno, muñwali, mbuno khulwane na vhaambi kha atikili.
U ɻalutshedza tshinepe na khephusheni zwa atikili.
U r̄wala atikili.
U ola tshifanyiso wa r̄wala khephusheni.

21 U a lavhuwa tuyani 44

U shuma tshigwadani.
U rera nga tshifanyiso.
U vhala atikili ya muthu wa dzhiminasitiki.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mar̄walwa.
U rera nga ɻoho ya mafhuno a re kha mar̄walwa.
U topola lushaka lwa mar̄walwa

22 Maiwe hafhu a Edith 46

U r̄wala phara nga Edith Moeketsi
U livhanya ɻoho ya mafhuno na mutambo.

U r̄wala fhungoñhoho (muhumbulo muhulwane) zwa dziatikili.
U topola maiti a re ɻohoni dza mafhuno.
U r̄wälulula ɻoho dza mafhuno a tshi shumisa maiti a re kha tshifhinga tsho fhiraho.

23 Ivhani muvhigi 48

U amba nga tshak dzo fhambananaho dza dziatikili dzi re kha guranna dzapo.
U vhala atikili i no amba nga Edith.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mar̄walwa.
U topola fhungoñhoho (muhumbulo muhulwane).
U ɻalutshedza zwine atikili ya amba.
U shumisa maipfi a mbudziso mafhungoni.

24 U r̄wala 50

U pulanelia atikili ya guranna ya tshikolo hu tshi shumiswa mepe wa buvhi.
U rera na u r̄wala atikili iyi hu na vhuñanzi uri atikili i na ɻoho, phara ya marangaphan̄a na phara ya u penndela hu tshi katelwa mathomo,
U shandula zvitatamennde zwa vha mbudziso.

Nganovhubvo na nganomafhuno
Themo ya 1: Vhege dza 7 - 8

25 Lusunzi na liivha 52

U rera nga ɻitaluli zwa lungano.
U vhala lungano.
U fhindula mbidziso dzi no kwama lungano.
U wana phambano vhukati ha ɻiñori zwa vhukuma na ɻiñorikhumbulelwa.
U bula mihibulo yau.
U livhanya maipfi na zwine a amba.

26 U elekanya nga lusunzi na liivha 54

U r̄wala mafhuno mararu a ɻalutshedzo.
U fhedzisa mafhuno.
U topola na u fhedzisa ɻitaluli zwa lungano: ɻoho, fhethuvhupo, vhaanewa, khuñano, thasululo na funzo.
U livhanya zwipuka na mvumbo dzazwo.
U topola pfunzo dza lungano dzine dza nga wanala.

27 Tsunzi mushumoni

U shuma zwigwadani.
U rera nga mbudziso dzi no kwama vhusunzi.
U vhala mar̄walwa a no amba nga vhusunzi.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mar̄walwa.
U livhanya maipfi na zwine a amba.
U shumisa masala mafhungoni.
U r̄wala mafhuno ndi tshi shumisa małaluli na maładzisi.

28 Nzudzanyo ya zwiñori 58

U r̄wala ɻalutshedzo ya muthu hu tshi shumiswa bvumbo dza zwipuka.
U rera nga vhuñi ha u eletshedza vhaiwe.
U shumisa małanganyi zwino, fhedzi na ngauri.
U dubekanya mafhungomatsvhudzi hu tshi vhumbiwa phara i no amba.

29 Ndaa na mbevha 60

U rera nga mbudziso zwigwadani.
U vhala mar̄walwa a lungano lwa Ndaa na mbevha.
U fhindula mbudziso dzi no kwama mar̄walwa.
U rera nga zwine mirero ya amba.

30 U elelwa zwa mbevha na ndau 62

U ɻuma mafhuno.
U doba maipfima r̄walawani.
U pulanelia lungano hu tshi shumiswa tshati.

31 Megan u sengulusa lungano 64

U vhala na u sengulusa lungano lwa Ndaa na Mbevha.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tsenguluso iyi.
U ola tshifanyiso tshi no yelana na tsenguluso iyi.
U shumisa mirero.
U nanga nyito zwi tshi langwa nga ȝefhuno wa fhungo.

32 Lungano lu sa fhirwi 66

U r̄wala mafhungomatsvhudzi e kha maimbiwa.
U r̄wala lungano lwa mbevha ye ya thusa ndau hu tshi shumiswa ɻoho dza mafhuno.

Nothembi – nyamuzika a sa fani na vhaīwe

Kha ri ambe

İdani tshikoloni na atikili ya guranna. Zwitshavhani zwa hañu hu na guranna dza mahala. Ivhani na vhuñanzi uri atikili ine na ðo ða nayo i amba nga zwithu zwine zwa ni takadza.

Vhalani atikili iyi ni rere nga mbudziso dzi tevhelaho ni kha tshigwada tshanu.

- Thoho ya atikili yañu ndi ifhio?
- Thoho iyi i na maipfi mangana?
- Ndi nnyi o ñwalaho atikili iyi?
- Atikili iyi i amba nga nnyi?
- Ho itea mini?
- Zwo itea lini?
- Zwo itea ngafhi?
- Ndi zwifhio zwiñwe zwine na vhudzwa?

- Atikili iyi i na mafhungo maambiwa? Arali zwo ralo, ho pfi mini? Ndi nnyi we a zwi amba?
- Mafhungo maambiwa aya a yelana hani na zwiitei?
- Atikili iyi i na tshinepe? Tshi sumbedza mini? Talutshedzani zwine na khou vhona zwo tou kokotolo.
- Khephusheni i ri mini?

Kha ri vhale

Vhalani tshipida tsha u thoma tsha atikili ni kone u fhindula mbudziso.

MME A NO TAMBA KAÑARA

Ho swika he nda pfa nga ha mufumakadzi a no lidza tshilidzo kiñabuni ya Kippies nga Duvha ja Mbofholowo, ngei Johhannesburg. U vha o ambara zwiambaro zwa sialala ya Tshindebele, a tshi tamba kañara ya muñagasi. "Zwi nga si itee", ndi nñe a no ralo. Nda pfa ndi tshi ñoda u ñivhesesa. Nda ñoda u mu vhona nga anga mañó. Nda mbo takuwa nda ya kiñabuni iyi, he nda wana hone Nothembi. Ndo tou pfa u nga ndi muloro musi Nothembi a tshi gonya tshiteidzhi. O vha a tshi vhonala e muhuluhulu. Mabengele a mivhalavhala o pomba zwanda na milenzhe. O vha o fuka nguvho ya malungu ya mivhala ngeno ñohoni o ambara muñadzi muhulu wa sialala.

Nothembi a imisa zwanda a lumelisa gogo ja vhañaleli. A mbo doba kañara yawe ya muñagasi. Kañarade iwe vhathe! Yo vha yo khavhiswa nga makolo a Tshindebele ya dovha ya penndiwa nga mivhala yoñhe ya musengavhadzimu.

Nothembi a mbo thoma u lidza kañara yawe. A ita uri kañara iyi i ambe, i imbe, i ñuñune, i lile khathihi na u zhamba.

Nyanenge wa Afrika wa muzika wa Tshindevhele.

Kha ri የwale

Ndi nnyi ane a khou amba kha phara ya u thoma?
Ni vhona u nga ndi Nothembì kana ndi muñwali? Bulani uri ngani.

Ni vhona u nga “Ndo tou pfa u nga ndi muloro” zwi amba mini?

Nothembì o shumisa mivhala ifhio kha u ተاما kaṭara yawe?

Muñwali o shumisa maedzamuthu musi a tshi
ṭalutshedza ndila ine Nothembì a lidza ngayo kaṭara.
U ri kaṭara iyi i a amba, ya imba, ya ነኔኔ, ya lila
khathihì na u zhamba. Hezwi ndi zwiito zwa vhathu.
U dovha hafhu a shumisa tshifhinga tsha zwino.

Liedzamuthu ndi lushaka lwa
maambele hune khaļo zwiito zwa
vhathu zwa bađekanywa na tshithu
tshine tshi si vhe muthu.

Lavhelesani phara hafhu. Talelani madzina a vhathu nga muvhala mutswuku, maṭaluli nga
wa lutombo ni tangedzele madzina a fhethu nga mudala.

Shumisani maiti mararu a no bva kha atikili ni የwale mafhungo a inwi muñe e kha
tshifhinga tsho fhiraho.

Kha ri የwale

Shumisani thangeladzina idzi
kha u fhedzisa mafhungo a re
afho fhasi.

ya

ña

nga

Nothembì u imba kiļabuni Kippies ine ya vha Johannesburg.

Musi a sa athu ደ a u dzula malume awe Mamelodi,

O vha a tshi ya mushumoni bisi.

U enda a tshi mvumvusa vhathu nyimbo dzawe dzi no takadza.

Kha ri nwale

Kha ri thome u ita zwa u nwala ri tshi shumisa mañganyi kha u tanganya zwipiða zwivhili zwa mafhongo aya.

Shumisani mañganyi aya kha u fhedzisa mafhongo.

fhedzi

fhedziha

ngauri

uri

zwenezwo

Ndo vha ndi tshi khou tama uri ri tangane matshelo Nothembí, ri ye baisikoponi roþe.

Nne zwiliwa ndi a zwi funa Nothembí ene ha pfani nazwo.

Musi Nothembí a tshi kha ði dzhena tshikolo o vha a tshi ðidina vhukuma o vha a tshi ðodou phasa.

Nothembí ha ngo kona u vha na mu dzenisa wa tshikolo a ya a shuma mudini.

A tho ngo kona u ya u tangalela Nothembí a tshi imba mulovha ndi ðo ya nda mu vhona linwe ðuvha.

Kha ri nwale

Shumisani mañganyi a tehelaho kha u vhumba mafhongo añu inwi mune.

Mañganyi (maipfi a no tuma)
a tuma mafhongo khathihi na mihibulo. Arali na nga a shumisa zwavhuði, kuñwalele kwañu ku ðo leluwa u pfesesa.

ngauri

samusi

naño

Kha ri ንwale

Ńwalani mafhungo mararu a no ታlутshedza Nothembì. Ni nga kha
di a ንwalulula a tshi bva tshitorini kana na tou ንwala mafhungo anu
inwi muñe.

Lavhelesani tshifanyiso. Ńwalani nga zwiambaro zwa Nothembì na malungu awe. Bulani
uri zwi vhonala nga ndilade, mivhala yazwo nauri ni a tama u ambara ngauralo naa.

Kha ri ንwale

Lavhelesani maipfi a tevhelaho a no bva kha phara ya u fhedza ya
atikili i no amba nga Nothembì, i re kha siatari li tevhelaho.

ndo vha ndi tshi shuma

ndi na mashudu

ndo ታundela vhana

ndi shuma u lidza

Ńwalani aya maipfi ni ambe nga zwithu
zwe zwa bvelela zwiла kale na zwi no
khou bvelela zwino kha kholomo dzone.

KALE**ZWINO**

Mañwe hafuhafhu nga Nothembì

Kha ri vhale

Vhalani tshipida tsha u fhedza tsha atikili i no amba nga Nothembì.

MME A NO TAMBA KAÇARA

Nothembì na u imba u a imba. Nyimbo dzawe dzi amba nga mafhungo a vhupo ha mahayani, milambo na vhutshilo ha bulasini vhune a vhu humbula ha musi a tshee ñwana. "Musi ri tshi aluwa muzika wo vha u tshi pfala hoñhehoñhe. Malume anga vho mpfunza u lidza kaçara ndi tshee muñku," ndi Nothembì a no ralo. "Ndo vha ndi tshi imba dzimbulungoni na minyanyani. Nga 1983 nda thoma bennde yanga ngei Mamelodi. A si vhfumakadzi vhanzhi vhe vha vha vha tshi lidza kaçara ya mudagasi zwiña kale. Musi vhathu vha tshi mmbona vha pfa vho mangala vhukuma.

Fhedzi nne ndo vha ndi sa ñivhoni ndi tshi mangadza. Ndi tou funa fhedzi muzika na u lidza kaçara. Ndi pfa hu na phambano musi ndi tshi khou lidza muzika. Ndi pfa ndi na maanda".

U ri u na mashudu zwino. "Ndi shuma u lidza muzika. Nga vho 1980 ndo vha ndi tshi shuma mudini uri ndi kone u ñundela vhana vhanga vhavhili."

Kha ri ñwale

Nothembì o thoma lini bennde yawe?

Nothembì uri vhathu vho vha vha tshi mangala vha tshi vhona a tshi khou lidza kaçara ya mudagasi ngauri u mufumakadzi. Hu na zwiñwe zwithu zwine vhathu vha vhona zwi tshi mangadza musi zwi tshi khou itwa nga vhfumakadzi? Ñwalani zwivhili zwine na kona u zwi elekanya.

Nothembì u amba uri u pfa e na maanda musi a tshi khou tamba kaçara. Ni vhona u nga ndi nga mini a tshi ñipfa ngaurali.

Arali a tshi ñipfa e na maanda musi a tshi khou tamba kaçara, ni vhona u nga u ñipfa hani musi a si khou tamba? Bulani uri ngani.

Vhutshilo hawe hu kha ñi fana na ha miñwahani ya 1980? Bulani uri ngani.

Kha ri nwale

Nwalani mafhambanyi a maipfi aya a no bva kha phara.

Lifhambanyi ndi ipfi lìne la vha na thalutshedzo i no fhambana na ya lìnwe. (tsumbo, naka na vhifha).

mahayani	
mułuku	
vhułukuni	
fhambana	
kale	

Kha ri nwale

Nwalani mafhungo aya e kha tshifhinga tshi qaho. Ni elelwe uri ni tea u shumisa do khathihi na lìiti lìanu.

Nothembu u imba Kippies.

Nothembu u imba nyimbo dza musi a tshee mułuku.

Vhamuzika vha tshila nga Nothembu.

Muńwali wa atikili iyi u a thetshela muzika wa Nothembu.

Nothembu u ambara zwiambaro zwa u naka.

Kha ri ንwale

Vhalani zwi tevhelaho ndi fhindule mbudziso. Phindulo ni do dzi wana nge na lavhelesa hafhu atikili yothe i no amba nga Nothembì.

Thoho ya mafhungo ya gurannدا i anzela u vha na maipfi maṇa kana maṭanu. I lingedza u kunga dzangalelo ja vhavhali nge ya vha vhudza uri tshiṭori tshi amba nga mini, nga u tou pfufhifhadza na hone zwi tshi nyanyula.

Thoho ya mafhungo a atikili iyi ndi ifhio? Hu na maipfi mangana kha thoho iyi ya mafhungo? *Ndi vhonnyi o ንwalaho atikili.*Ndi nnyi o ንwalaho atikili iyi?

Marangaphanda a fhaṭa nzulele ya zwithu khathihi na u nweledza mbuno khulwane dza atikili nga u fhindula mbudziso dza nnyi, mini, lini, ngafhi.

Ndi vhonnyi vha re kha atikili iyi? Ho bvelela mini? Zwo bvelela lini? Zwo bvelela ngafhi? *Mutumbu wa atikili u fhindula mbudziso dici no ri hani na ngani.*Ndi zwifhio zwiñwe zwine na zwi ḫivha nga Nothembì?

Tshiñwe tshifhinga atikili dici dzenisa na zwe muñwe muthu (sa ḫanzi kana muđivhi) a amba. Maipfi aya a vha e kha zwidevhe.

Atikili iyi i na maambiwa? Arali zwo ralo,

Ho ambiwa mini? Ndi nnyi we a zwi amba? *Atikili i na tshinepe kana khephusheni.*Talutshedzani tshifanyiso ni ንwale zwine khephusheni ya amba.

Kha ri nwale,

Didzhieni no funzwa u lidza kaṭara nga Nothembı lune nga murahu ha miñwaha i re na tshivhalo na vho fhedza ni khonani dza mbiluni. No humbelwa uri ni ḥwale atikili i no amba nga Nothembı ya gurannda ya tshikolo.

- Neani atikili yanu tħoho.
 - Kha phara ya u thoma ni vhe na vhu tanzi uri ni a fhindula mbudziso nna dza nnyi, mini, lini na ngafhi.
 - Kha phara ya vhuvhili na ya vhuraru džhenisani maňwe mafhungomatsvhudzi a no amba nga Nothembii. Phara idzi dzi tea u fhindula mbudziso dza hani na ngani.
 - Ni songo hangwa u shumisa maambiwa uri zwi takadze.
 - Tsha u fħedza, olani tshifanyiso tsha Nothembii ni tshi itele khephusheni.

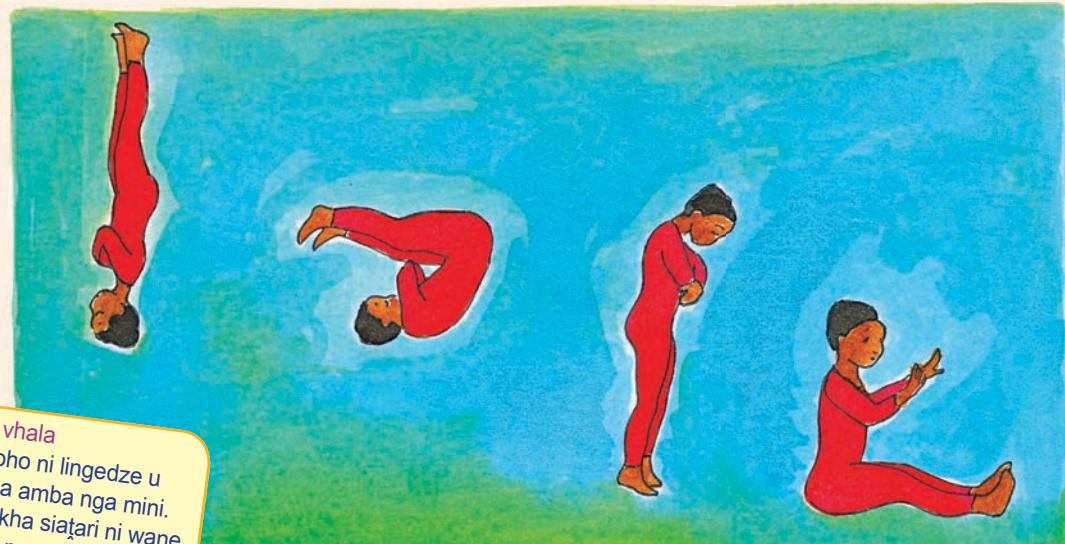
Kha ri ambe

Shumani ni kha zwigwada.

Lavhelesani zwifanyiso. Ni vhona u nga atikili iyi i do amba nga mini?

Ni vhona u nga ndi mafhungo mahulwane u tikedza vhaswa vhanne vha kona mitambo?

Arali no vha ni muvhigi, no vha ni tshi do nwala nga mitambo ifhio?

- Musi ni sa athu vhala
- Lavhelesani zwifanyiso na thoho ni lingedze u humbulela uri mariwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maøo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Edith Moetsi – wa dzhiminasitiki na u thambula

Nga Dani Moeng

Mimethe yo adziwa mugumoni wa dzhiminasiamu ngei Senthalani ya zwa Sialala ya Polokwane. Magumoni fhasi hu na baa i re nthantha. Sipirinngibodo na tshitende tshi no edza bere, tsha u fhufha khatsho, zwi kha luja luwe lurumbu. Nthantha muyani, hu na musidzana a no khou bidigama muyani. Dzina Jawe ndi Edith Moetsi.

Dzhimu iyi yo di vha tshipida tsha vhutshilo ha Edith u bva nga 2001. O shanduka u bva kha musidzanyana wa mihwaha ya 11 a re na miloro ngeno a si na mugudisi a vho vha mudziadzhiminasitiki a no bidigama muyani, nahone ndi muthu a no tamba miatasanoni ya mashangoðavha.

“Ndo thoma u thireina nga murahu ha vhege dzi si gathi ho vula dzhimu ya Polokwane,” ndi Edith a no ralo. “Ndo vha ndi tshi khou toða u ita zwa dzhimu ngauri ndo vha ndo neta nga u sokou monamona hu si na zwine nda khou ita.”

Mugudisi wa Edith o thoma nga u mu gudisa nga khathiwili na u thamuwa e kha thirampholjini. Hu si kale a

thoma u samasolotha na u ita filikifuþeke (tshifindinkodo). Edith ha ngo vhuya a fhidza (lova) u ita ndowendowé nga nda ha musi we a vha a tshi khou vhalela mulingo.

Namusi Edith u a tamba kha miatasano ya liphasi loþe - ngei Hungary, New Zealand na Holland.

Edith o ita na u swika kha tshiiimo tsha u vha Muhaþuli wa National Tumbling khathihhi na u vha Muhaþuli wa Dzhiminasitiki ya Vhafumakadzi ya vundu ja Limpopo. O phasa maþriki nga 2008 nahone u na muhumbulo wa u gudela zwa u dizaina zwifhaþo (atshithekitsha) yunivesithi. “Fhedzi ndi na vhumatshelo havhudzi kha u thambula lune nda tea u thoma nda lindela nyana ndi sa athu ya yunivesithi,” u ralo a tshi amba.

Edith u dovha a vha mutsila na nyamuzika ane a nga bvelaphanda. O wina pfufho kha zwa u ola a dovha hafhu a tamba kha bennde ya tshikolo tsha sekondari ya nthi. “U kona u ita zwine nda zwi takalela zwi ita uri ndi pfe ndo fushea,” ndi ene a no ralo. “A tho ngo vhuya nda humbula uri ndi do swika hune nda vha hone ñamusi. Ndo thoma dzhiminasitiki hu u itela u diphinga. Fhedzi u bvelaphanda hanga ho itiswa nga u shumesa hanga.”

Kha ri nwale

Vhutshilo ha Edith ho shanduka nga ndilađe u bva tshee a thoma dzhimu?

Ndi ngani o thoma dzhimu?

Nga nn̄da ha u vha mudziadzhiminasički a konaho, ndi mpho dzifhio dziňwe dzine a vha nadzo?

Ndi zwifhio zwine a vhona zwi zwone zwiitisi zwihiwlwane zwa u bvelaphanda hawe?

Ndi nga mini t̄hoho ya mafhungo yo nwala wa nga maledere mahulwane, matswu?

Ni vhona u nga ndi nga mini dzina ja Edith jo nwala wa mugumoni wa phara ya u thoma, hu si mathomoni ayo?

Ndi nnyi o nwala ho atikili iyi?

Ni vhona u nga atikili yo raliho ni nga i wana ngafhi?

1. Kha gurann̄da
2. Buguni ya tshičori
3. Buguni ya zwirendo

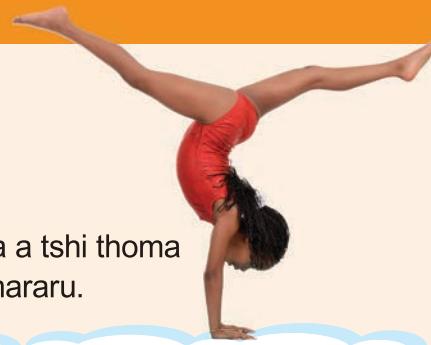
Ndi nga mini ni tshi ralo? Humelani murahu kha atikili ya Edith Moetsi.

Talelani madzina nga muvhala mutswuku, mačaluli nga wa lutombo na madzina a fhethu nga mudala.

Kha ri ñwale Lavhelesani tshiṭori tsha Edith hafhu.

Ñwalani phara i no ḥalutshedza uri Edith o dialusa nga ndila ifhio u bva a tshi thoma ngei dzhiminasiamu u swika a tshi vha muhaṭuli. Ñwalani mafhungo mararu.

Lavhelesani ḥoho idzi ni ite zwi tehelaho:

khirikhethe

bola ya milenzhe

ragibii

- Livhanyani mutambo na ḥoho ya mafhungo a gurannda. Shumisani mitambo i re kha tsha u ḥa. **u bambela**
- Didzhieni ni tshi khou tea u ñwala atikili ya gurannda ni tshi shumisa iñwe na iñwe ya ḥoho idzi. Fhugothoho (muhumbulo muhulwane) li ni vhudza uri atikili i khou amba nga mini. Li bula mbuno khulwane.

Tsumbo

Ḥoho ya mafhungo: **MTHEMBU U VUNDA REKHODO YA LUVHILO**

Mutambo: **Ateletiki**

Fhugothoho: Ngweña ya mugidimo wa luvhilo Speedy Mthembu u vunda rekhodo ya Afrika Tshipembe ya 100 m musi wa muṭaṭisano wa Vhugweña ha Afrika Tshipembe ngei Port Elizabeth madekwe.

**WIKHETHE DZI MBUMBUREA
NGA UVHA'A U THOMA**

Mutambo:

Fhungothoho:

**RACHEL U RWA VHA TSHI WA
U SWIKA KHA SEMIFAINAA
WIMBLEDON**

Mutambo:

Fhungothoho:

**MUSIDZANA U VUN A REKHODO
YA U VEKELA PHAN A BAMBELONI**

Mutambo:

Fhungothoho:

Kha ri nwale

Talelani maiti a re kha thoho dza mafhuno dzi re afho ntsha.

Zwino nwalani mafhuno o imaho nga othe ni tshi shumisa nyito i re kha tshifhinga tsho fhiraho.

Kha ri ambe

Kha ri vhale

Tshikoloni tsha vhoiwe hu na gurannda? Arali i hone, ndi atikili dza lushaka lufhio dzine dza ንwalwa khayo? Arali i siho, ni vhona u nga ndi mafhungo mahulwane uri i vhe hone? Rerani ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

EDITH U BIDIGAMA MATONI A VHANZHI

JJ Menge

Mudzhiminasitiki Edith Moetsi, we a vha a sa qivhei musi a sa athu wina mendele mutamboni ya Commonwealth Games ንwedzi wo fhelaho, u khou lavhelelwa u vha ene mukungavhathu musi wa muṭatisano wa ANNUAL Bumbo Gymnastics Cup ya Afrika Tshipembe. Hoyu ndi wone muṭatisano muhulwane wa dzhiminasitiki Afrika Tshipembe ንwaha muñwe na muñwe.

Muṭatisano uyu u ዕ vha hone u rangani ha ንwedzi u ዕaho nahone Moeketsi u ዕ vha a tshi khou ተatisana na vhadzhiminasitiki vha mathakheni vha mashangodavha.

Moeketsi, wa miñwaha ya 20, a no bva Polokwane ngei Limpopo, o tou kundwa kañkuñku kha fainaña ya u thambula ngei kha Commonwealth Games. Naho zwo ralo, kutambele kwawe miñtisanoni iyi kwo ita uri a qivhee mitamboni fhano Afrika Tshipembe.

Moeketsi o ዕlwa nga muhumbulo wa u tamba mitambo ya dzhiminasitiki musi e na miñwaha ya 11 musi we a vha o ተalela mitambo ya Sydney Olympics ya 2000 kha TV. Mugudisi wawe Marie Slabbert vho kona u vhona mpho yawe musi wa ngudo dza nñowendowé e tshikoloni. Vha mbo mu dzhia vha thoma u mu gudisa lune na ñamusi vha kha ዕ vha mugudisi wawe.

Moeketsi o vha ngwena ya lushaka ya dzhiminasitiki ya u sumbedza vhutsila nga 2011 nahone a sedzesha fhedzi zwa u thambula, ndi henefha hune a vha kha vhuimo ha vhurathi ḥifhasini ዽothe.

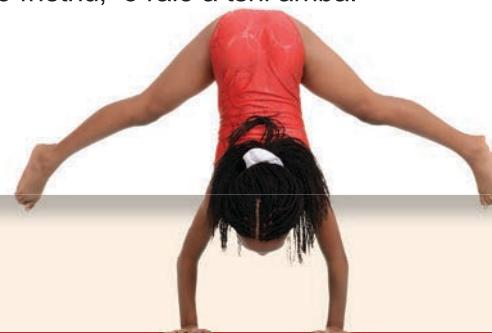
U dzula na mme awe, makhulu, mmane, vhazwala vhavhili na vhakomana vhavhili henengei Polokwane.

“Makhulu wanga na mmane wanga ndi vhone vhaedzisewa vhanga. Ndi vhone vhe vha nthusa uri ndi vhe zwine nda vha zwone ñamusi,” u ralo a tshi amba.

U pfana na u ya baisikoponi e na khonani dzawe, fhedzi uri o sedzesha buđo ዕ a qinangela ወa dzhiminasitiki, hune a ትireina awara nnzhinnzhi kha ዕuvha.

Naho a tshi ዕ vha a tshi khou ተatisana na vhañwe miñtisanoni ya ḥifasi, ndivho yawe khulwane zwa zwino ndi u tamba miñtisanoni ya mitambo ya Olympic.

“Ndi khou shuma nga nñila dzothé uri ndi ye hafho fhethu,” o ralo a tshi amba.”

Kha ri nwale

Edith o shuma zwavhuđi kha dzhiminasitiki? Bulani uri ngani.

O tou kundwa kałukułuku kha fainała. U dzhia vhuimo ha vhungana nahone o wana mendele ifhio?

Fhongołhoho (muhumbulo muhulwane) ḥa phara ya u thoma ndi liphio. Li nwaleni.

Talutshedzani nga maipfi aṇu zwine ḥoho ya atikili ya amba zwone.

Ndi nnyi we a nwala atikili iyi?

Muedziselwa ndi mini. Vhaedziselwa vhawe ndi vhonnyi?

Muedziselwa waṇu ndi nnyi? Bulani uri ngani.

Kha ri nwale

Shumisani maipfi aya kha u fhedzisa mbudziso.

Edith o bebwa [] ?

U tamba mutambo [] ?

U ḥthereina [] duvha liñwe na liñwe?

U dzula na vhatu [] ha hawe?

Vhaedziselwa vhawe ndi [] ?

ufhio

ngafhi

lini

vhonnyi

vhangana

Kha ri nwale,

Shuman ni kha zwigwada.
Itani mepe wa mihungulo
wa u pulanel a atikili ya
gurannda ine na do i nwala
ya gurannda ya tshikolo i tshi
mba nga Edith Moetsi.

Kha ri nwale

Ambani nga atikili
iyi ni kha zwigwada
zwa vhoiwe.

EDITH

Ifhani atikili yanu Ქhoho.

Kha phara ya u thoma ivhani na
vhuñanzi uri ni fhindula
mbudziso vhuña hadzo dzi no amba
nqa nnyi, lini, ngafhi, hani.

Kha phara ya vhuvhili na ya vhuraru dzhenisani
mafhungomatsivhudzi a no kwama Edith.
Fhindulani mbudziso dzi no amba nga hani
na nnyi. Ni songo hangwa u shumisa maipfi
maambibiwa u itela u tutula dzangelelo.

Kha phara ya u fhedza, penndelani atikili yanu.

Ni nga kha di ola tshifanyiso tsha Edith
arali ni tshi funa khathihi na u ita
khephusheni.

Kha ri nwale

Kha ri ite ndowedzondowe ya luambo. Shumisani maipfi a re zwtangeni kha u shandula zwitatamennde zwi vha mbudziso.

Edith u bva Limpopo. (ngafhi)

U dimvumvusa nga u talela baisikopo.(mini)

U ita ndowendowe duvha l̄inwe na l̄inwe. (lini)

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhongo nga u shumisa **kha, nga** kana **ha**.

Polokwane i wanala vundu la Limpopo.

Nothembni u dzula fhasi ha bada i no bva Moloto.

O vhea bugu nthā tafula.

Maipfi a **kha, nga** kana **ha** a shumiswa kha u sumbedza fhethu hune zwithu zwa khou itea hone. Maipfi aya a shuma sa thangeladzina dici no shuma na madzina.

Kha ri nwale

Fhedzisani mafhongo nga u shumisa mipfi a re afho fhasi.

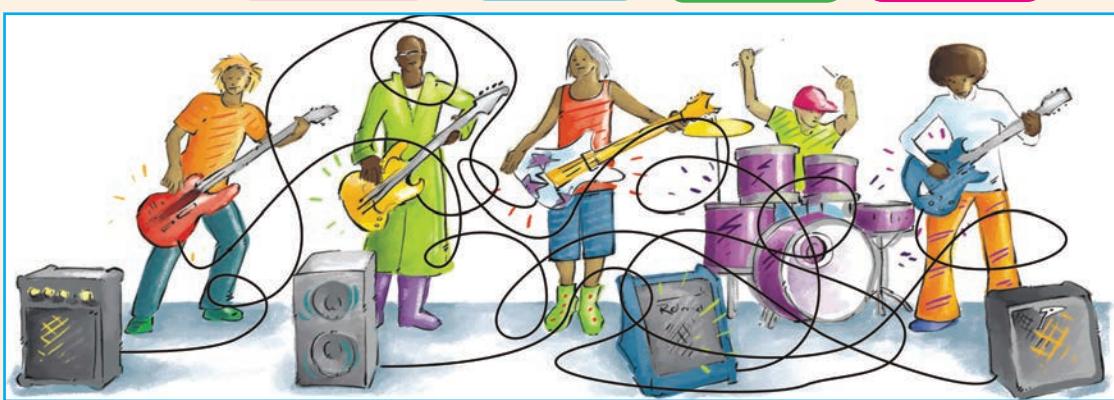
vhañwe

a hu na

vhoþhe

haho

muñwe

Vhana vha khou lidza tshilidzo.

vha vhana vha khou lidza kaþara.

Kha vhana a no khou tamba phiyano.

ane a khou lidza porompiþa.

Zwino tevhedzelani khebuþu ni tshi livhanya kaþara na tshipikara.

Kha ri ambe

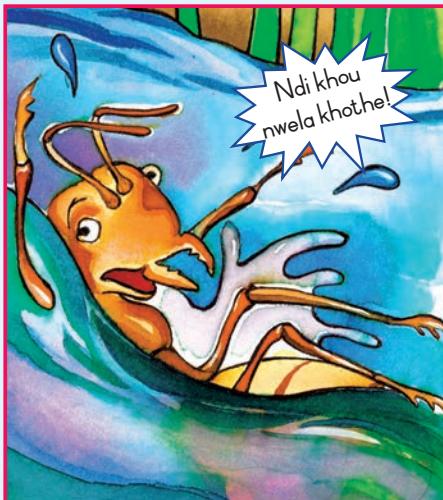
Shumani ni kha zwigwada.

Ni vhona u nga phukha dzi a thusana? Hani?
Phukha ṭhukhu i nga thusa phukha khulwane? Hani?
Muthu muṭuku a nga thusa muthu muhulwane? Hani?
Ni vhona u nga phukha dzi a amba dzoṭhe? Bulani
mbuno dza u tikedza phindulo yaṇu.

Kha ri vhale

Lusunzi na ḥivha

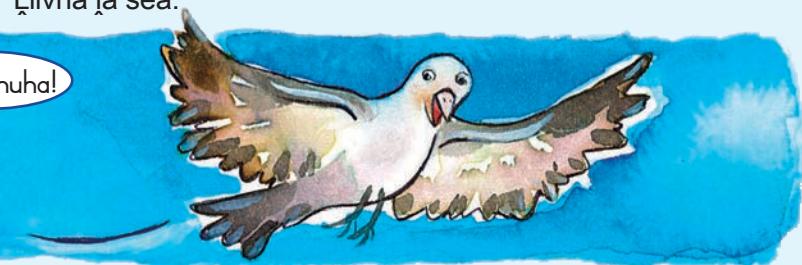

Liñwe ḫuvha hu tshi khou fhisa lusunzi lwo vha lwo dzula tsini na mulambo. “U bambela zwi nga ḫifha hani”, lu ralo lu tshi khou humbula. Lwa dženisa mulenzhe muthihi mađini, lwa tevhedza nga muriwe, lwa dovha muriwe. Hu si kale lwa mbo di wela nga ngomu. Lutsinga lwa mađi lwo vha lu na maanda lwe lusunzi lwa vho balelwa u bva mađini.

“Thusani”, lu a vhidzelela. “Ndi khou nwela khothe!” A hu na we a lu pfa lu tshi khou vhidzelela. Musi lusunzi lu tshi vho pfa uri ngoho lu khou nwela khothe, ha fhira ḥivha li tshi fhufha. La vhona uri lusunzi lu khomboni ja wisa ḫari ja wela ngomu mađini. Lo vha li tshi tou nga tshikwekwete tshine lusunzi lwa nga namela.

“Ndi a livhuha ḥivha. Liñwe ḫuvha ndi do u thusa.”

Liñha ja sea.

“U muṭukusa kha u nga nthusa, iwe kusunzi kuṭukuṭuku.” Ja mbo fhufha ja ḫuwa.

Ha fhela miñwedzi i re na tshivhalo. Liñwe ḫuvha, lusunzi lwa vhona ḥivha lo dzula murini.

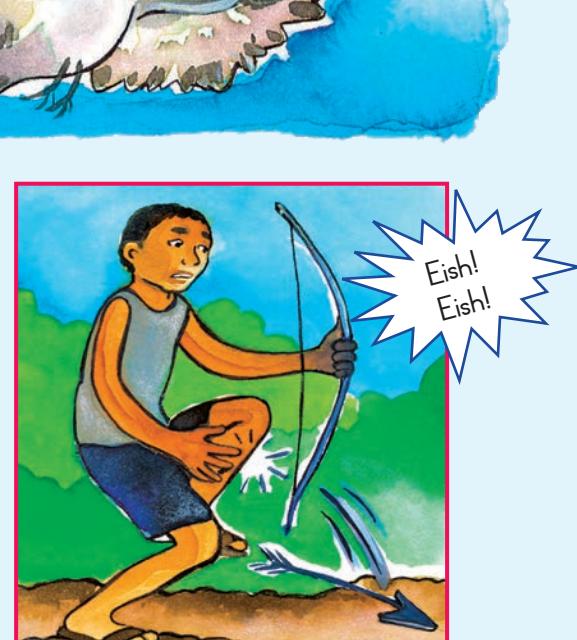
Musi li sa athu na u ri “Ndaa” ha ḫa muñwe mutukana e na vhura na musevhe. O vha a tshi khou ḫodou u pfula ḥivha. Nga u ḫavhanya, lusunzi lwa nambatela kha mulenzhe wa uyu mutukana lwa mu luma. “Eish!” ndi uļa mutukana a tshi tzhema, a laṭa vhuļa vhura na musevhe fhasi.

“Ndo livhuha,” ndi ḥivha li tshi vhidzelela ja mbo di shavha.
“U muṭuku fhedzi wo mphulusa.”

Lungano ndi nganea pfufhi i no gudisa vhathu pfunzo. Vhaanewa vhalwo vha vha vhe zwipuka. Tshiṭori tsha hone ndi tshipfufhi. Iñwe ya phuka idzi i vha i tshi ḫihudza kana u ḫikukumusa ngeno iñwe i tshi fhedza yo sumbedza iyi ya u thoma uri kutshilele kwayo a si mikhwa yavhuđi nahone a ku ḫanganedzei.

Musi ni sa athu vhalo

- Lavhelesani zwifanyiso na ḫohohi ni lingedze u humbuleli uri mařivalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siařari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhalo nga mini.

Kha ri nwale

Ndi ngani lusunzi lwo pfa lu tshi tama u bambela?

Ho bvelela mini khalwo?

Ljivha lo lu phulusa hani?

Lusunzi lwo phulusa hani ljivha?

Ni vhona u nga tshiṭori itsi tshi amba nga zwithu zwa zwa bvelela zwa vhukuma? Bulani uri ngani.

Ni vhona u nga mafhuno aya o bvelela nga khalañwaha ifhio?

Nangani nthihi ni i tangedzele.

tshimedzi

tshifhefho

tshilomo

vhuria

Ndi ngani ni tshi ralo?

Tshiṭori itsi ndi lungano? Lungano ndi mini? Nangani phindulo nthihi:

1. Tshiṭori tshire khatsho phukha dza vha vhatambi vha no funza vhatu pfunzo.
2. Tshiṭori tshi re na vhadzimu na vhakundi.
3. Vhurifhi (luñwalo)vhupfufhi

Ni vhona u nga lungano ulu lu ri funza mini?

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi a re kha tsha
monde na zwine a amba zwi
re kha tsha u la.

lutsinga lwa madi
lu na maanda
kułukukułuku
mphulusa
minzhi
fhufhela

kurole
i re na tshivhalo
ntshidza
nambatela
madì a elela nga nungo

Kha ri ḥwale Nangani maipfi mararu a no ṭalutshedza lusunzi ni a tangedzele.

muhali

musilingi

a lu pfi

lu a ḫikukumusa

muvhavhaleli

goswi

Shumisani ayo maipfi mararu kha u ḥwala mafhungo mararu.

lu a ḫifunga

Kha ri ḥwale

Vhalululani lungano lwa lusunzi na ḥiivha ni ḥwale zwi tevhelaho.

Thoho ya lungano ulu

Fhethuvhupo ha lungano ulu

Vhaanewa vha lungano ulu

Khuḍano i re lunganoni ulu

Thasululo

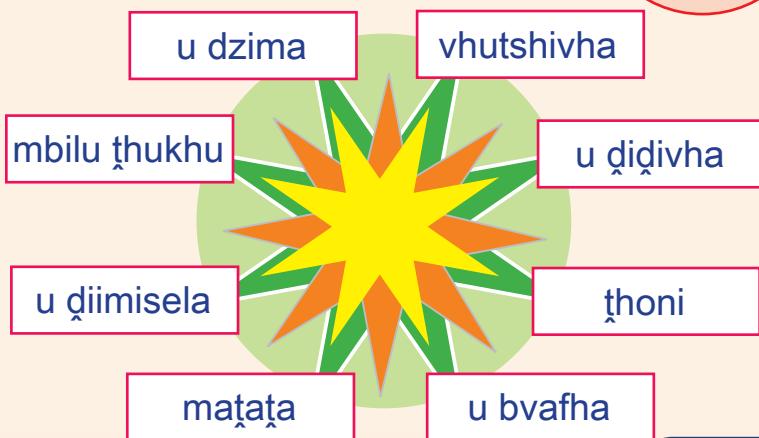
Pfunzo

Kha ri የwale

Zwino ni khou ya u የwala lungano lwa inwi muñe. Kha vhili ወ u thoma nangani tshipuka, kha vhili ወ vhuvhili nangani mvumbo dzatsho (zwine tsha takalela) ngeno kha vhili ወ vhuraru ni tshi nanga pfunzo ya tshitiori.

Tshiñwe tshifhinga ndi khwiñe u ḥifhumutshela.

Zwanda zwi a ṭanzwana

U si na tshau u vha wa vhutshivha.

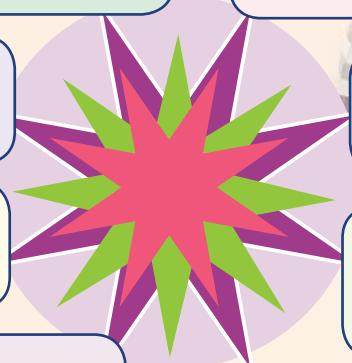
Mukudzathevhe ha funiwi.

U nga si takadze vhatu vhoṭhe.

I hwala nga luñwe mbevha, mulindi wa vhuya wa ḥala.

Muthu u ወ tsha biko ወawe.

Wa ḥikukumusa wa kundwa u a bvulwa maända.

Kha ri ambe

Shuman ni kha zwigwada zwa vhoiwe.

Vhusunzi hu shuma hu hoṭhe kana hu tshigwada?

Ni vhona u nga u shuma nga tshigwada zwi vhuedza mini?

Muđini wa hañu hu na vhusunzi? Vhu vha vhu tshi khou Ქoda mini?

Hu itea mini musi ni tshi lingedza u thivhela vhusunzi ndila ya u ya zwiliwani?

Kha ri vhale

Tsunzi dzi kha muduba

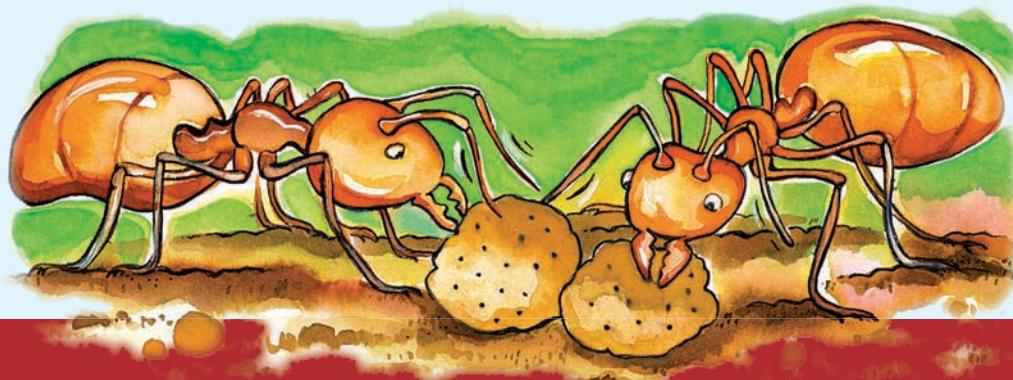
Masunzi a davhidzana hani? Ha koni u amba fhedzi a tea u vhudzana zwine zwa khou bvelela. A zwi ita nga ndilade? A sisima feđa la tshipentshela.

Ni khou la sangwetshi. Hu wela matshakatshaka a vhurotho phasi. Hai, a zwi dini. Phano ha hashu a hu na vhusunzi. Fhedzi iđanu ima nyana. Lusunzi luthihi kana vhuvhili vhu no khou tshela matshakatshaka, khovhuļaa! Hai, izwi a zwi vhuyi zwa vha thaidzo na zwiļukuļuku. Vhusunzi vhu sa ȳadzi tshanda a vhu dini muthu. Fhedzi sedzesani nga vhuronwane. Yowee, zwikhokhonono zwiļukuļuku khezwi zwi tshi khou Ქaramudza zwiphuphuledzi zwazwo muyani sa maņanga.

Khathihi fhedzi, luthihi lwa mbo ngalangala. Ndi Ქoli yo wana zwiļiwa zwino i khou gidimela u ramba shango ļothe. Fhedzi lu tea u elelwa ndila ya u vhuya zwiļiwani. Ngauri vhusunzi a vhu na ȣayo dza u sia vhuļala, lwa mbo sia vhuļala ha feđa.

Musi Ქoli i tshi swika tshiļahani i vhudza mařwe masunzi, i tshi shumisa feđa, uri yo wana zwiļiwa. Ha mbo vha na dakalofulu. Hu si kale ha vha ho bva, hu khou gidima nga murahu ha Ქolitsevhi hu tshi tevhela feđa le Ქolitsevhi ya sia. Hu si kale ho no mbo vha na muduba mulapfulapfu wa vhusunzi heneffo phasi. Matshakatshaka a khou Ქuwa o livha tshiļahani.

Kha ri nwale

Vhusunzi vhu "amba" nga ndilade?

Vhu wana hani ndila ya u humela tshiṭahani?

Ni vhona u nga vhusunzi ndi zwivhumbwa zwi re na tshika kana zwo kunaho? Tikedzani phindulo yanu.

Phara iyi i no amba nga vhusunzi i fhambana hani na lungano lwe na vhala.

Kha ri nwale

Livhanyani maipfi a re kha tsha monde na zwine a amba zwi re kha tsha ula.

davhidzana

tshiphuphuledzi

tshiṭaha tsha vhusunzi

ṭholi

lusunzi lwo rumelwaho u ṭolela zwithu.

mutshotshonono wa vhusunzi vhu no dzula hothe.

amba

tshithu tshi no nga luṅanga kha ṭhoho ya lusunzi

Kha ri nwale

Shumisani maipfi aya kha u fhedzisa mafhungo.

Masala a nga shumiswa vhuimoni ha dzina kana a shuma na dzina.

Zwone

Hone

hothe

Vhusunzi a vhu ambi hothe. [] hu tou davhidzana nga zwiphuphuledzi.

Musi [] ni tshi wisa matshakatshaka, vhusunzi vhu a a doba. inwi ene

[] a zwi na mushumo, arali na wisa matshakatshaka a zwiliwa, vhusunzi vhu do ja matshakatshaka ayo. Ndi zwone! Mukoma wa vhusunzi [] u dzula tshiṭahani tsha vhusunzi. Vhusunzi [] vhu a mu shumela.

Kha ri nwale

Maṭaluli aya na mađadzisi zwi bva kha lungano lwa lusunzi na ḥivha. Talelani mađadzisi nga muvhala mutswuku ni tagedzele maṭaluli nga muvhala wa lutombo. Zwino a shumiseni mafhungoni anu inwi muñe.

mutukusa	
muṭukutuku	
fhasi	
mulamboni	
mađini	

Kha ri የwale

Ngano dzi shumisa zwipuka na vhaanewa vha zwipuka kha u ታna vhathu na mvumbo dzavho.

Lavhelesani vhili ገ zwipuka እ re kha bammbiri ገ u shumela ገ 26. Nangani tshipuka tshithihi tshine na vhona u nga tshi na mvumbo i no fa na na yaṇu ni የwale ተhalutshedzo ya mvumbo yaṇu i no nga ya itshi tshipuka. Tsumbo, arali ni tshi vhona u nga ni fana na lusunzi, ni nga amba ngauri ni mushumi wa biko nauri ni kona u shuma na vhaṇwe vhathu nga ndilade.

Kha ri የwale

Ndivho ya lungano ndi u kaidza kana u funza pfunzo. Ambani nga ndivho iyi ni kha tshigwada tshaṇu. Ni ambe uri u eletshedzana zwi amba mini. Ambani nga mbudziso dzi tevhelaho ni የwale phindulo.

Ndi lini hune na ታoda nyeletshedzo kha muṇwe muthu?

Ndi lini hune na si ታደ nyaletshedzo kha muṇwe muthu?

Ni nga ita mini musi ni tshi khou ታዶou eletshedza muṇwe muthu ngeno a sa ታዲ nyaletshedzo yaṇu?

Anetshelani khonani dzaṇu tshiṭori tshine na tshi ደivha tshi re na pfunzo kana nyeletshedzo.

Ni kone u የwala muṭodo mupfufhi wa tshiṭori itshi.

Kha ri nwale

Tanganyani mafhundo. Shumisani mañanganyi a re afho fhasi.

Tsumbo

ngauri

fħedzi

zwino

Liivha la posa ḥari mađini. Lo vha li tshi tama u thusa lusunzi.

Liivha la posa ḥari mađini ngauri lo vha li tshi tama u thusa lusunzi.

Lusunzi lwo vha lu tshi khou pfa mufhiso. Lwa tama u ya u bambela.

Mutukana o vha a tshi khou ḥoda musevhe na vhura. Lusunzi lwa mu luma.

Liivha la sea. Lo vha li sa humbuli uri lusunzi lu nga li thusa.

Mutukana o vha a tshi do vha o pfula liivha. Lusunzi lwa mu luma.

Kha ri nwale

Dubekanyani mafhundo a tevhelaho nga ngona uri ni vhumbe phara.

Hu si kale lusunzi lwa pfa u nga lu do nwela
khothe lwa huwelela lu tshi ḥoda thuso.

Musi we ḫuvha la vha li tshi khou fhisa vhukuma,
lusunzi lu humbula u ya u diambusa mulamboni.

“U songo vhilahela,” hu vhidzelela liivha.

“Ndi do u thusa.”

Shudulivhi, lwa ḫudumelesa lwa vho wela
ngomu mađini.

“Ndi a livhuha liivha. Liñwe ḫuvha ndi do u thusa.”

La posa ḥari mađini.

Lusunzi lwa shumisa ḥari sa tshikwekwete.

Kha ri ambe

Rerani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada tshañu.

- Ni vhona u nga tshipuka tshiñuku tshi nga thusa tshihulwane? Hani?
- Ni a ñivha tshiñori tshe khatsho muthu muñuku a kunda muthu muhulwane?
- Ni vhona u nga saizi i ñi dzula i tshone tshithu tshihulwane? Tikedzani phindulo yanu.
- No no vhuya na thusa muñwe muthu kana tshipuka?
- Talutshedzani kiñasi uri ndi nnyi we na mu thusa na uri uyu muthu kana tshipuka no mu thusa nga ndilade.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ñoho ni lingedze u humbulela uri mariwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mató (u sikima) kha siatari ni wane uru ni ño vha ni tshi khou vhala nga mini.

Kha ri vhale

Liñwe ñuvha mbrevha mbili ñukhu tsetha (gireyi) dzo vha dzi tshi khou ñalela lidaú ño shuvhama ñuvhani. “Dadamalani nñha ha ningoyawe”, ndi iñwe i no ralo, “ri vhone arali a tshi ño vuwa.”

Kubevha kwa dadamala nga nñha ha ningoyaya ndau, ha bvelela mini? Nazwino, ndau ya mbo ñi vukuluku ya bata kuja kubevha nga shimba ljhulu ñayo.

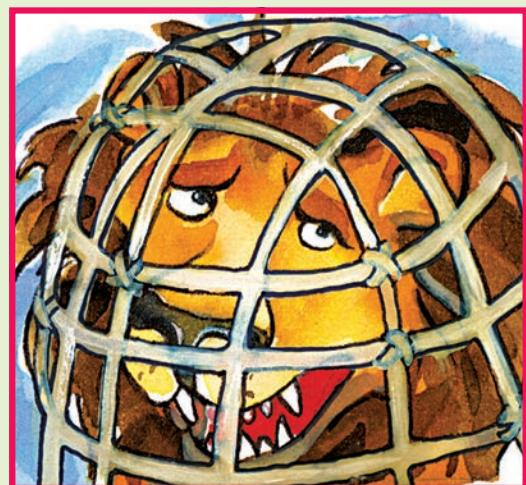
Lidaú ña pfa ño dinalea nga maanda ña vho ñodou dzhota kuja kubevha kuseñha kuñukuñuku. “Ndau, ndi khou humbela u sa ñiwa,” ndi mbrevha i tshi phuphuthedzela ngeno i tshi khou tetemela. “Liñwe ñuvha ndi ño vha thusa!”

Ndau ya sea. “Iwe? Wo ñukuhalesa lune u nga si thuse muthu, kubevha! U nga si vuwe wo nthusa!” Ngauri ndau yo vha i si na ñdala ya litsha kubevha kwa ñuwa.

Hu si kale, ndau ya vha i tshi khou gidima heneffo sananga. Ya mbo ñangana na mambule e vhatu vha rea a u fasha ntsa. Ho vha hu nethe khulu, ndau yo vha yo fashiwa lwa u tou kwanyeledzwa. I sa koni u sutuka, fhedzi u vhomba i tshi kona.

“Thusani! Thusani!” i ralo i tshi vhomba. “Mphuluseni kha mambule aya.”

Ha mbo fhira ntsa. “Ndi nga si u thuse,” ndi ntsa i no ralo. “Vhege yo fhelaho wo ña mme anga.” Ha mbo fhira kubevha kuseñha ku tshi gidima. “A wo ngo ndya vhege yo fhelaho,” ndi kubevha ku no ralo. “Ndi ño u thusa.”

Zwenezwo kubehva kwa thoma u shenga ała mambule. Kwa shenga, kwa shenga, kwa shenga. Nga vhuya, ji tshi vho fhefha kwa vha kwo no phula buli jihulwane kha mambule line ja nga tenda uri ndau i kone u bva.

"Ndo livhuha khonani yanga ṭhukhūṭhukhu. Zwino ndi vho zwi ḋivha uri na phukha ṭhukhu dzi a kona u thusa phukha khulwane" ndi ndau i no ralo.

Kha ri ḥwale Rerani nga mbudziso idzi ni kha zwigwada zwaṇu ni kone u ḥwala phindulo.

Ni vhona u nga tshitoritshi ndi ngoho? Tikedzani phindulo yanu.

Ni vhona u nga tshi^{tori} itshi tshi na pfunzo ine tsha ni funza? Ndi ifhio pfunzo ya hone?

Thoho ya tshitorì itshi i nga vha ifhio?

Lungano lu a kaidza na u funza. Ni vhona u nga lungano lwa ndau na mbevha lu na pfunzo ine lwa ri funza? Ni vhona u nga ndi pfunzode?

Layhelesani mirero ivi ni ambe uri ndi ufhio u no velana na tshitoritshi. Itani thiki tsini nawo.

Tshi na phepho a tshi sumbedzwi mulilo.	Ndi tshiṭaka tshe wa vhona ḥnowa, u ḫri i tshee ngomu.
U tshi dza muro wa muvhudu ranga u ya tshilaloni.	Zwanda zwi a ḥanzwana.

Ndi ngani mbevha yo dzindela ndau?

ANSWER The answer is 1000.

Ndi ngani ndau yo humbula u sa la mbevha?

U elelwa zwa mbevha na ndau

Kha ri nwale

Tumani tshipida tsha u thoma tsha fhungo na tsha vhuvhili. Ni kone u nwala mafhuno a re one (o teaho) tshikhali tshi re afho phasi.

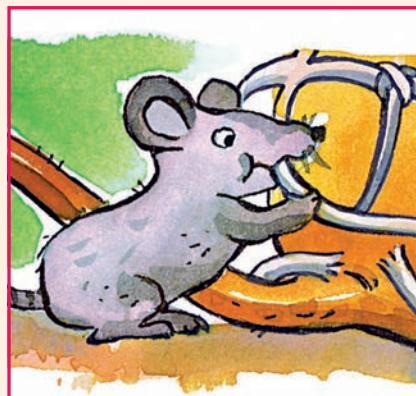
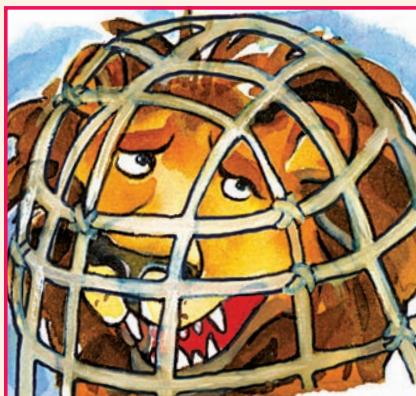
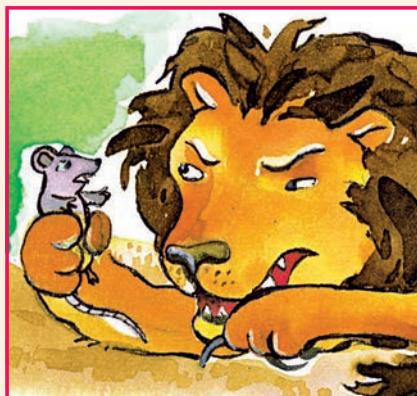
Ndau khulukhulu yo vha yo	uri ku sa vhulawe.
Kubevha kwa luvhelela kwo luvhelela	ngauri yo vha i na maño a fhiraho.
Ndau yo dzhena mambuleni ngauri	shuvhama ḫuvhani yo ḫigeda.
Mbevha yo vha i na zwine ya kona	kha zwiito zwayo zwa u ḫihudza.
Ndau yo vha i tshi khou ḫoda u humbela pfarelo	yo vha i tshi gidima i sa londi.

Kha ri nwale

Dobani maipfi kha lungano lwa lusunzi na ḫivha.
Ni kone u ita zwi tevhelaho.

- Talelani ipfi ḥi no amba **u la**.
- Tangedzelani ipfi ḥi no amba **u pfuka**.
- Khałarani ḥi no amba **u ḫafuna zwipida nga zwipida**.
- Itani tshifhambano tsini na ipfi ḥi no amba **fhethu hu re na zwitaka na miri**.
- Itani thiiki tsini na ipfi ḥi no amba **u luvhelela tshoṭhe**

Kha ri nwale

Lavhelesani bammbiri ja u shumela ja 26 hafhu, ni shumise tshipuka, mvumbo yatsho na pfunzo i re khatsho, zwe na zwiñwala henengei.

Thoho ya lungano

Mvumbo na zwiito

Fhethuvhupo

Zwiitei

1.

2.

3.

4.

5.

Pfunzo

Kha ri whale

Ndau na mbevha

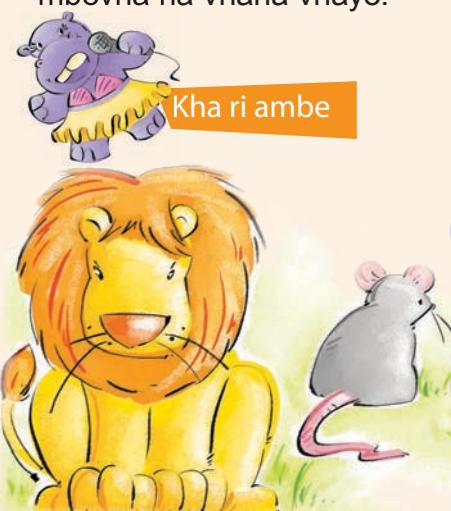
Nga Jerry Pinkney

Tsho senquluswa nga Megan Cox

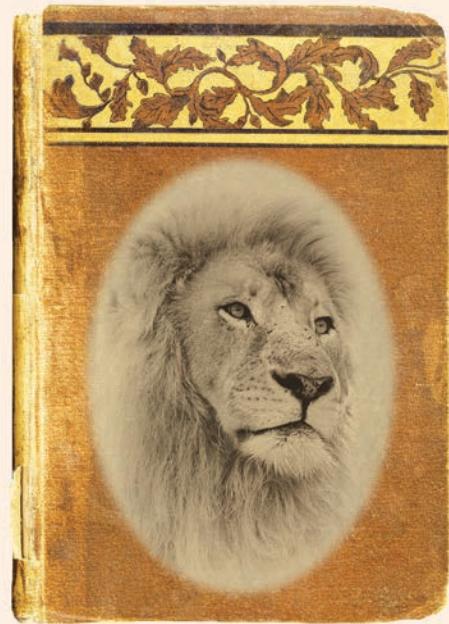
Zwifanyiso zwa manakanaka zwi re kha lungano ulu lwa Aesop Iwe lwa tou ካውልሉልዋ zwo ita uri Jerry Pinkney a wine Caldecott Medal wa 2009 wa bugu ya mathekheni ya zwifanyiso kha Amerika lothe.

Lungano lwa *Ndau na Mbevha* lu anetshela nga huswa
lungano lwa kale na kale lwa buka *la* vhulenda *le la*
khathutshela mbevha, lwe nga murahu musi *lo* no fashwa
nga mambule, mbevha ya vho fhedza yo *li* thusa nge ya
shengekanya mambule *lidau* *la* kona u ponyoka. Bugu heyi ntswa i songo *dalesaho* maipfi
i shumisa fhethuvhupo ha midavhi ya Serengeti. Sananga *lo* *dalaho* *zwilioni*, zwipuka na
zwikhokhono zwi no sumbedzwa nga zwifanyiso zwa u naka. Ndau ri i vhona sa nduna ya
mashango i no tshimbila i tshi tou sunya i tshi tandula shango *lo* *dalaho* *thuda* na *ndou* dzine
dza si kundwe u rembuluwa dza i sedza. Fhedzi khombo i dzula i hone i kha tshivhumbeo
tsha vhazwimi vho ambaro zwiambaro zwa khakhe. Avha vhathu vho mbo rea gwekwe vha
vhuvha vha tshi ingamela buka *ili* *li* tshi dzhena mambuleni. Musi mukosi wa u vhomba ha
ndau u tshi swika *ndevheni* dza mbevha, mbevha i takuwa nga luvhilo ya ya u phulusa ndau
nge ya tou shengekanya mapfundo a mambule ngeno mufashiwa o lavhelesa o hanganea.

Vhana vha miñwaha ya vhukati ha 6 na 11 vha ño takadzwa ngauri Vho Pinkney vha shumisa nzulele dzi no wanala miñani yashu. Ri wana uri Vho Ndau na Vho Mbevha na vhone vha na miñi yavho ine ya kha ñi vha miswa. Masiatari a u khunyeledza a sumbedza nduna iyi i tshi khou ralo u sunya i na tsanzi yayo na vhana, ngeno muñanani ho tenyama mbevha na vhana vhayo.

Khari ambe

- Ndi nnyi we a ñwala bugu iyi a dovha a ola zwifanyiso?
 - Ndi nga mini bugu iyi yo wina mendele?
 - Iyi bugu yo ñwalelwa vhavhali vha miñwaha (mirole) ifhio?
 - Fhethuvhupo ha tshit̄ori itshi ndi ha ngafhi?
 - Phukha dzi vha dzo livhana na khombo ifhio?
 - Lungano ulu lwa Ndau na Mbevha lu fhambana ngafhi na luñla luñwe lungano lwe na vhala?
 - Ndi lufhio lune lwa ni takadzesha. Bulani uri ngani.

Olani tshifanyiso tshi no yelana na tsenguluso ya bugu.

Kha ri ḥwale

Talani mutalo u tshi
livhanya tshipiđa tsha
u thoma tsha murero
na tsha u fhedza.

U tshi dza muro wa muvhuda
U si seme thavha
Funguvho ḥo ri thi laiwi
Ri ḫe ndi mbiđi
A hu na pfeñe ḥi no
Tshe wa da iwe tshilavhi

ḥa fhira muđi ḥo kovhela.

ro vhona mavhala.

fa ḥi songo gonya luwa.

na murundo wa phofu u ḫo nwa.

u tshee kule.

ranga u ya tshilaloni.

Kha ri ḥwale Zwino ḥwalani mirero mivhili ye na tou ḫisikela.

Kha ri ḥwale Nangani nyito yone ni i talele.

Vhaendela shango vha re bisini zwi/vha ḫalela ndau nga maforokiki.

Kubevha Ṭongani tshi/ku khou ya phakhini ya ndau ḫamusi.

Rođhe nga kiłasi ri/i khou ya u guda nga ndau ḫamusi.

Kha ri የውል

Lavhelesani bammbiri እና u shumela እና 29. Lavhelesani tshifanyiso tsha musi mbevha i tshi fashulula ndau mambuleni.

Nwalani mapulo a maipfi a zwine na vhona u nga vhabvumbedzwa avha vha khou vhudzana.

Kha ri የውል

Shumisani tshati i re kha bammbiri እና u shumela እና 30 kha u ita pulane ya lungano lune na ፍቃ ስለ የውል, lwa musi mbevha i tshi thusa ndau. Dzenisani ችሮ dza mafhungo kha pulane yanu tshikhalani tshi re afho phasi.

Thoho

Mathomo, hune na thoma hone tshitor.

Mutumbu, hune na anetshela hone tshitor (Ni vhe na vhuንanzi uri ndau na mbevha zwi amba zwothe.)

Magumo, hune na tandulula hone thaidzo ya tshitor.

Deithi:

Kha ri ñwale Zwino ñwalani lungano lwa inwi muñe.

Ndi a kona

- u vhala atikili ya gurannda
 u fhindula mbudziso dzi no kwama atikili ya gurannda.
 u topola zwine maipfi a amba.
 u shumisa thangeladzina.
 u shumisa małanganyi.
 u ḥwala mafhungo a u ḥalutshedza.
 u amba nga tshifanyiso.
 u shuma na tshifhinga tsha zwino, tsho fhiraho na tshi ḥaho.
 u buła mihumbulu yanga.
 u topola mafhambanyi
 u topola fhungołhoho (muhumbulu muhulwane).
 u ḥwala atikili.
 u ḥwala phara.
 u pulanela atikili.
 u shandula zvitatamennde zwa vha mbudziso.
 u fhedzisa mafhungo ndi tshi shumisa kha, nga kana ha.
 u rera nga zwiłaluli zwa lungano.
 u vhala lungano.
 u fhindula mbudziso dzi no kwama lungano.
 u wana phambano vhukati ha zwiłori zwa vhukuma na zwiłorikhumbulelwa.
 u buła mihumbulu yanga.
 u livhanya maipfi na zwine a amba.
 u ḥwala ḥhalutshedzo.
 u topola zwiłaluli zwa lungano.
 u shumisa masala.
 u ḥwala mafhungo ndi tshi shumisa małaluli na maładzisi.
 u shumisa małanganyi.
 u dubekanya mafhungomatsivhudzi.
 u shumisa mirero.
 u vhala tsenguluso.
 u doba maipfi maṛwalani.
 u pulanela na u ḥwala lungano.
 u shumisa nyito dzo teaho vhonəfhungo.
 u shumisa maambiwa.

Thero ya 3: Mafhungomatsivhudzi e mushumoni

U nea na u tevhela ndaela

Thero ya 2: Vhege dza 1 - 2

33 U vhala leibulu

70

U shuma nga tshigwada.
U amba nga tshaka dzo fhambananaho dza leibulu.
U rera nga vhuhulu ha u vhala ndaela nga vhuronwane.
U vhala leibulu ya tshithusamutakalo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama leibulu.
U vhambedza maipfi na zwine a amba.

34 Zwiwe hafhu nga ndaela

72

U livhanya mafhungomatsivhudzi.
U topola maiti a ndaela.
U shumisa ndaela kha mafhungotswititi.
U shumisa ndongazwiga dzo teaho.
U shumisa maqadzisi a tshifhinga, a maitele, a fhetu na a digiri.

35 U ita tsha u vhuisa mare

74

U vhala risipi
U tevhela ndaela dza u ita dirinkhi ya smoothie.
U fhindula mbudziso dzi no kwama risipi.
U talutshedza maga a kuitele hu tshi shumiswa maipfi a u tanganya a no nga tsha u thoma, u bva afho, ha tevhela na tsha u fheda.
U tanganya mafhungotswititi mavhili a vhumba mafhungotsekana hu tshi shumiswa **ngauri, nga murahu, naho, vhunga** na musi.

36 Maiwe hafhu nga zwiliwa

76

U nea ndaela hu tshi shumiswa maiti a ndaela: **iyani, wanani itani**
U tevhela ndaela dzi re kha imeli dza u ita mabisikitsi a tshifhatuwo tshi no seisa.
U rumela sms hu tshi shumiswa maipfi o pfufhifhadzwaho.
U riwala thukhuhadzo dza maipfi hedzi: I, ml, T, t, g, kg

37 Swobo

78

U rera nga tshifanyiso.
U vhala tshitiori tshi no pfi Swobo ya Matombo.
U fhindula mbudziso dzi no kwama tshitiori.
U bula zwiitisi.
U topola maga e a shumiswa kha u ita swobo.
U topola mvelelo.

38 Swobo, swobo ya u difha

80

U nanga lushaka lwa swobo i no liwa hayani.
U riwala mutesvhe wa thinganywa dze dza shumiswa kha swobo.
U riwala ndaela hu tshi shumiswa maipfi a ndaela sa **fanganyisan, tshetshelelani, vhađani, shelani**.
U riwala mvetamveto ya thinganywa na ndaela.
U psesesa ndivho ya u shumisa elipsis magumoni a fhungo.
U riwala phara ya u penndela ya tshitiori tsha Swobo ya Matombo.

U shuma kha zwigwada hu tshi riwalwa ngaganyalitambwa.

U riwala ngaganyalitambwa hu tshi shumiswa thoho dza: thoho, bono, vhabvumbedza na puloto.

39 Liedza ja mivhala

82

U amba ri kha zwigwada nga musingavhadzimu (musengavhadzimu) na mivhala yawo.

U pima tshipitshi tshe tsha itwa nga tshigwada.

U vhala liedza ja u ita mivhala.

U nanga thoho ya liedza ili.

U topola maiti a ndaela.

U fhedzisa fuloutshati

U livhanya maipfi na zwine a amba.

U riwala maipfi dikishinarini.

U topola mabulafhethu: kule, fhasi, tshikoloni, nthia na ngomu.

U dzhenisa maṭaluli a re one a tshi talutshedza musingavhadzimu khathihi na u shumisa maṭaluli mafhungoni a re a au.

40 U vhekanya zwithu

84

U tevhedza ndaela.

U tevhedza ndaela dza u ola khosishumu.

Inthaviwu

Thero ya 2: Vhege dza 3 - 4

41 Heyi ndi fesheni

86

U rera nga mafhungomatsivhudzi tshigwadani.

U rera nga tshaka dza mbudziso dzine dza nga shumiswa kha inthaviwu.

U rera nga mafhungomatsivhudza a u tou phaphelela are muthu a nga tea a tođa musi a tshi ita thodisiso.

U vhala inthaviwu.

U fhindula mbudziso nngede.

U wana ndivho ya inthiviwu.

U riwala mbudziso tharu.

U shumisa zwigambudziso.

U riwala mafhungomatsivhudzi e kha maambelwa/mafhungo a u vhigel.

42 Maiwe hafhu a zwikhipha

88

U topola thoho dza u riwala mafhungo ngadzo.

U wana uri hu tea u inthavuwiwa nnyi hu tshi itelwa u riwala atikili.

U riwala mbudzisothalutshedza na mbudzisothopola.

U vhala phara ye ya disendeka nga mafhungomatsivhudzi.

U fhindula mbudziso dzi no kwama girafu: muhumbulo muhlwane na zwidodombedza zwigede.

U sauksana na u sengulusa mafhungomatsivhudzi a re kha girafu.

U bula zwiitisi zwa data.

U nweledza mafhungomatsivhudzi e a wanala kha thodisiso.

43 U pfa nga zwa volibolo

90

U rera nga milayo ya u shumisa maambwaita.

U vhala thoho dza marivalwa a volibolo.

U topola zwiko zwa marivalwa.

U tikeda phindulo.

U nea marivalwa thoho

U vhambedza maipfi na zwine a amba.

U riwala maipfi kha dikishinari.

U vhea mafhungomatsivhudzi e kha maambelwa/mafhungo a u vhigel ha tshi shumiswa zwidēvhe zwo teaho.

U shumisa maṭanganyi kha u tuma mafhungo a re kha phara khathihi na u shumisa masala one.

44 Zwiwe hafhu nga mitambo

92

U riwala magumo.

U fhedzisa thebuļu.

U shumisa tshifanyiso kha u fhedzisa thebuļu.

U ita inthaviwu hu tshi shumiswa maipfi a mbudziso a tevhelaho: **nnyi, mini, ngafhi na linī**.

U nweledza mafhungomatsivhudzi.

U shumisa tshifhinga tsho fhiraho tsha **kha di**.

U shumisa tshifhinga tshi daho tsha **kha di**.

45 Notshi i no tshina

94

U rera nga vhuhulu ha u shuma nga tshigwada.

U vhala marivalwa.

U fhindula mbudziso dza marivalwa.

U wana zwiko zwa marivalwa.

U topola zwine maipfi o amba.

U riwala maipfi kha dikishinari.

U tuma mafhungo.

U shumisa maambwaita.

46 U elekanya nga notshi na mutoli

96

U dubekanya mafhungomatsivhudzi a tshi pfala.

U leibula nyolo.

U riwala phara i no nea ndivho.

U riwala fhungo thoho na mafhungo a no tikeda thoho

U riwala muvhigo fasi ha thoho nngede.

U topola maṭaluli a u talutshedza, masala, maiti na maipfi a mbudziso.

47 Khangaru i no mangadza

98

U amba nga tshifanyiso.

U vhala marivalwa a no tsivhudza a no amba nga khangaru.

U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama marivalwa.

U vhambedza maipfi na zwine a amba.

U shandula zwitatamennde zwa vha mbudziso.

48 U elekanya nga khangaru

100

U shumisa mafhungomatsivhudzi a no bva marivalwani kha u riwala phara i re na ndivho ngomu.

U fhedzisa marivalwa hu tshi shumiswa maambwa.

U riwala muvhigo wa muthu ene muñe hu tshi shumiswa thoho nngede.

U shumisa zwigagarukela.

Kha ri ambe Shumani ni kha zwigwada.

- Ambani nga tshaka dzo fhambananaho dza ɿeibułu.
- Ndi nga mini zwi zwithu zwihulwane u vhala ndaela dzi re kha ɿeibułu?
- Ni vhona u nga hu nga bvelela mini arali ni tshi nga vhala fhedzi tshipida tsha ndaela dzi re kha ɿeibułu?
- Arali ni na mishonga ine na khou nwa kana u mila, ni tea u i vhea ngafhi?
- Ndi nga mini zwi zwithu zwihulwane u vhala ndaela dzi re kha ɿeibułu nga ndila yone?
- Ndi nga mini zwi zwithu zwihulwane u u la mishonga hu na muthu muhulwane tsini?

Kha ri vhale

MAFHUNGOMATSIVHUDZI A NDIVHO Tshishumiswa tshihulwane (phakhetheni inwe na inwe) Ndivho

Actigo

Tshifhungudzi

Mishumo

U engedza nungo na mafulufulu na u ɿutuwedza sisiteme ya u lwa na zwitshili.

Mafhungomatsivhudzi marwe

- Act-Yu-go ndi tshiingantha tshi no qifha.
- I disa pfushi dzo nanguludzwaho nga vhuronwane dza u engedza mafulufulu.
- Sele dza malofha dzi dzula dzo takala.

Musi ni tshi shumisa tshishumiswa itshi

- Na tshi shumisa musi na musi ni do nyanyula mafulufulu.

Kushumisele:

Vhahulwane na vhana vha miriwaha ya 10 na u fhira

Shelani phakhethe ngilasini yo ɿalahlo $\frac{3}{4}$ nga madzi.

Rithani zwi ite bulo ni sa athu nwa.

Ni songo shumisa phakethe dzi no fhira nthihi kha awara dza 24.

Vhana vha miriwaha ya fhasi ha ya 10.

Shelani hafu ya phakhethe ngilasini yo ɿalahlo $\frac{3}{4}$ nga madzi.

Rithani zwi ite bulo ni sa athu nwa.

Ni songo shumisa phakethe dzi no fhira hafu kha awara dza 24.

Marwe mafhungomatsivhudzi

Kha zwi vhewe fhethu hu si na murongwe hu re fhasi ha 25°C hu sa swikeli vhana.

Phakhethe dzi re ngomu dzi a fhedza ɿwedzi.

Zwishumiswazwitikedzi:

Vitamani B1, B6, B12, C.
A hu na tshitatshi, likithousu, swigiri kana zwingwantha.

Kha ri ḥwale

Rerani nga mbudziso idzi ni kha zwigwada zwañu ni kone u ñwala phindulo.

Mafhungomatsivhudzi a ndivho zwi amba mini?

Tshinwiwa tsha mafulufulu ndi mini?

Ni vhona u nga ndi ngani ṭhoho khulwane i re kha ɿebulu i ndenya kha ṭhoho dzi re kha mutumbu?

Hu na khethekanyo nngana kha |eibulu?

Musi ro sedza maledere, ndi thoho dza khethenkanyo dzifhio dzi re na ndeme? Dzi nwaleni.

Ndi thoho dza khethekanyo dzifhio dzi si na ndeme? Dzi ñwalení.

Ndi zwingafhani zwine vhana vha re na miñwaha ya fhasi ha ya fumi vha tea u nwa?

Ndi nga mini ri tshi nwa Act-Yu-go?

Ndi nga dipfa ngandilade musi no nwa Act-Yu-go?

Kha ri ḥwale

Livhanyani maipfi na zwine a amba. Talani
mutalo u tshi bva kha ipfi l̄inwe na l̄inwe l̄i re
kha tsha monde u tshi ya kha zwine
la amba zwi re kha tsha u la.

tshihulwane
zwishumiswa
zwi re ngomu
zwiingwantha
pfushi
zwitopolwa

zwiengedzwa; zwiñwevho
zwiñwe; zwigede
zwiliwa; zwifushi
zwo shumiswaho
tshi shumaho; tshi thusaho
zwo shelwaho

Kha ri ñwale Lavhelesani ndaela idzi dza kunwelwe kwa tshinwiwa tsha mafulufulu.

Livhanyani mafhungomatsivhudzi a re kha kholomo ya tsha u la na muhumbulo muhulwane u re kha tsha monde.

Vhalani ni tevhedze ndaela dzi re kha lebuļu tshifhinga tshothē.	Ni songo renga kana na shumisa tshinwiwa tsha mafulufulu tshine tshiputeli/tshifaredzi tshatsho tsha vhonala tsho kheruwa, tsho geriwa kana tsho tshetshekanywa.
Ni tea u divha uri hu shumiswa mushonga mungafhani nahone lini.	Vheyani zwinwiwa zwothe zwa mafulufulu kule na vhana vhaļuku. Zwinwiwa izwi zwi anzela u difha nahone vhana vha nga nwa u fhira mpimo vha tshi ri ndi dirinkhi.
Ni songo vuwa no diita dokotela.	Arali lebuļu i tshi ri ni songo fha vhana vha re fhasi ha miňwaha kana tshileme tshigede, ni songo zwi ita.
Tevhedzani tsivhudzo dzi no kwama mipimo ya miňwaha na tshileme tsha muthu.	Ni songo vuwa no fha muňwe kana na shumisa zwo kalulaho u fhira ndaela nge na humbula uri zwi do shumesa kana zwa ḥavhanya u shuma.
Tevhedzani tsivhudzo ya "ZWI DZUMBIWE"	Vhalani ni tevhedze ndaela dza lebuļu. Talukanyani pfuhifhadzo dza lebula khulwane kulebula kuļuku (tsp.) na miligireme (mg).
Ni anzele u sedza uri tshiputeli/tshifaredzi kana tshinwiwa a tsho ngo vuliwa.	Ni sedzese ndaela dzi no amba nga kushumiselwe kwa tshinwiwa tsha mafulufulu.

Kha ri ñwale No zwi vhona uri ri shumisa maiti a no fana na **vhalani**, **talukanyani** na **tevhedzani** musi ri tshi nea ndaela? Maiti aya ndi a ndaela.

Zwino talelani maiti a ndaela (maiti a no ni vhudza uri ni ite mini) a re kha phara iyi.

Tshinwiwa tsha mafulufulu tsha hayani

Sage Pomegranate Green Tea Cooler

Ndaela: Vhilisani tshisagana tsha tie dala lwa minete ya 1-3 khaphuni nthihi ya mađi a no fhisa. Nulani tshisagana tsha tie. Shelani mutoli wa u difhisa. Rithani sage ye na shela nga lebula nthihi. Litshani zwi while lwa minete i no swika fumiňhanu. Shelani izwi zwothe khaphuni i re na aisi. Rithani u swika zwi tshi vho tou thwee ni diphine.

Kha ri nwale

Maipfi a re afho fhasi ndi ndaela. Musi ni kha zwigwada zwa vhoiwe, rerani nga mafhuno ake na nga a vhumba ni tshi shumisa maipfi aya, ni a nwale kha mitaladzi i si na tshithu afho fhasi. Shumisani mafhungotswititi nahone ni vhe na vhutanzi uri ipfi la u thoma li thoma nga lederezanzi nahone fhungo li fhelelha nga tshiga tsha u awela.

dzhiani

neani

vhalani

valani

khiyani

Kha ri nwale

Shumani ni kha zwigwada.

Lavhelesani murahu kha bammbiri la u shumela la mafhungomatsivhudzi a ndivho li re kha siałari la 70 ni talele liqadzisi la tshifhinga li thihi, maqadzisi a digirii mavhili, liqadzisi la maitele li thihi na liqadzisi la fhethu.

Kha ri nwale

Nwalani mafhuno anu inwi muñe ni tshi shumisa maipfi a tevhelaho. Humbelani khonani yanu a tole mafhuno anu musi no no fhedza u nwala.

namusi

ntha ha

nga maanda

nga u tavhanya

kanzhi

Ri shumisa ndaela kha ndayo, tsivhudzo, khumbelo, nyeletshedzo, nzinginyo na kha u kombetshedza. Ri vhumba ndaela nga u shumisa mutshila “-ni” wo tsumiwa kha mudzi wa liiti. Ndaela dzi anzela u thoma mafhuno.

Inwani mushonga.

Dzulani fhasi!

Thanyani ni si we!

Maqadzisi a tshifhinga a ri vhudza uri lini nauri kangana: zwino, namusi, kanzhi.

Maqadzisi a maitile a ri vhudza nga kuitelwe kwa zwithu: zwavhuđi, nga u tavhanya, nga u ongolowa.

Maqadzisi a fhethu a ri vhudza uri ngafhi: ntha, fhasi, fano, fhaļa, ngomu.

Maqadzisi a digirii a ri vhudza nga vhudzivha ha nyito: nga maanda, tshothe, zwiłkułuku.

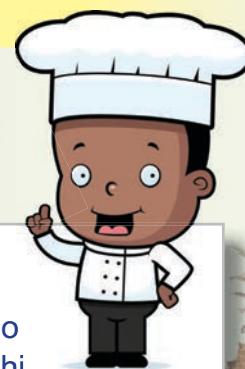

Kha ri vhale

Diiiteleni dirinki ya *smoothies*

Ndi nga Mugivhela nga masiari, li tou nzirrr. Thami o didzulela hayani nahone u kha di tou bva u fhedzisa tshurwahaya yawe. Kukaladzi kwave kułuku na kurathu vho ya mavhengeleni na vhabebi vhavho. U a zwi divha uri vha do vhuwa vho li pfa duvha mikulo i sa pfiwi. A nga vha thusa nga mini, ngoho? A mbo ya khishini he a wana risipi i no nga sa vhułolo ya u ita dirinkhi ya *smoothies* i no tou thwee! A mbo vhala ila risipi nga u tħavħanya a tshea ja u tħaganedza kurathu kwave na kukaladzi nga dirinkhi ya u difha musi vha tshi swika nga awara ya vhułanu nħħa ha tħoħo.

Thinganywa

- 1/2 ya khaphu ya maberegisi, tshienge, zwitiroberi, manngo kana mapulamu
- 3/4 ya khaphu ya yogati
- khaphu nthihi (1) ya mafhi
- 1/2 ya khaphu ya muomva wo sukiwaho
- kulebula kułuku kuthihi (1) kwa swigiri

Kuitele

1. Swotolani mitshelo.
2. Tshetshelelani mitshelo i bve zwipiða.
3. Shelani thinganywa dzoðhe bodoni/panini.
4. Tħanganyisani thinganywa dzi ite bwindi lisekene li si na mapundu.
5. Shelani ngilasini.
6. Zwi dzudzeni firidzhini zwi rothole.

Kha ri nwale

Thomani nga u amba nga phindulo dza mbudziso idzi ni tshigwadani tsha vhoiwe, ni kone u dzi nwala.

Ni tea u lugisa mitshelo nga ndilade?

Ni do shumisa swigiri nnzhi u fhira mafhi?

Ndi miomva mingana ine na do i shumisa?

Kha ri የwale

Fhedzisani mafhongo ni tshi ታlутshedza maga e Thami a tevhela one kha u ita ደiriki ya *smoothies*.

Tsha u thoma ni tea ...

U bva afho ni ...

Ha tevhela ...

Tsha u fhedza ni tea ...

Thami u ፖ do fha vhatku ደirinkhi ya *smoothies* nga ndilade?

Ni vhaba u nga kukaladzi kwabe na kurathu vho ደipfa hani musi vha tshi swika hayani. Ngani?

Kha ri የwale

Tanganyani mafhungotswititi aya
mavhili ni vhumbe mafhungotserekana.
Shumisani maipfi a re kha zwitange.

Thami o vhaba mitshelo. Thami u ፖdou ita ደirinkhi
ya *smoothies*. (*ngauri*)

Thami u shela swigiri. Thami u ቃanganyisa mitshelo.
(*nga murahu*)

Thami o sala hayani uri a kone u fhedzisa tshuñwahaya yawe.
O vha a tshi khou tama u ya mavhengeleni. (*naho*)

Thami o ita ደirinkhi ya *smoothies*. Ho vha hu tshi khou fhisa. (*vhunga*)

Thami u bvisa ደirinkhi ya *smoothies* firidzhini. I tshi vho rotholela. (*musi*)

Frungotswititi እንደ
nefhongo na እንተ, nahone እን
buletschedza muhumbulo wo
fhelelaho.

Thami u ita ደirinkhi ya *smoothies*.
Frungotserkana እንደ frungodavhi
lo imaho nga ሽوthe እን no tevhelwa nga
frungodavhi እን sa imi nga ሽוthe. Ri
shumisa maipfi a no nga sa ngauri, nga
murahu, naho, musi, uri, uri kha u ቃuma
mafhungodavhi mavhili.

Thami o shela ngilasini zwe a
ቅanganyisa musi o no fhedza.

Mañwe hafhu nga zwiliwa

Kha ri ñwale

Didzhieni ni tshi khou fha Thami ndaela dza uri u tea u ita mini musi a sa athu ita dirinkhi yaye ya smoothies. No dzula no itelwa ndaela ya u thoma.

Tsha u toma iyani ...

Rhishini.

U bva afho wanani ...

Ha tevhela ...

Tsha u fhedza itani ...

Kha ri ñwale

Kalim a vha a tshi khou ḥodou ita mabisiktsi a zwifhaṭuwo zwi no seisa. A ñwalela mudededzi wawe imeili a tshi humbela ndaela dza u baka. Vhalani imeli ye mudededzi wawe vha mu rumela ni kone u ola tshifhaṭuwo afho tshikhali tshe na ñewa.

I ya ha: 'Thuli Ngoma' tn@lehobo.co.za

I bva kha: Kalim@newtownkzn.com

3 Thafamuhwe 2014

14:22

Mafhungo: Ndaela dza mabisiktsi a icing

Kalim wanga

Thinganywa khedzi khathihi na maga, zwine na do zwi shumisa kha u ita tshifhaṭuwo.

Itani ñdowendowe ya u tou ola tshifhaṭuwo ni sa athu ita mabesiktsi.

Thinganywa

- Khaphu dza 2 dza swigiri ya icing
- Lebula ḥukhu dza 2 dza mađi
- Tshikhajarazwiļwa tsha ṭađa.
- Phakhethi nthihiji (1) ya mabisiktsi a Marie
- Kubogisi kuṭuku kwa Smarties
- Zwipida zwa 2 zwa ljhurisi
- Phakhethe ya dzidzheļibini
- Zwiñunedzi zwa tshokoļeithi

Kuitele

1. Sefani swigiri ya icing ya lebula dza 10 ngomu baweleni; ni shele mađi o linganaho a u ita bwindi li no ḥodzea.
2. Pwaṭulelani marotha a si manzhi a zwikhaļarazwiļwa zwa ṭađa, zwitswuku kana zwa lutombo uri ni khaļare tshifhaṭuwo.
3. ḅodzani swigiri ya icing ya kulebula kuṭuku kuthihi n̄tha ha besiktsi ni fhoredze nga lufhangā.
4. Shumisani smatje tsha burauunu na tsha lutombo kha u ita mađo.
5. Tsheani tshipida tsha ljhurisi ni ite mulomo nga u tshi kothetshela n̄tha.
6. Dongolani icing dala ni vhumbe ningó ngayo.
7. Shumisani zwiñunedzi zwa tshokoļeithi kha u ita mavhudzi, ndebvu na tsie dza n̄tha ha mađo.
8. Ni songo hangwa u thoma nga u tou ola na u khaļara ni sa athu ita vhumbe!

Ndi ni tamela mashudu!

Mrs Ngoma

U rumela

Kha ri nwale

Didzhieni hu inwi Kalim, zwino no humbula u rumela mudededzi wañu sms ya u vha livhuha kha zwe vha ni thusa. Shumisani maipfi aya kha sms yañu.

Kha ri nwale

Khonani yañu u ni rumela thinganywa dza risipi. U shumisa pfufhifhadzo ya maipfi. Ñwalululani pfufhifhadzo idzi u itela uri muzwalwa wañu a re muñuku a kone u dzi tevhela.

Thinganywa dza makokosi a icing
 $\frac{1}{4}$ l ya mafhi
 2 ml dza madí
 6 Leb dza swigiri
 1 tsp ya zwikhalari
 3 g ya zwiñunedzi zwa tshokoñeithi

Risipi iyi i ita 1 kg ya mabisikitsi.

Swobo

Kha ri ambe

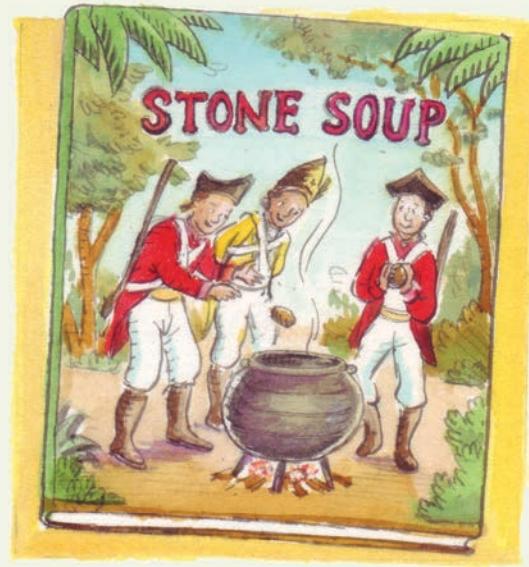
Lavhelesani tshifanyiso ni kone u fhindula mbudziso.

- Ni vhona u nga ni nga ita swobo ya matombo?
- Ni vhona u nga muthetshelo wayo u nga vha ufhio?
- Ndi zwifhio zwine na zwi vhona tshifanyisoni zwine zwa ni ɳea lusevhedi lwa u ita swobo?

Kha ri vhale /

Vhalani phara iyi i no bva kha bugu i no pfi *Stone Soup* ni fhindule mbudziso.

Maswole mararu o vha a tshi khou vhuya hayani a tshi bva nndwani. Vho vha vha sa athu ja tshithu mađuvha mararu othe nahone vha tshi khou sika nga ndala. Vha mbo swika kuđanani kuñwevho henefha ndilani fhedzi vhathu vha afho fhethu vha hana u vha ɳea zwiliwa. Vha dzumba ɳama, kherotsi, khavhishi, goroi na mađabula.

Musi maswole aya a tshi lingedza u humbela zwiliwa vhathu vha zwifha vha ri a vha na zwiliwa. Aya maswole a tea uri a luke maano a u ita uri vhathu vha muđanani uyu vha fhevho zwiliwa.

Ndi fhalaha swole ja u thoma li tshi vhidzelela ja ri, "Vhathu vha hashu!" Vhathu vha mbo sendela. "Ri maswole mararu a no khou sika nga ndala shangoni lisili. Ro ni humbela zwiliwa zwino vhoiwe a ni na zwiliwa. Arali zwo ralo, ri do tea u bika swobo ya matombo.

Swobo ya matombo? Ndi zwiswa hezwo.

"Tsha u thoma ndi tshauri ri wane bodo khulu ri i ḥadzie nga mađi khathihi na u vhasa mulilo u no do dudedza mađi aya," ndi lija swole li no ralo.

"Zwiñwe hafhu zwine ra ḥoda ndi matombo mararu a khulungwa a no suvhelela." A zwo ngo kondja u wana matombo aya. Vhathu vha muđanani uyu vha mangala zwiñhulu musi vha tshi vhona maswole vha tshi posa matombo aya bodoni.

"Swobo i ḫifha nga muñna phiriphiri," ndi maswole a no ralo, zwenezwi vha tshi khou rithelela. Vhana vha gidima vha tshi ya u dzhia muñna phiriphiri.

"Matombo o raliho a anzela u ita swobo ya n̄tha. Fhedziha arali ra nga shela kherotsi, zwi nga ḫifha hani ngoho." Kutukana ku no pfi Francois (Furanshwa) kwa gidima kwa yo dzhia kherotsi dze dza vha dzo dzumbiwa nga ngovho.

"Swobo ya mañhakheni ya matombo i ḫifha nga khavhishi," hu amba maswole zwenezwi vha tshi khou tshetshelela kherotsi ngomu bodoni. "Fhedzi a zwi thusi tshithu u humbela khavhishi vhunga i siho." Marie kwa mbo gidima kwa ya kwa onolola khavhishi tharuh fhasi ha mmbete.

"Arali ro vha ri na kuñama nyana na zwiñabula nyana swobo iyi yo vha i tshi ño ñifha ya vhuya ya kula na lino." Vhathu vha muñanani vha mbo elelwa he vha dzumba hone mañabula na ñama dze vha vhenga vha nembeledza. Vha mbo rwa gwilisha vha tshi ya u fhahulula.

Swobo i no ri u ñifha ya vhuya ya kula na lino – yo bikwaho nga matombo. Zwi pfala zwi vhuñolo hu no mangadza!

"Yoo," ndi maswole a no ralo a tshi khou ralo u rithelela ñama na mañabula, "ngavhe ri vhe ri na goroi nyana na khaphu ya mafhi mani! Fhedzi a zwi thusi tshithu u humbelu zwithu zwi siho."

Vhathu vha mbo vhuya vha tshi gagamisa goroi i no bva zwitaleni na mafhi a no bva dzikhameloni. Maswole a mbo rithelela goroi na mafhi vhathu vho ñalela bodo i tshi xaxara.

Ho no vha fhaña, swobo ya mbo vhibva. "Thetshelani noñhe ni pfe mudifho," ndi maswole a tshi amba.

Li tshi tsha nga tshamatshelo maswole aña a mbo ñuwa vha ...

Kha ri ñwale Rerani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada ni kone u ñwala phindulo.

Ndi mini zwe zwa ita uri swobo iyi i ñifhe ngaurali? Ndi matombo?

Ni vhona u nga maswole vho zwi kona hani u fhura vhathu vha muñanani uyu?

Ni vhona u nga maswole avha vha ño fhirela ngafhi?

Zwiitisi zwauri maswole vha ri hu ñiswe matombo na thinganywa dziñwevho ho vha mini?

Vho shumisa **thinganywa** dzifhio?

Vho tevhela **maga** afhio?

Mvelelo yo vha ifhio?

Illepisisi: Zwithoma zwiraru (...) zwi shumiswa kha u sumbedza uri hu na maiþfi kana Mafhungomatsivhudzi e a siwa nnđa.

Swobo, swobo ya u qifha

Kha ri ንwale

Nangani lushaka lwa swobo ine na i bika hayani.
ጀwalani mutevhe wa **thinganywa**.
Ni vhe na vhuṭanzi uri a ni sii tshithu.

ጀwalani ndaela kha kupida kwa bammbiri ni tshi shumisa ndaela sa **tanqanyisani** thinganywa zwavhuđi, **tshetshelani** nyala, **shelani** thinganywa dza tshiludi kha dzo dziaho. Ni vhe na vhuṭanzi uri ndaela dzañu a dzi ተhedzi. Ni songo sia **liga** na **lithihi**.

Vhalelani tshigwada risipi yanu. Ni vhe na vhuṭanzi uri muñwe na muñwe u a pfectesa maga ane na khou a tevhela a u ita swobo iyi.

ጀwalani mvetamveto ya u thoma ya thinganywa na ndaela. Humbelani muñwe kha tshigwada tshanu a sedzuluse mvetamveto iyi.

Kha ri ንwale

Lavhelesani fhungo ወ u fhedza ወ tshiṭori tsha swobo. A እ ngo fhelela. Ni a kona u vhona zwithoma zwi re magumoni a mutualadzi? Zwithoma izwi zwi sumbedza uri tshiṭori a tshi ngo fhele. ጀwalani phara ya u penndela tshiṭori itshi.

Thinganywa dza swobo ine nda i funesa

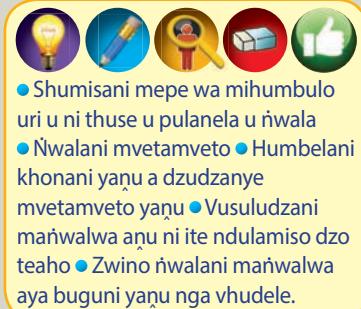

Kha ri ንwale

Shumisani tshiṭori tsha swobo ya matombo kha u ita ውtambwa.

- Shuman ni zwigwadani zwa vhoiwe. Hu tea u vha na vhabvumbedzwa vha tevhelaho kha ውtambwa እን: maswole mararu, vhathu vha muđanani vha rathi.
- Swole ውtihhi kha ዘ vhe ወone ዘ no ዓea ndaela dza zwithu zwine zwa fanela u diswa kha maswole.
- ዘnwe swole kha ዘ vhe ወ u ዓea ndaela dza kubikelwe kwa swobo.
- Swole ወ a vhuraru kha ዘ vhe ወ u bika swobo nahone ዘ tshi tevhela ndaela nga ndila yone.
- Ni vhe na vhužanzi uri muñwe na muñwe wa vhabvumbedzwa avha u na zwine a amba nahone vhothe v ha a shela mulenzhe kha u bika iyi swobo.

Kha ri ንwale ንwalani ngaganya ውtambwa ya ውtambwa እን. Shumisani ቃhohi hedzi.

Thoho

Bono

Bulani uri bono ዘ khou bvelela ngafhi nahone lini.

Vhabvumbedzwa

Bulani uri ndi vhabvumbedzwa vhaftio vha re kha bono ወ a u thoma. Talutshedzani bvumbo dzavho. Hu nga hu miñwaha yavho, mishumo kana vhushaka havho na vhabvumbedzwa vhañwe.

Puloto

Liedza ḥa mivhala

Kha ri ambe

- Musingavhadzimu (musengavhadzimu) ndi mini?
- Ndi lini hune na vhona musingavhadzimu
- Mivhala ya musingavhadzimu ndi ifhio?
- Misingavhadzimu i itwa nga mani?

Kha ri vhale

Vhalani phara ni rere ngayo ni kha tshigwada tshañu.

Ni nga zwi kholwa uri mivhala yothe i re makoleni i bva kha zwisephenene zwa buse li re mufheni? Buse li humisela murahu na u kokodza tshedza tsha ñuvha. Arali na nga ita liedza li sa kondi ni ñ do kona u zwi vhona uri iyi ndi ngoho naa kana hai.

Zwithu zwa hone zwi a kondja u vhonala lune na tea u ita liedza ili nt̄ha ha ɻafula lufherani lu re na swiswi liitswu.

Shelani mađi ngilasini ndapfu i ñale ni shele hafu ya kulebulakuñuku kwa mafhi mađini. Vhonetshelani nga thotshi tsinitsini na ngilasi. Vhonetshelani ni kha masia o fhambananaho ni vhone musi muvhala wa mađi a re na mafhi u tshi shanduka zwituku.

Shelani hafhu hafu ya kulebulakuñuku kwa mafhi ni vhone uri hu bvelela mini.

Tsha u fhedza, shelani inwe hafu ya kulebula kuñuku kwa mafhi. Tshimbidzani thotshi nt̄ha na fhasi. Vhonetshelani ni kha masia o fhambananaho ni vhone uri hu bvelela mini.

Kha ri ñwale

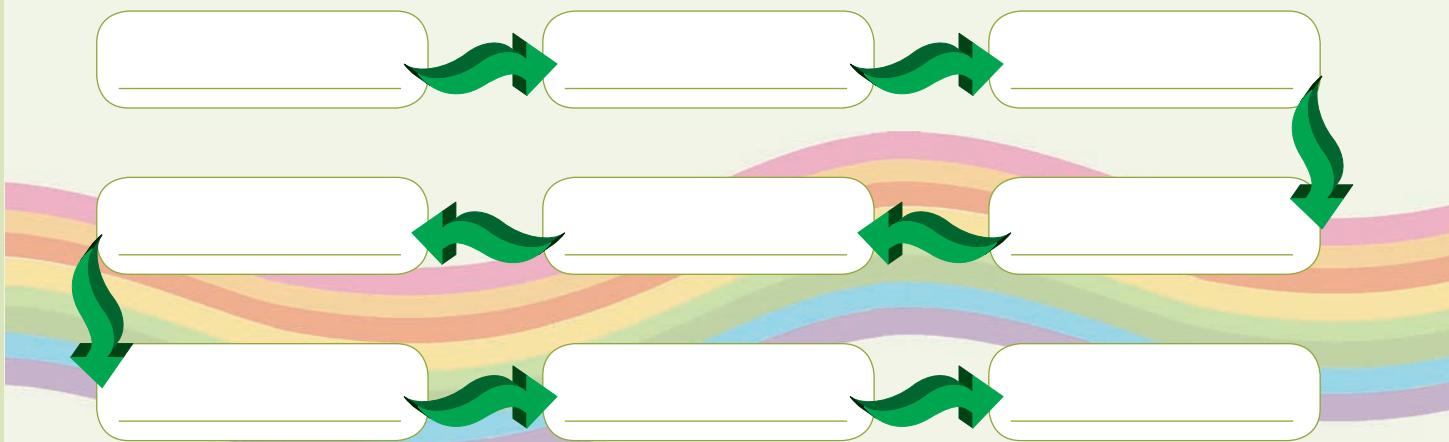
Nangani ñhoho ya phara iyi ni bule uri ndi nga mini ni tshi humbula uri ndi yoneyone.

Mivhalavhala makoleni

Liedza ḥa mivhala

Linnda

- Talelani maipfi othe a ndaela (maiti a ndaela) nga muvhala mutswuku.
- Ñwalani maipfi kha fuloutshati i re afho fhasi, a tevhekane nga ngona.

Kha ri የwale

Livhanyani maipfi a no bva kha phara a re kha tsha monde na zwine a amba zwi re kha tsha u እ.

Ƞwalani maipfi aya no a swifhadza dikishinarini yaṇu.

Maipfi
zwisephene
humisa
kokodza
zwitku
ita
tshaka

Ṯhalutshedzo
mifuda
shuma
nyana
dzenisa ngomu
bvisela nn̄da
zwipidapiḍa

Kha ri የwale

Tagedzelani mabulafhethu a re kha እላ phara nga muvhala mutswuku. Zwino የwalani mafhungo aንu inwi muṇe ni tshi shumisa mabulafhethu aya.

kule

fhasi

tshikoloni

n̄tha

ngomu

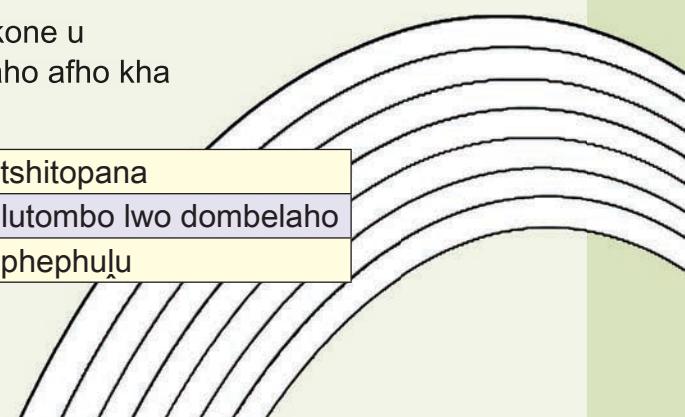

Kha ri የwale

Khałarani musingavhadzimu. Ni kone u dzenisa maṭaluli a mivhala o teaho afho kha musingavhadzimu.

meruni	lutombo	mutswuku	musina (koporo)	tshitopana
ṭada	mudala	mutswu	burauni	lutombo lwo dombelaho
masitadi	indigo	vayoletthe	mauve	phephulu

Zwino የwalani mafhungo a inwi muṇe ni tshi shumisa maṭaluli a mivhala e ni si a shumise kha musingavhadzimu.

Kha ri nwale

Shumani ni na khonani yanu. Muthihi wa vhoiwe u fanela u fha ndaela muriwe a dzi tevhele. Sedzani ni wane uri khonani yanu u tevhedza ndaela nga ndila yone naa. Shumisani kipiда kwa bammbiri li re kha siatari i tevhelaho.

- 1 Nwalani dzina lanu kha mutualadzi wa u thoma kha kubammbiri kha mukano wa tsha monde.
- 2 Kha mutualadzi wa u thoma kha kubammbiri nwalani nomboro 1 u swika kha 9. Thomani kha tshanda tsha monde ni nwale nomboro ni tshi tou ganndisa. Siani mavhaka vhukati ha nomboro iinwe na iinwe.
- 3 Tangedzelani nomboro 6.
- 4 Olani naledzi khonani ya nthia ya tshanda tsha monde tsha siatari.
- 5 Petani bammbiri nga vhukati lo lapfela matungo.
- 6 Putululani bammbiri, ni dovhe ni li pete nga vhukati li tsha tsa.
- 7 Shumisani thodzi ya penisela kha u phula buli vhukati ha bammbiri ili (afho hune mipeto ya tangana hone)
- 8 Olani mbilu u mona na buli le na ita kha bammbiri lanu.
- 9 Nwalani inishiala ya u thoma ya dzina lanu khonani ya nthia ya tshanda tsha u la tsha siatari.
- 10 Kha mutualadzi wa u fhedza wa siatari, nwalani uri zwo itwa tsini na mukano.

Kha ri nwale

Ni khou tamba kha litambwa li no pfi *The Rainbow Creature*. Mme anu vha tea u ni rungela khosishumu. Tevhedzani ndaela dzi re kha siatari li tevhelaho ni tshi ola khosishumu iyi, i khalareni ni i lebuli uru ni i fhe mme anu.

- hemmbe ya vhutswuku ho dombelaho
- thaithi ya vhudala ha **emerald**
- muñadzi wa tshitopana wa rekithiengle u re na mithenga mivhili nga n̄tha.
- zwienda zwa ṭhodzi zwa mukumba mutete zwi re na thambo dza lutombo.
- n̄devhe dzo imaho dza indigo
- bannda ḥa violethe

Kha ri ambe

No no vhuya na inthaviwa muñwe muthu? Arali no no vhuya na zwi ita, ḥalutshedzani tshigwada tshañu uri uyu muthu ndi nnyi na hone ngani. Arali ni sa athu, ḥalutshedzani tshigwada uri ndi nnyi ane na nga tama u mu inthavuwa nahone ngani. Ndi mbudziso dzifhio dzine na nga vhudzisa muthu we a vhuya a vha mudizaini wa fesheni? Nga nn̄da ha u shumisa inthiviwu, ndi ndila dzifhio dziñwe dzine na nga dzi shumisa kha u wana zwinzhi nga mudizaini wa fesheni?

Kha ri vhale

Vhalani inthaviwu ye ya itwa nga Xoli Mtshali wa magazini wa *Seventeen* a tshi amba na Henry Holland, a re mudizaini a no dzula London ake a khou shuma na mavhengele a Mr Print.

- **Musi ni sa athu vhala**
Lavhelesani zwifanyiso na ḥohoh ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mañ (u sikima) kha siatari ni waneuri ni ño vha ni tshi khou vhala nga mini.

XM: Vho thoma u shuma na Mr Print nga ndilade?

HH: Hu na muthu we a nkama musi ndi London. Ndo vha ndi sa athu vhuya nda pfa nga Mr Print fhedzi musi ndi tshi thoma u ita ḥodisiso, nda wana uri vhunzhi ha vhatu vha Afrika Tshipembe vha a takalela zwiamboro zwa hone, nda zwi vhona uri zwi nga nthusa u dzhena kha bindu ili.

XM: Ndi zwikhipha zwifhio zwa Mr Print zwine vha zwi funesa?

HH: Ndi funesa zwi re na zwifanyiso zwa zwipuka!

XM: Vha qivheswa nga zwikhipha zwavho zwi no mangadza. Nyeletshedzo yavho malugana na uri muthu a ambare tshikhipha nga ndila i songo ñowelwaho ndi ifhio?

HH: Hu na ndila nnzhi. Muthu kha ambare zwikhipha e na dzhuwejari kana phenndelo dza u ñitongisa. Ndi vhona u nga zwi a naka u ambara tshikhipha na tshitihu tshi songo ñowelwaho sa tshikete tsha mithenga.

XM: Vha vhona tshitaela tsha Afrika Tshipembe tshi tshitaelade?

HH: Ndi takadzwa nga ndila ine vhatu vha Afrika Tshipembe vha ḥanganeda ngayo mivhala na makolo. Zwi a takadza vhukuma. Hu na mashango manzhi ake vhadzulapo vha vha tata u ambara mivhalavhala.

XM: Vha a takadzwa nga u vhala?

HH: Ndi endela mashango manzhi nahone ndi takadzwa nga u vhala magazini. Magazini dici ñea vhavhali tshifanyiso tsha zwine zwa khou bvelela feshenini tshifhinga tshifhio na tshifhio.

XM: Vho thoma sa muvhigi wa gurann̄da vha vho dzhena kha zwa u dizaina zwikhipha. Zwino vha mudizaini wa fesheni wa bvumo. Vha nga eletshedza mini vhadihani vha re vhaswa?

HH: Ndi vhona u nga vhaswa vha tea u ita ḥodisiso kha indasitirii ya fesheni vha sedze ndila dzo fhambananaho dza u shuma kha indasitirii iyi. Muthu a nga vha dizaina kana mubvumbafesheni kana murengi!

Kha ri ḥwale

Rerani nga mbudziso idzi ni kha tshigwada tsha vhoiwe ni ḥwale phindulo.

Xoli Mtshali u shuma ngafhi?

U khou inthavuwa nnyi?

Ni vhona u nga ndi vhonnyi vhane vha nga takalela u vhala inthaviwu iyi?

Ndivho ya inthaviwu iyi yo vha i ifhio?

Ndi zwiamarode zwine vha khou amba ngazwo?

Kha ri ḥwale

Itani mbudziso tharu dzine na nga tama u vhudzisa Vho Henry Holland. Ni songo hangwa u thoma mbudziso dzaṇu nga ɻeđeredanzi na u fhedza nga tshigambudziso.

Kha ri ḥwale

Vho Henry Holland vha ri vha takadzwa nga u shuma na vhadizaini vha Afrika Tshipembe.

Nwalani
mafhungo aya e
kha maambelwa/
mafhungo a u
vhigelala.

Vho Henry Holland vha ri, “

Xoli Mtshali uri Vho Henry Holland vha mudizaini wa fesheni a re na bvumo.

Xoli Mtshali uri, “

Vho Henry Holland na vha Mr Print vho ḥanganelana kha u vanganya mpho ya vhutsila na ya bindu kha u sima lebuļu ntswa ya zwikhipha. Zwikhipha izwi zwi khou rengiwa nga maanda. Tshiñwe tshe tsha ita uri zwi konadzee ho vha u shumisa havho vhadizaini vha no khou tou thoma, Flora na Tina vha Floral Designs. Vha Mr Print vha khou ḥoda vha tshi ḥwala atikili i no amba nga fesheni ya vhaswa.

Kha ri ḥwale

Nwalani ḥoho tharu dza fesheni dzine vha nga ḥwala ngadzo dzo tea vhana vha miñwaha ya fumithihi na ya fumimbili.

Kha ri ḥwale

No humbula u ḥwala atikili i no pfi *U lebuļa kana u sa lebuļa*. Ni tea u ita inthaviwu na vhatku khathihi na u wana mafhungomatsivhudzi kha zwe zwa tou ḥwaliwa.

Ni vhona u nga ni nga inthavuwa nnyi? Nwalani zwiko zwivhili zwo fhambananaho, sa vhana vhatku, mavhengele kana vhadizaini. Bulani zwiitisi zwauri ni nange zwiko izwi.

Ni ita intaviwu na vhana vha murole wa miñwaha ya fumimbili (12) ngauri ni khou tama u ḫivha uri ndi zwithu zwifhio zwi re zwihiwlane khavho musi vha tshi renga zwiambaro. Mutengo u na mushumo? Vhengele īne vha renga khalo ī na mushumo? Ndi zwifhio zwine zwa vha zwihiwlane, u tshimbila na fesheni kana u ambara wa fanelwa? Tshihulwane ndi u renga zwiambaro zwi no ḫivhea?

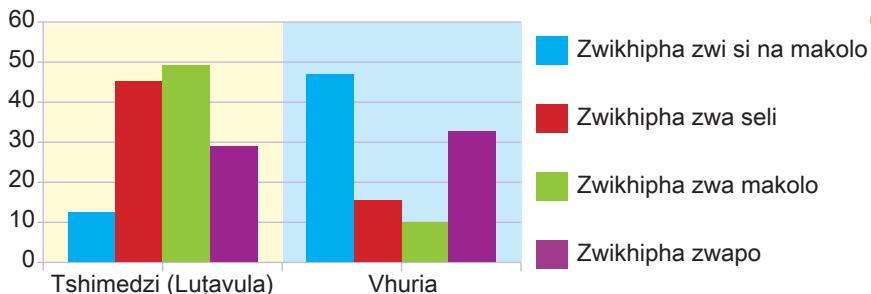
Vha takalela zwiambaro zwi sa ḫahali nga u ḫavhanya kana zwine zwa vha zwa tshifhinga tshenetsho fhedzi? Ndi nnyi a no vha nangela zwiambaro – ndi vhone vhanę kana vhomme avho?

Ñwalani mbudziso dzañu hafha. Ñwalani mbudzisothopholwa mbili na mbudzisothalutshedzwa mbili.

Kha ri nwale

Musi no no ita inthaviwu na vhana vha murole wa miñwaha ya fumimbili, dzhiani zwe na wana kha ḥħodisiso yañu ni ole girafu ngazwo.

Ndi zwifhio zwine na kona u zwi vhona malugana na zwikhipha zwi si na makolo na zwa makolo zwi no rengiswa nga tshimedzi na vhuria?

Hu rengiswa zwikhipha zwingana zwa seli zwo ḥħangana zwoħe? Hu rengiswa zwikhipha zwapo zwingana? Phambano ndi ifhio?

Ni vhona u nga ndi nga mini zwikhipha zwa seli zwi tshi funeswa nga tshimedzi?

Ni vhona u nga vhana vha funesa zwikhipha zwi re na ċebuļu kana zwi re na mbonalo nngede? Tikedzani phindulo yañu.

Ndi vhana vhangana vha no takalela zwikhipha zwa seli u fhira zwikhipha zwapo?

Ndi vhana vhangana vhe vha renga zwikhipha zwi si na makolo nga tshimedzi?

Ndi vhana vhangana vhe vha renga zwikhipha zwi si na makolo vhuria?

Ndi nga mini zwo ralo?

Ńwalani mitaladzi i si gathi ni tshi amba uri ni zwifhio zwiñwe zwe na zwi wana kha ḥħodisiso yañu.

Kha ri ambe

Vhudzani tshigwada tshañu uri ni tamba mutambo ufhio. Zwino vha ḥalutshedzeni milayo ya hone. Shumisani maambwaita.

Maambwaita: nefhungo wa fhungo ndiene muiwa nyito i no khou buliwa nga jiiti.

Tsumbo: Musidzani o rwa bola.

Kha ri vhale

Mudavhi wa volibolo wa Hout Bay wo ḥala nga vhasidzana na vhatukana vhane vha khou ita ndowendowe. Ndi mini tshi no vha kunga mutamboni uyu?

- **Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na ḥoho ni lingedze u humbulela uri marīwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siaṭari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Ndīvhadzo guranndani

Miñwahani mivhili yo fhiraho mapholisa vho vha vha khou vhilahela nga gennge dza mavemu vhuponi uho nahone vho vha vhe na lutendo Iwauri arali vhaswa vha nga kungiwa nga mutambo uyu zwi do ita uri vha teledze u dzhoina dzigennge. Zwenezwoha, vha mbo ita ndīvhadzo kha gurannda hu u itela uri muthu ane a nga takalela u gudisa vhaswa mitambo a vha kwame.

Vho Amanda Coetzee vha vhona ndīvhadzo iyi vha mbo di founela “Nñe ndi mukegulu wa mutshena we a vha a tshi tamba volibolo kale” vha ralo vha tshi vhudza mapholisa. “Zwo luga,” ndi mapholisa vha no ralo. “Kha ri thome.” Nangoho Vho Amanda vha mbo di thoma u gudisa vhana na zwenezwo.

U bva kha u shaya dzangalelo u ya kha volibolo.

Duvha ja u thoma holoni ya tshikolo vhatukana vhe vha dzhena vha tshi kokodza milenzhe vha vhonala vha si na dzangalelo. Fhedzi nga murahu vhañwe vha thoma u vha na dzangalelo vha vhudza vhañwe uri vha de vha tambe. Vho Amanda vha thoma u kwama dzikhamphani uri dzi lambedze nga zwishumiswa. Ha fhedzisela hu na thimu mbili, vha thoma u ḥat̄isanana na thimu dzi bvaho Muizenberg, Cape Flats na Khayelitsha.

Naledzi yo takuwa

Vho Amanda vha ri mutambimakone ane a khou vhonealesa ndi Thandi Nkomo. U na miñwaha ya fumithihi nahone o tambela thimu ya vundu ya fhasi ha miñwaha ya fumiñña. Thimu yo dovha ya vha kha faina ja ya vundu, fhedzi ya liwa nga thimu ya Algoa Bay.

I tambiwa nga luvhilo, ya takadza ya dovha ya difha.

Thandi o litsha hokhi a ya kha volibolo, uri “Volibolo i a ḥavhanya na u takadza. I a difha.”

Thimu dza Hout Bay dzi ita ndowendowe luvhili kana luraru nga vhege.

Fhedzi Thandi u dzula e mudavhini e kha ndowendowe u swika ji tshi kovhela. U itiswa ngauri u a zwi funa nahone u na zwi hulwane zwe a diimisela zwone zwa matshelo.

Kha ri nwale

Ndi ngani ho thoma volibolo Hout Bay? _____

Thimu dzo vha dzi tshi khou bvela phanđa? Tikedzani phindulo dzañu. _____

Vha na tshifhinga tshingafhani vha tshi khou tamba volibolo? _____

Ni vhona u nga mañwalwa aya a bva ngafhi?

Nangani tshithihi tsha zwi tevhelaho ni tikedze phindulo yanu.

1. Tshiñorini 2. Litambwani 3. Gurannđani

Neani mañwalwa aya ñoho. _____

Kha ri nwale

Vhalani zwine Vho Amanda vha amba malugana na volibolo na mitambo. Ñwalani zwe vha amba zwi kha maambelwa.

“Ndo tamba volibolo ndi tshee muñku.”

Vho amba uri

“Ri tea u ita uri vhaswa vha takalele mitambo u itela uri vha vhe na mivhili yo khwañhaho vhe na mutakalo.”

Vho amba uri

Kha ri nwale

Shumisani mañanganyi a re afho fhasi kha u tuma mafhungo aya. Ni vhe na vhuñanzi uri, arali zwo tea, ni shumise masala o teaho.

zwino

nañone

fhedzi

Thandi o ñi imisela vhumatshelo havhuñi. Thandi u na lutamo lwa u phasa mañiriki zwavhuñi. Thandi ndi mutambimakone wa volibolo. Thandi u tama u khunyeledza a tshi khou tambela thimu ya volibolo ya Afrika Tshipembe. Thandi u ita ndowendowé nga mbilu yawe yoñhe. Thandi ha tami zwi tshi mu khakhisa pfunzoni dzawe. Thandi o lapfa. Vhañwe vhatambi vha thimu yawe vha anzela u fha ene bola uri a kore.

Kha ri ñwale

Fhedzisani phara ya u fhedza ya tshitiori tsha Thandi, ni tshi amba uri u na pulanede. Ñwalani mafhungo a no swika mararu.

Kha ri ñwale

Fhedzisani thebuļu i re afho fhasi
Ñwalani nga mutambo. Ni nga nanga mutambo muñwe na muñwe
une na u takalela.

Dzina ļa mutambo	
Tshivhalo tsha vhatambi vhane vha ḥodea kha mutambo uyu	
Zwishumiswa zwi no ḥodea	
Tshikalo tsha u lemela: leluwa, lemela, lemelesa	
Mulayo muthihi wa mutambo uyu	

Kha ri ñwale

Didzhieni ni tshi khou ita inthaviwu na Thandi ya magazini wa
tshikolo. Fhedzisani inthaviwu. Shumisani maipfi a mbudziso a
tevhelaho: nnyi, mini, ngafhi, lini.

Muvhigi

Ndo pfa u pfi ni muñwe wa vhatambimakone vha thimu ya volibolo. Ni zwi
kona hani?

Thandi

No ñiimisela zwifhio zwa vhumatshelo hanu?

Thandi

Muvhigi

Thandi

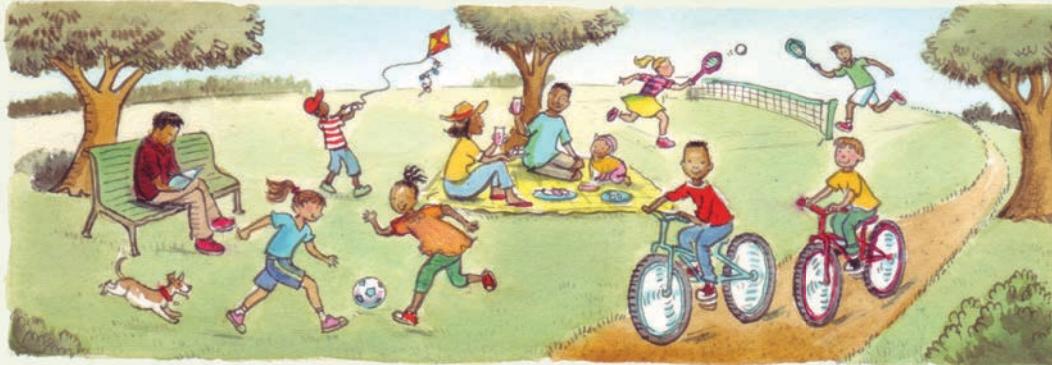
Kha ri ñwale

Vhalululani phara i no amba nga Thandi. Mafhungomatsivhudzi a hone o ñwalwa fhasi ha ɻohoh dzo fhambananaho, dze dza dubekanya wa afho fhasi. Tsini na ɻohoh iñwe na iñwe, ñwalani manweledzo a sa fhiri fhungo lihihi a mafhungomatsivhudzi e na a wana fhasi ha ɻohoh yeneyo.

NDIVHADZO GURANNÐANI

U BVA KHA U SHAYA DZANGALELO
U YA KHA U VOLIBOLO

NALEDZI YO TAKUWA

I TAMBIWA NGA LUVHILO, YA
TAKADZA YA DOVHA YA ɅIFHA

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshifanyiso itshi tsha vhatu vhe na vha foda vhe phakhani. Nga matshelo musi ni tshikoloni, na tshi sumbedza khonani yanu na mu ɻalutshedza uri avho vhatu vho vha vha tshi khou ita mini. Ni shumise tshifhinga tsho fhiraho tsha **tshi khou**. Ñwalani zwe na ɻalutshedza khonanani yanu.

Tsumbo

Vha tukana vho vha vha tshi khou tamba.

Zwifhinga zwo fhiraho na zwidaho zwa **tshi khou**

Ri vhumba **tshifhinga tsho fhiraho tsha tshi khou** nga u shumisa mapfanisi a ɻefhongo a no fhela nga “-o” na mavhumbi “vha” na “tshi khou”.

Ri vhumba **tshifhinga tshi daho tsha tshi khou** nga u shumisa mavhumbi “do”, “vha” na “tshi khou”.

Zwino humbulelani uri zwithu zwi re kha tshinepe itshi zwi do itea nga matshelo. Ñwalani mafhungo ayo e kha tshifhinga tshidaho tsha kha di.

Tsumbo

Vha tukana vha do vha vha tshi khou tamba.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo.

Notshi dzi shuma dzi dzothe kana na dziñwe ḥotshi?

Ndi ngani ni tshi humbula ngauralo?

U shuma nothe zwi vhuedza nga mini?

Ni a takalela u shumisana na vhañwe kana ni pfana na u shuma ni nothe?

Ngani?

Kha ri vhale

Notshi dzi no tshina

Humbulani nga ḫuvha ḫa tshilimo. No dzula nn̄da murunzini, ni khou swura nyamunaithi. Ho dzika ho tou hwii nga nn̄da ha muungo u no sokou ri ziii! Wa dovha wa ima. Na tharamudza tshanda na dzhia nyamunaithi yanu na kona u ku vhona; ndi kukhokhonono kułuku kwa buraweni kwa vhuveve ku no khou ḥanzwedzela lumeme lwa ngilasi yanu ya nyamunaithi. Ndi ḥotshi! Ndi ḥotshi ya ḫhalazwiñwa ine mushumo wayo ha vha u ḫodela dziñwe ḥotshi dzi re phakhoni yayo zwiliwa.

Nga minete muthihi kana mivhili i mbo di ḫuwa ya ya u sevha dziñwe ḥotshi nga zwe ya wana. Tsha u thoma tshine ya ita i tshi vhuya phakhoni ndi u nyanyula idzi dziñwe ḥotshi. I zwi ita nga u ita tshanzunguluwe. Musi i tshi khou tshinatshina ngaurali, i nga

kha di ita na u dzinginyisa muvhili. Mutshino uyu u kunga idzi dziñwe ḥotshi dza da dza i tanga. Idzi ḥotshi dzi nukhedza ḫhalazwiñwa dzi tshi shumisa zwiphuphuledzi zwadzo.

Arali ḥotshi dzi tshi pfana na muthetshelo na munukho wa nyamunaithi yanu dzi do thetshesela ḫhalazwiñwa iyi nga vhuronwane. ḫhalazwiñwa i isa phanda na u davhidzana nadzo nga u tshina.

Arali i tshi dzinginyisa muvhili nga u ḫavhanya, zwi amba uri zwiliwa zwi kule vhukuma. Ya dzinginya nga u ongolowa, zwi amba uri zwiliwa zwi tsini. Zwino ḥotshi dzi vho ḫivha uri dzi nga fhufha vhukule vhungafhani dzi tshi tevhelela nyamunaithi yanu.

Zwino ḫavhanyani u khobisa nyamunaithi yanu ngauri ni vho do fhedza ni tshi vho nwisana nyamunaithi yanu na ḥotshi dza mađana o vhalaho dzi re na ndala!

Ni vhona u nga phara iyi i bva ngafhi? Itani thiki tsini na phindulo yanu.

Kha ri nwale

Kha gurannđa

Kha bugu ya
zwičori

*National Geographic for
Children*

Ndi ngani ḥotshi yo thetshela nyamunaithi ya kusidzanyana?

Ndi ngani ḥotshi yo humela phakhoni?

Dzińwe ḥotshi dzi ita mini uri dzi kone u vhona arali dzi tshi takalela zwe ḥotshi ya ḥalazwiliwa ya vhuya nazwo?

Ipf "vhuronwane" li amba mini? Itani thiki tsini na tshithihi tsha zwi tehelaho.

u vha na nzhele

u sendela tsini na ḥotshi

tshigwada tshi re tsini na ḥotshi

Notshi dzi ita mini u sumbedza uri zwiliwa zwi kule kana zwi tsini?

Kha ri nwale

Kha rou ińwe na ińwe, livhanyani ipfi la u thoma na zwine la amba zwi re kha mutevhe. Mańwe maipfi a re kha mutevhe a amba zwi no ḥodou fana tshothe. Nangani ipfi la khwinesa. Nwalani maipfi o swifhadzwaho a dovha a yelana dikishinarini yanu.

lumeme	vala	mukano	fureme	mulomo
tshiko	tshiitisi	tshisima	khukhuni	netshedza
ḥalazwiliwa	muzwimi	muđisi	muwani	muđodi

Kha ri nwale

Mafhundo aya o khethekanya a bva zwipiđa zwiraru zwo vilinganaho. Livhanyani izwo zwipiđa.

Notshi
Musidzana
Vhańwe vhatukana
Ńwana
Vha hashu
Mudededzi wanga

vha khou ṭalela
u khou lilela
u khou itela
vha khou la
vha khou lingedza
dzi khou ᶱoňa

phakhoni.
sangwetshi yavho ya mutoli.
bodelo la u mama la mutoli.
u rafha ḥotshi phakhoni.
mudededzi wawe sangwetshi ya mutoli
phurogireme ya ḥotshi kha TV.

Kha ri nwale

Nwalani mafhundo aya e kha maambiwaitwa (pasivi).

Notshi dzo luma musidzana.

Notshi dzo ita mutoli.

Maambiwaitwa na maambiwaitwa

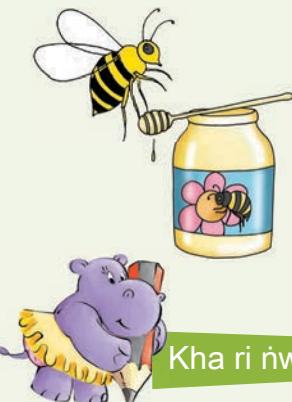
Fhundo li vha lo ńwalwa li kha maambiwaitwa musi nefhungo wa fhungo a tshi khou ita nyito fhungoni, tsumbo, musidzana o vha a tshi khou ḥanzwa mmbwa.

Fhundo li vha lo ńwalwa li kha maambiwaitwa musi nefhungo wa fhungo a tshi khou itwa nyito nga muńwe muthu kana tshińwe tshithu fhungoni, tsumbo, mmbwa yo vha i tshi khou ḥanzwiwa nga musidzana.

U elekanya nga ɳotshi na mutoli

Kha ri ɻwale

Kha ri ɻwale

Vhekanyani mafhundo aya a tshi tevhekana nga ngona. A nomboren i u bva kha 1 u swika kha 6.

Kha ri ite sangwetschi ya mutoli

Tsheani sangwetschi nga vhukati.

Ileni nga u ɻavhanya.

Pwaɻulelani mutoli kha tshilai tsha vhurotho tsho ɖodzwaho boṭoro.

Vheani tshilai tsha vhurotho n̄tha ha tshiñwe.

Đodzani boṭoro kha tshilai tshithihi nga lufhangi lwa boṭoro.

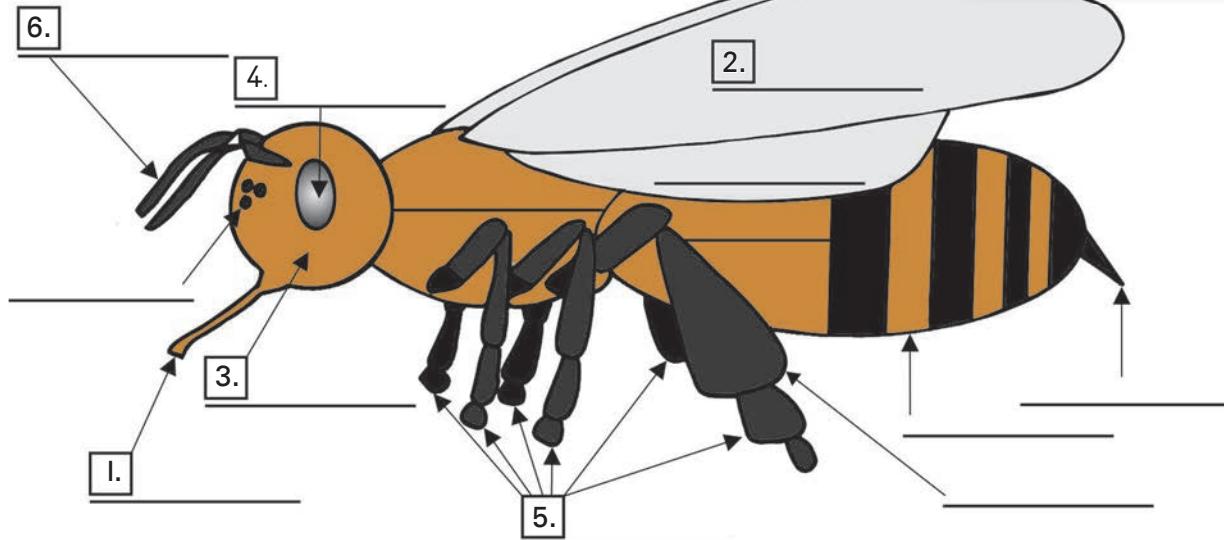
Dzhiani zwilai zwivhili zwa vhurotho.

Zwibogisi zwi si na tshithu kha tshifanyiso tsha ɳotshi ni khou zwi vhona? Zwo siiwa uri inwi ni kone u ɻebula tshifanyiso nga u ɻwala ipfi ji re ɻone tshibogisini tshiñwe na tshiñwe.

Shumisani maipfi a re kha mutevhe musi ni tshi ɻebula tshifanyiso itsi.

- 1 lulimi lu no nga tshupu
- 2 besu
- 3 thoho
- 4 ɻito
- 5 milenzhe
- 6 tshiphuphuledzi

Notshi ya mutoli

Kha ri ɻwale

Shumisani maipfi a re zwibogisini kha u ɻwala phara i no ɳea ndivho i no kwama zwipiða zwa ɳotshi. Ni vhe na vhuñanzi uri phara i na fhungothoho na mafhundo a no tikedza ɻthoho, nauri ni shumisa maɻanganyi kha u ɻuma mafhundo.

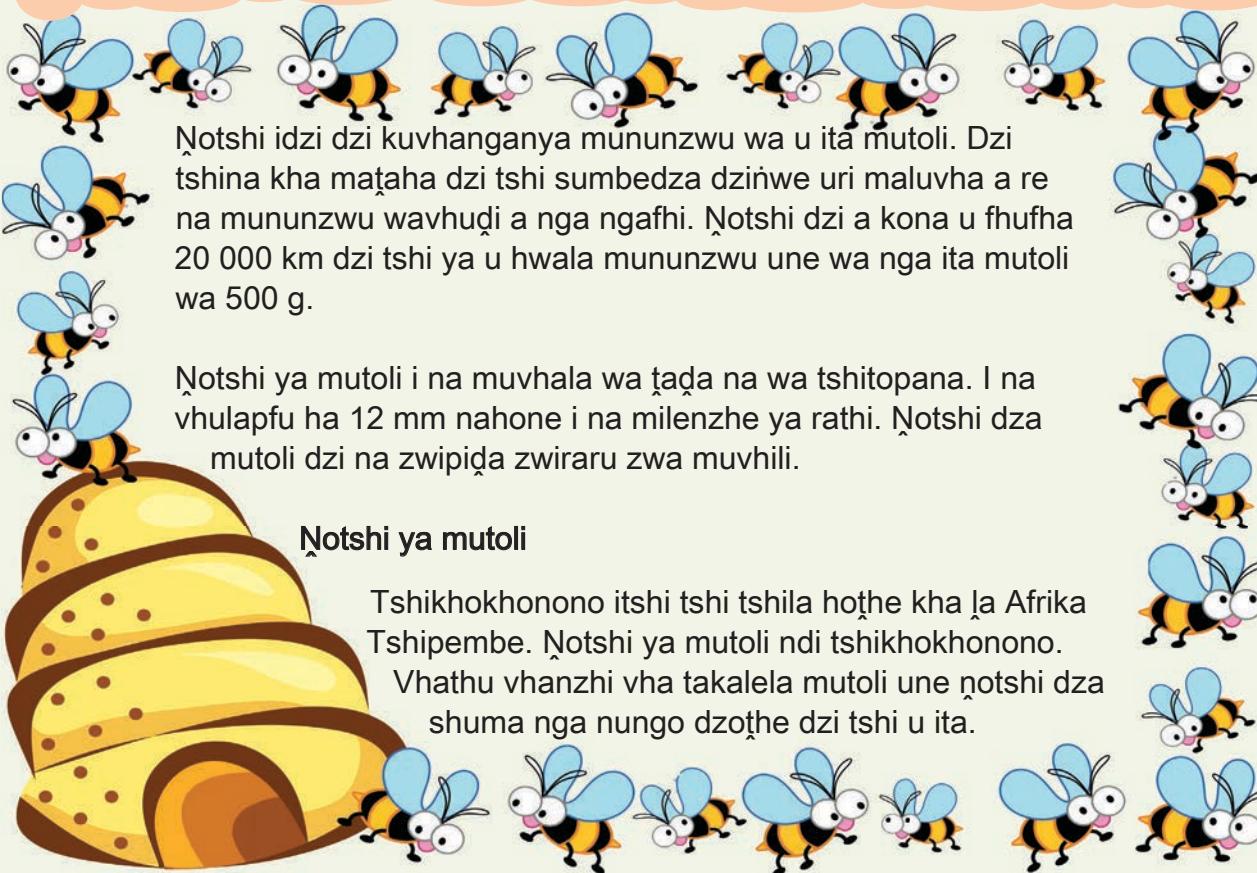
Kha ri nwale

Jimmy u pfana na mafhuno a ḥotshi zwino o humbelwa uri a nwale muvhigo nga ḥotshi. Fhedziha, hu na zwe zwa bvelela zwe zwa ita uri mafhuno a re kha muvhigo wawe a fhiriṭane. Ḋwalululani muvhigo uyu ni vhe na vhūtanzi uri u na zwi tevhelaho:

- Thoho
- Tshitatamennde tsha marangaphanda
- Ḋhalutshedzo ya mbonalo ya ḥotshi
- Mafhungomatsivhudzi a hune ḥotshi iyi ya dzula hone
- Mafhungomatsivhudzi a zwine ḥotshi iyi ya ita
- Tshitatamennde tsha u fhedza tsha u nweledza muvhigo

Musi no no dzudzanya muvhigo uyu, itani zwi tevhelaho:

- Talelani maṭaluli nga muvhala wa lutombo.
- Tangedzelani masala.
- Talelani maipfi a nyito nga muvhala mutswuku.
- Talelani maipfi ane a ni vhudza uri ḥotshi iyi i vhonala nga ndilade nga muvhala mudala.

Kha ri ambe

Khangaru dici wanala ngei Australia. Ni dici phukha ifhio i no wanala Afrika Tshipembe fhedzi? I ḥalutshedzeni tshigwada tshanu. Hu na zwine na zwi dici phukha nga khangaru? Arali zwo ralo, ndi zwifhio? Lavhelesani zwifanyiso zwa khangaru. Ni ambe ngazwo.

Kha ri vhale

Divhanani na khangaru – mme wa vhulenda na muthamuwi wa biko

Arali muthu a nga ri ni lore nga phukha i seisaho, ni nga wana zwi tshi kondā u humbula nga phukha ine ya mangadza nga maända na u takadza u fhira khangaru.

Khangaru dici wanala Australia fhedzi. Dzi fula hatsi dza tshimbila nga u thamuwa. Dzi na luvhilo vhukuma lune dza nga gidima khilomitha dza furathi nga awara (luvhilo lu no fhira lwa bere kałukułuku).

Dzi a kona u thamuwa vhuntha hu no lingana mithara tharu.

Khangaru dici shumisa maño a phanda kha u shenga. Musi maño o no vha a kale a a wa, ha bva mañwe. Maño maswa a sendela phanda fhała he ha vha hu na a kale. Musi khangaru i tshi swikisa miñwaha ya fumbili, i vha i tshi vho shumisa maño ayo a u fhedzisela.

Khangaru i na **tshikwama**. I beba ñwana wayo, ane a pfi “joey”, kha tshikwama itsi u swika ñwana uyu a tshi vho kona u qitshelela.

Kualutshele kwa *joey* ku a **mangadza**.

Nga murahu ha mađuvha a furaruraru e kha mbumbelo ya mme, ñwana u a bebwa. U vha a tshi nga tshivhungu tsha pinki tshi sa vhone. Saizi yawe i vha i tshi lingana na senthimitha tharu. Milenzhe ya murahu ndi hone i tshi vho thoma u **lapfa**.

Milenzhe ya phanda, ine ya vha miłukułuku, i vha i tshi tou kona fhedzi u i thusa uri i gonye mukhwamani wa mme. I do dzula mukhwamani wa mme miñwedzi ya rathi, i tshi mama mafhi a mme.

Nga itsi tshifhinga i a aluwa u bva kha tshivhungu tsha sa vhone tsha pinki u vhuya u swika i tshi vha khangaru thukhu yo putelwaho nga vhukuse. Milenzhe ya phanda na ya murahu i a khwałha. Nđevhe, maño na ninga na zwone zwi a aluwa zwa vhina.

Khangaru ndi mme a no mangadza vhukuma!

- **Musi ni sa athu vhala**
- Lavhelesani zwifanyiso na ḥohoh ni lingedze u humbulela uri mañwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani maño (u sikima) kha siałari ni wane uri ni do vha ni tshi khou vhala nga mini.

Ni vhona u nga khangaru ndi phukha i sa faniho na dziṁwe? Ndi ngani?

Kha ri ḥwale

Mano a khangaru o fhambana hani na aṇu?

Khangaru i tshimbila nga ndilade?

Ni vhona u nga ndi vhommemme (vha vhukuma)? Ndi ngani?

Khangaru i kona u gidima nga luvhilo lungafhani?

ጀwana wa khangaru u pfi mini?

Ndi ngani mme vha na mukhwama?

ጀwana wa khangaru u dzulisa hani mukhwamani wa mme?

Kha ri ḥwale

Nangani ipfi ji no bva kha muduba muñwe na muñwe ja
vha na ṭhalutshedzo i re tsinisa na jo swifhadzwaho. Ḥwalani o
swifhadzwaho dikishinarini yaṇu.

mangadza	takadza	đowelea	sa đoweleta	seisa
tshikwama	bege	tshipatshi	ngozwi	mukhwama
lapfa	naka	tatamuwa	aluwa	tswonzwa
vhina	hula	engedzea	ṭandavhuwa	khunyelela

Kha ri ḥwale

Shandukisani mafhungo aya a vhe mbudziso. Ni a thome nga
jiñwe na jiñwe ja maipfi a re zwitangeni. Ni songo hangwa
tshigambudziso.

Tsumbo

Khangaru dici wanala Australia fhedzi. (nandi) Nandi Khangaru i wanala
Australia fhedzi?

Khangaru dici ja mahatsi, beri na nduhu (Ndi zwifhio)

Khangaru i thamuwa mithara miraru u ya n̄tha (Ndi u swika ngafhi)

Kha ri
ṅwale

Shumisani
mafhungomatsivhudzi a re
afho fhasi kha u nwala phara
ya mafhungo a vhukuma a no
kwama khangaru.

Dzina:	khangaru
Vhulapfu:	0,6-1,5 m
Tshileme:	18-95 kg
Luvhilo lwa nthesa:	55 km/h
Vhukale nga miñwaha:	9-20 miñwaha
Muvhala:	theni, buraweni, muora
Zwiñiwa zwi no funeswa:	hatsi

- Shumisani mepe wa mihumbuluuri u ni thusen pulanelu riwala
 - Nwalani mvetamveto ● Humbelanikhonani yaq'a dzudzanye mvetamveto yaq'a ● Vusuludzani mar'iwalwa aq'a ni ite ndulamiso dzo teaho ● Zwino riwalanimar'iwalwa aya buquni yanu nqa vhudele.

Kha ri nwale

Mme a khangaru u khou vhilahedzwa nga ḥwana wawe. U a mu vhidzelela a ḫa khae a tshi thamuwa. Hezwi ndi zwiṅwe zwa zwe vha amba. Fhedzisani zwo salaho. Ni shumise zwigagarukela.

KHANGARU:

Thamuwani, no vha ni ngafhi? Vhuyani hayani zwino! Ndo ni vhudza uri ni vhuye fhano nga hafu u bva kha iri ya vhučanu. Ni a zwi ćivha uri vhusiku ha vhuria a vhu todi muthu a tshi kovhelelwa nnida.

NWANA:

KHANGARU:

Hai mmawe, ndo vha ndi tshi kha di tamba. Ndi nga la tshilalelo?

KHANGARU:

NWANA:

KHANGARII

NWANA-

Vha edele zwavhudzi. Ndi a vha funa nga maanda!

Kha ri nwale Ni d̥italukanya u swika ngafhi?

Didzhieni ni muvhigi wa magazini. Ni nga nwala muvhigo u no amba nga inwi? Ni nga amba zwifhio? Ndila ya u d̥italukanya khei. Nga fhasi ha t̥hoho iñwe na iñwe i re afho fhasi nwalandi zwine na takalela, khwali̥thi dzanu, vhukoni na mikhwa.

Zwine nda takalela

Tsumbo: u tamba vilibolo, u ola, u bika

Vhukoni hanga na mpho

Tsumbo: u thivha murahu bolani, u ita miswaswo, u guda zwa khomphiyutha.

Khwali̥thi dzanga (vhudzivha)

Tsumbo: u londa vhathu, u funa vhathu, u fhumulesa, u seasea.

Mikhwa

Tsumbo: ngoho, u fulufhedzea, u shumesa

Ndi a kona

- u shuma tshigwadani na u pfectesza zwiitisi zwa u shuma na vhañwe
- u shela mulenzhe kha inthaviwu
- u vhala mañwalawa a no tsivhudza
- u fhindula mbudziso dzi no kwama mañwalwa a no tsivhudza
- u kuvhanganya mafhungomatsivhudzi na u ita mbudziso
- u shumisa ndongazwiga dzo teaho
- u saukanya mafhungomatsivhudzi a re kha girafu
- u ñwala mafhungomatsivhudzi e kha maambelwa ndi tshi shumisa zwiñevhe
- u ñwala mbudzisothalutshedza na mbudzisothopolwa
- u vhekanya miñumbulo na u bula zwiitisi
- u nweledza mafhungomatsivhudzi a no bva kha girafu
- u shumisa maambiwaita na maambiwaitwa
- u vhala muvhigo, a ñea muvhigo ñoho na u ñwala
- u livhanya maipfi na zwine a amba
- u shumisa mañanganyi kha u ñuma mafhongo khathihi na u shumisa masala a re one
- u ñwala phara ndi tshi fhedzisa mañwalwa
- u fhedzisa thebuñu
- u shumisa zwifanyiso kha u ñwala mañwalwa
- u fhedzisa inthaviwu ndi tshi shumisa maipfi a mbudziso o teaho
- u nweledza mafhungomatsivhudzi
- u shumisa zwifinga zwa kha ñi zwo fhiraho na tshi ñaho
- u topola vhubvo (tshiko) ha mañwalwa
- u livhanya zwipiða zwa mafhongo
- u ñwala mafhongo ndi tshi shumisa maambiwaita
- u vhekanya mafhungomatsivhudzi
- u ñeibula nyolo
- u ñwala phara i no ñea ñdivho ndi na vhuñanzi uri hu na fhungoñhoho na mafhongo a u ñi tikedza
- u topola mañaluli a u talutshedza, masala, maiti na maipfi a mbudziso
- u shandula zwitatamennde zwa vha mbudziso

Thero ya 4: Ngoho na khumbulelwa

Shango la zwifanyiso

Themo ya 2: Vhege dza 5 - 6

(49) Kha ri ite mutevhetsindo 104

U shela mulenzhe kha therisano dza tshigwada.
U vhala jimeriki.
U topola fomeythe ya jimeriki.
U bula mihumbulo.
U fhindula mbudziso nngede.
U sikenka tshirendo.

(50) U raima 106

U topola maipfi a no raima.
U ñwala mafhongo a no raima.
U shumisa mafanyisi mafhungoni.
U topola pheheni dzi re na raimi.
U ñwala jimeriki yawe ene muñe.
U topola midivhitio ya madungo.

(51) Zwiwe zwirendo hafhu 108

U amba nga khalañwaha ine ya takaleleswa.
U vhala tshirendo tshi no amba nga tshifhefho.
U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama tshirendo.
U ñalutshedza zwine mafurase/maipfi a amba.
U livhanga maipfi na zwine a amba.
U topola maedzamuthu.
U ñwala tshirendo tshawe ene muñe a tshi shumisa maedzamuthu.

(52) U shuma na maipfi 110

U topola maipfi a re na raimi tshirendoni.
U ñwala maipfi a u ñalutshedza tshilimo.
U ñwala tshirendo tshi re na raimi nga tshilimo.
U ñwala mafhongo a no kwama tshifanyiso hu tshi shumisa tshifhinga tsha zwingo tsha khou.
U talela maiiti mafhungoni.
U ñwala phara nga mañaluli a u ñalutshedza.

(53) Yoo! Tshirendo tshinwevho! 112

U vhala tshirendo.
U ita litambwa ja tshirendo a tshi tambela tshigwada tshawe.
U nea tshirendo thoho.
U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama tshirendo.
U ñwala maipfi a u ñalutshedza.
U topola zwine maipfi a amba.
U bula zwiitisi zwa u takalela kana u sa takalela tshirendo.
U topola manyanyu na zwigagarukela.

(54) Kha ri sike zwithu 114

U ñala maipfi kha dikishinari (thalusamaipfi).
U ñala ñalutshedzo dza maipfi kha dikishinari a tshi itela u wana mudzi na zwine a amba.
U ñwala tshirendo tshawe ene muñe a tshi shumisa tshikumu tsha raimi.
U ñalutshedza nyolo.
U ola tshifanyiso tshi no yelana na tshirendo.
U topola aljtharesheni tshirendoni.
U vhumba madzina a zwipuka hu tshi shumisa aljtharesheni.
U ñwala tshirendo hu tshi shumisa aljtharesheni.

(55) Ndi nñe nnyi? 116

U amba na phathinara nga ha iwe muñe kana uyo muñwe.
U ñibula (ditalutshedza)
U vhala tshirendo.
U vhala tshirendo.
U topola murendi wa tshirendo.
U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama tshirendo.
U bula uri muthu u takalela vhurendi hu re na raimi naa kana vhu si na raimi.
U tangedzela madzinakhumbulelwa.
U ñwala madzinakhumbulelwa a iwe muñe.
U ñwala mafhongo a tshi shumisa madzinakhumbulelwa.

(56) Ndi pfala ndi kha khumbulelwa? 118

U ñwala phara ya u ñalutshedza hu tshi shumisa madzinakhumbulelwa.
U ñwala tshirendo a tshi direnda a tshi shumisa muñodo mugede.
U vhala tshirendo tshi no shumisa dzinakhumbulelwa.
U topola mamethafore tshirendoni.
U shandula mamethafore a vha mafanyisi.

Ndaela

Themo ya 2: Vhege dza 7 - 8

(57) Lungano lwa tsiko ya Vhasan (Vharwa) 120

U rera nga tsiko u tshigwadani.
U vhala nga lungano lwa tsiko ya Vhasan.
U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama lunganovhubvo.
U topola ñalutshedzo ya ipfi Vhasan.
U ñwala phara.
U wana maipfi kha mañwalwa a livhanywa na zwingo a amba.

(58) U humbula nga Nyambeula 122

U dubekanya mafhongo a tshi vhumba phara i no amba.
U shumisa ndogazwiga dzo teaho.
U ñwala phara ya u ñalutshedza.
U shumisa maipfi a u ñuma.
U ñedzisa thebuju hu tshi shumisa mañaluli a mbambedzo.
U shandula zwitatamennde zwa vha mbudziso hu tshi shumisa maipfi a mbudziso magede.
U shumisa zwigambudziso nga ngona.

(59) Phikhokho i wana pfufho 124

U rera nga tshifanyiso tsha phikhokho.
U vhala lunganovhubvo lwa phikhokho.
U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama phikhokho.
U nanga thoho ya tshirendoni.
U ñalutshedza uri ndi ngani tshirendoni tsha phikhokho lu lungano (febuju).
U bula mihumbulo hu na u bula zwiitisi.
U topola zwine madioma a amba.

(60) Maiwe hafhu nga Phikhokho 126

U topola fhungothoho na mafhongo a no li tekeda tshirendoni.

U ñwalulula tshirendo o sia nnđa.
mafhungomatsvhudzi a sa yelani natsho.
U ñedzisa thebuju a tshi topola vhabvumbedza/vhaanewa, zwiitei zwi no vhanga khudano, khudano, zwiitei zwi no vhanga nga khudano na pfunzo ya tshirendoni.
U livhanga maipfi na ñalutshedzo dza.
U shumisa maipfi kha u ñalutshedza phikhokho musi i sa athu shanduka.
U shandula mafhongo a bva nga maambwaita a ya kha maambwaita.

(61) Anasi buvhija tseda na tshibodempeembe (thetili) 128

U wana zwine lungano lwa amba hu tshi shumisa zwifanyiso.
U humbulela uri lungano lu do fhela nga ndilade.
U vhala na u fhindula mbudziso nngede dzi no kwama lungano.
U topola muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/vhabvumbedza.
U topola pfunzo ya tshirendoni.
U sikenka bugu ya mishumo hu u itela u wana mafhungomatsvhudzi.
U shumisa thangi kha u vhumba maipfi maswa.

(62) Zwiwe hafhu nga Anasi 130

U pulanelia tshirendoni
U topola muhumbulo muhulwane, puloto, fhethuvhupo na vhaanewa/vhabvumbedza.
U topola mañaluli a u ñalutshedza buvhi Anasi.
U ñwala mafhongo hu tshi shumisa maipfi a no ñalutshedza.
U ñalutshedza tshigwada nga muthu ane a mu ñivha, hu tshi shumisa maipfi a u ñalutshedza.
U ñwala u tevhekana ha zwiitei hu tshi shumisa mañumi.
U ñedzisa maipfi hu tshi shumisa madzinamaiti/maitidzina.
U longela zwigaga zwa u vhala fhungoni hu tshi shumisa mañalederanzu, zwigaga zwa u awela, khoma, zwigambudziso na zwiñevhe.

(63) Mbidi i wana mavhala 132

U topola tshirendoni tsha kholekhole.
U anetshela tshirendoni tshakholekhole.
U amba nga khavara ya bugu na u topola muoli hu tshi shumisa mafhungomatsvhudzi a re kha khavara kha u humbulela uri hu do bvelela mini tshirendoni.
U vhala tshirendoni.
U fhindula mbudziso nngede dzi no kwama tshirendoni.
U topola phambano vhukati ha tshirendoni tsha vhukuma na lunganovhubvo.
U shumisa mañanganyi kha u ñuma mafhongo.

(64) Disikeleni lunganovhubvo iwanu 134

U topola ñalutshedzo dza mafanyisi na mamethafore.
U ñwala fhungo hu tshi shumisa lifanyisi.
U shandula mafhongo a bva kha vhuthihi a ya kha vhusnzi.
U ñwala lunganovhubvo.
Mutevhemutoli.

Kha ri ambe

No no vhuya na dzhena khakhathini nge na raha bola ya pwasha tshiñwe tshithu. Vhudzani vha tshigwada tshanu uri ho bvelela mini.

Kha ri vhale Vhalani zwirendo izwi.

Ho vhuya ha vha na musadzi wa ḥaledzi
We a ri a hu na muñoledzi
A no ḥo swika hune a vha
Ha mbo swika muñoledzi
A mu thefula a wa.

Tshi yelana na tsha Kaitlyn Guenther

Zwirendo zwa lushaka ulu zwi pfi ndi limeriki.

Kha ri ñwale

Ndi tshifhio tshirendo
kha izwo zwivhili tshine
na pfa tshi tshi seisa?
Bulani uri ngani.

Lavhelesani limeriki idzi nga vhuronwane ni bule uri zwi tevhelaho
ndi ngoho kana a si ngoho.

Itani thiki kha ZW arali “zwi zwone” na AZW “zwi si zwone”.

Limeriki dzi na mitaladzi miñanu.	ZW	AZW
Limeriki ndi zwirendo zwo dzikaho.	ZW	AZW
Mitaladzi ya limeriki i na raimi (pfanapheledzo).	ZW	AZW

Munna a no tshimbila nga Ferrari

U phusula buse e Kalahari

A tshi yo renga tshivhoni

Tsha u ḥivhona lunako

A tshi dzhena vhe hari!

Tshi yelana na tsha Y. Ganie

Mukalaha wa ngei Peru

U fana na muñwe wa Gweru

We a lora e na bemu.

A tshi phaphama a vhona rimu,

Ye a siamela ya mu phula bemu.

Tshi yelana na tshine muñe watsho a sa
divhee.

Kha ri nwale

Ni vhona u nga munna wa Ferrari na musadzi we a vha e ɣaledzi vho vha vha tshi ɭidivha? Bulani uri ngani.

Munna wa Ferrari o vha a tshi khou ɭodou ita mini?

Ho bvelela mini kha mukalaha we a lora e na bemu?

Ni vhona u nga Jimeriki i no amba nga bemu i a seisa. Bulani uri ngani.

Kha ri nwale

Musi ni tshi sikena tshirendo, ni vha ni tshi khou sedza mutevhetsindo watsho. Zwo leluwa. ɭivhaleleni tshirendo ni tshi tou vhalela n̄tha, ni thetshelese madungo ane na a ombedzela. Mar̄we madungo a a ombedzelwa, mar̄we ha ngo ralo. Tsumbo kheyi, he ra swaya madungo a no khou ombedzelwa nga ✓ ngeno madungo a sa ombedzelwi ro a swaya nga ✗.

Tsumbo:

✓ ✓ ✗ ✗ ✓ ✓ ✗ ✗
V̄ha t̄shimbila v̄ho h̄agala

Zwino itani sikene tsha tshirendo itshi. Shumani na khonani. Thomani nga u vhandelela zwanda, ni kone u swaya madungo a si na u ombedzela.

Luaviavi lu shanduka mivhala yalwo;

Lwa nga muri, lwa nga maṭari;

Ndi mudziathoni, mudziavhulenda, ndambauvhonwa,

Lu mbo banda fhasi hatsini lwa dalafhala,

Lu ɭiita sa lwo ngalangalaho.

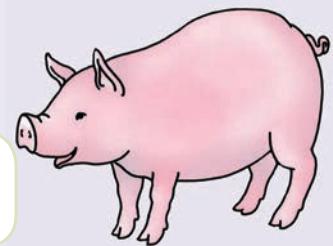
Kha ri ñwale Ñwalani maipfi a re na raimi na a re afho fhasi:

demba	buto	bande	ngade	pfundo

Kha ri ñwale

Zwino shumisani mavhili a maipfi aya kha u ñwala mafhungo a re na raimi:

Tsumbo:

Vha tshimbila vho hwala demba

Nge nguluvhe ya lila damba.

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshirendo tsha luaviavi hafhu. Murendi u ri lu a kona u vhonala sa muri kana maṭari.

Murendi u shumisa lifanyisi. Ni vhona u nga murendi u khou amba mini a tshi ri luaviavi lu nga muri?

Lifanyisi

Lifanyisi ji shumisa maipfi a no nga “sa” na “u fana na” ji tshi vhambedza tshithu na tshiñwe kana muhumbulo na muñwe.

Tsumbo: O takala sa thambelamadı.

Vhumbani mafanyisi mararu a inwi muñe ni bule uri a amba mini. Shumisani phere idzi dza maipfi kha mafanyisi aña.

takala

na

thambelamadı

tswa

na

goya

hula

na

ndou

Kha ri ንwale

Zwiňwe zwirendo zwi na raimi ngeno zwiňwe zwi si na. Zwirendo zwine zwi si vhe na raimi zwi na phetheni dza mitaladzi i re na raimi. Hu na ndila ya tshipentshela ya u sumbedza uri ndi mitaladzi ifhio i re na raimi tshirendoni.

ጀwalani A tsini na mitaladzi wa u thoma. Arali ipfi ji re mugumoni wa mitaladzi u tevhelaho ji na raimi na ipfi ji re mugumoni wa mitaladzi wa u thoma, ንwalani A hafhu. Musi ni tshi swika kha ipfi jine ja si vhe na raimi naļo, ንwalani B. Vhalani jimeriki iyi ni fhindule mbudziso:

Musidzana zwa Mutivhili	(A)	Hu na mitaladzi mingana kha jimeriki iyi?
O vha muthu wa tshipimbi.		
Musi we vha mu phula tshitshimbili		
O muma mulomo a sa lili.		Ndi maipfi afhio a re na raimi? Sumbedzani phethi ya raimi. Ro dzula ro ni thomela yone.
Vha mu livhuha nga rokho mbili.		

Kha ri ንwale

Zwino ንwalani jimeriki yaļu inwi muļe, ni thome nga hei ndila:

Kale ho vha na mutuka wa ንambi

Kha ri diphine

Vhandani zwanda ni tshi sumbedza madungo a maipfi haya. Ni elelwe uri dungo jithihi ji lingana na luvhando luthihi. Ni kone u pađula maipfi a bve madungo.

Tsumbo:

Khontsatl

Kho/ntsati

vhatambi vha volibolo

Takalani Sesame

Kha ri ambe

Shumani nga zwigwada.

- Khalañwaha ine na i funesa ndi ifhio? Bulani uri ngani.
- Khalañwaha ine na si i funese ndi ifhio? Bulani uri ngani.

Kha ri vhale

Mishumo ya tshifhefho

Tshilimo tshi kha poipoi;
Tshi do bva tshi tshi eđela hu si kale;
Maluvha ḫoho dzi khou kotama,
Ndi khalañwaha i khou onesa.

Tshifhefho tsho lindela fhała,
Tshi khou luñwaluñwa tshi ḫodou
sendela,
Mishumo ndi minzhi yo lindela,
Gambogo i sa athu swika.
“Ndi tea u tengula mađari,”
“Nga mivhala mitswuku na ya musuku,
Ndi khade zwiñoni zwi pfuluwe
Zwi sa athu oma vhusiku.

Mađuvha a masana a vho pfufhifha;
Ndi ḫo sevhedza nga lumuya lu
no rothola;
Ndi tshi awela muhiso wa tshilimo,
A tho ngo tea u humbela pfarelo.

Ndo salelwa nga kushumo kuñwe;
Zwenezwino ndi a phetha;
Ndi ḫo shandula mađari a vha thulwi
dzo omaho,
Uri vhana vha ḫiphiñe nga tshifhefho
tshi ḫaho!”

Tshi bva kha tsha Joanna Fuchs

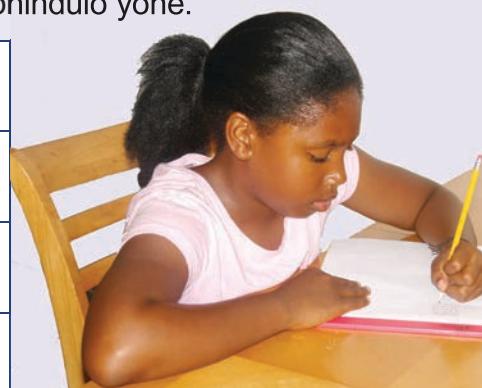

Kha ri ñwale

Rerani na muriwe nga inwi nga mbudziso idzi ni ñwale phindulo dzadzo.

Tshirendo itshi ndi tsha khalañwaha ifhio? Itani thiki kha phindulo yone.

	Tshimedzi (Luñavula)	
	Tshilimo	
	Tshifhefho	
	Vhuria	

Hu do bvela mini tshilimo?

Maṭari a shanduka a vha muvhala ufhio a sa athu wela fhasi?

Tshifhefho tshi do ita mini maṭari u itela uri vhana vha diphine ngao?

Ṭalutshedzani zwine maipfi a tevhelaho a amba.

Iuṇwaluṇwa tshi ḥodou swika

khalaṇwaha i khou onesa

Kha ri ḥwale

Livhanyani maipfi kha kholomo i re kha tshanda tsha monde na a re kha tsha u ja. ḥwalani maipfi o swifhadzwaho kha dikishinari yanu.

poipoi
tengula
phetha
sevhedza
pfuluwa
Iuṇwaluṇwa

Kha ri ḥwale

Talelani tsumbo nna dza maedzamuthu tshirendoni.

Kha ri ḥwale

Zwino vhalani tshirendo asitshi.
Ni a kona u zwi vhona uri mbeu,
vhutshele na zwidula zwo ḥewa
mvumbo dza vhathu?

Sikani tshirendo tsha inwi muṇe
hune na shumisa maedzavhathu.

totiwa thumbuni
fhedza
ṭuwa
ola
bonyabonya
engedza

Limethafore: Limethafore li tou buletshedza kana ja ri olela tshifanyiso tsha muhumbulo nga u shumisa mbambedzo. ḥifanyisi li bula uri muthu u fana na tshiṇwe tshithu (*luaviavi lu nga sa muri*); limethafore li zwi bula zwi khagala - li ri ni tshiṇwe tshithu (*luaviavi ndi muri*).

Liedzamuthu ndi lushaka lwa maambele hune khalo zwiito zwa vhathu zwa bađekanywa na tshithu tshine tshi si vhe muthu. Tsumbo: Lufu, haya hau ndi ngafhi?

U leleḍa ha mauhelwa tshikhali, Hu vho sendela na ngeno Vhurwa; Ngauri u kovhela ha ḫuvha Duthuni; Hu sumbedza tshilimo u vhuya.

Dzimbeu dza dzitshaka dzo lindela, U vuswa nga vhududo vhu ḫaho; Musi dzo no swura madi a mvula; Shango li do ḫala vhudala.

Madekwana ḫo kovhela'

Ri pfa zwihiulu mulamboni;

Zwa mifhululu ya Vholutshele;

Musi yo ṭangana ya Vhodula.

Nga Vho Z Mutsila

Kha ri ambe

- Vhalelani tshirendo tsha Mishumo ya Tshifhefho n̄tha ni na muñwe nga inwi.
- No kona u zwi vhona uri manwe a maipfi a na raimi?
- Ndi kha mitaladzi ifhio ine na wana raimi?

Kha ri ñwale

Ni khou ya u ñwala tshirendo tshañu inwi muñe tshi re na raimi.

Vhalani mitaladzi i re afho fhasi. Ndi mitaladzi i si gathi ya u thoma ya tshirendo tshi no amba nga vhuria. Mipfi a re mugumoni wa phere iñwe na iñwe ya mitladzi a na raimi.

Nga musumbuluwo ho na mvula i no rothola ri ñ do tetemela ri tshi hoñola.

Nga Lavhuñanu ho wa mahada ra pfa ro oma i tshi ri hada.

Zwino ñwalani tshirendo tshi no fana na tshenetshi tshi no amba nga vhege nthihi ya tshilimo.

Thomani nga u ñwala maipfi othe ane a ña muhumbuloni wañu ane a ñalutshedza mutsho wa tshilimo. Lavhelesani ni vhone arali e na raimi. Ñwalani manwe maipfi hafhu ane na nga a shumisa ane a vha na raimi na maipfi ane ndi kale ni nao. Zwino ni nga shumisa maipfi aya uri a ni thuse kha u ñwala tshirendo.

Ni elelwe u shumisa maipfi a re na raimi magumoni a phere iñwe na iñwe ya mitaladzi.

Ni thome vese iñwe na iñwe nga “Nga”. Tsumbo: [Nga Musumbuluwo, ñuvha ño vuwa ño vhaswa](#)

Ñwalani tshirendo tshañu inwi muñwe tshi re na raimi hafha.

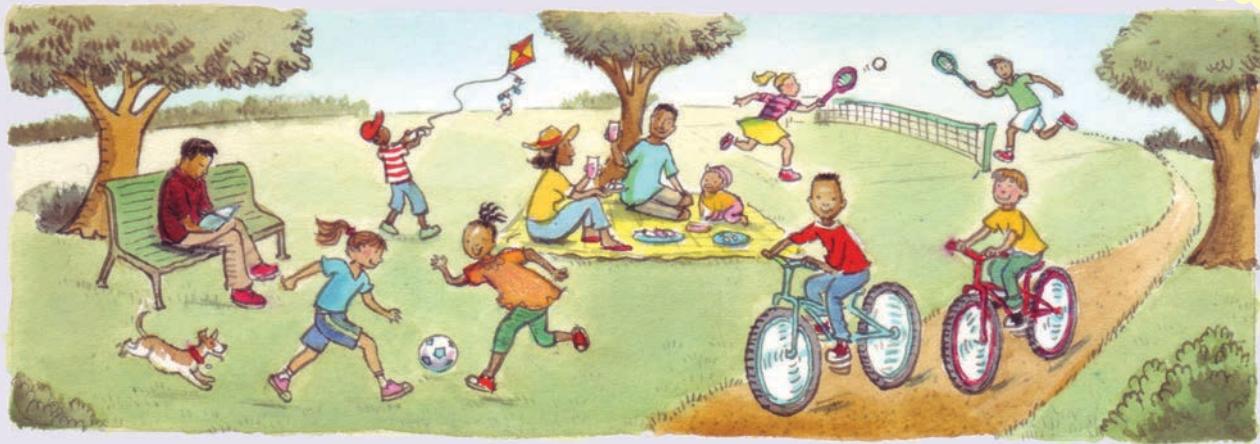
Vese ndi tshigwada tsha mitaladzi kha tshirendo. Zwiñwe zwirendo zwi na vese nthihi, zwiñwe zwirendo zwi na vese nnzhi. Tshirendo tsha “Mishumo ya tshifhefho” tshi na vese ñhanu.

Kha ri ñwale

Țalutshedzani tshigwada tshañu uri avha vhathe vha khou ita mini. Shumisani tshifhinga tsha zwino tsha khou. Zwino ñwalani mafhungo añu ni talele l̄iti l̄inwe na l̄inwe.

Ri shumisa tshifhinga tsha zwino tsha **khou** ri tshi amba nga nyito ine ya khou itea zwino. Ri shumisa "khou" na maiiti. Tsumbo: Vhatukana vha **khou** tamba mudavhini.

Tsumbo: Vhasidzana vha khou tamba bola ya milenzhe.

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshirendo tsha Mishumo ya Tshifhefho hafhu. Murendi u shumisa mañaluli a u țalutshedza musi a tshi țalutshedza Tshifhefho. U amba nga mivhala mitswuku na ya musuku, lumuya lu no rothola, thulwi dzo omaho na tshifhefho tshi ðaho.

Ñwalani phara ya mitaladzi miña i no amba nga khalañwaha ine na funa. Ni shumise mañaluli a u țalutshedza u itela uri mafhungo añu a takadze.

Yoo! Tshirendo tshinwevho!

Kha ri ambe

Vhalani tshirendo itshi ni itele tshigwada tshañu
litambwa la vese.

Mphogohogoligi. Igiyagaweeegehege ...

Gohoswighigi kwagatjaga kwagatjaga;
mugukogonegelaga swigiswiginigi.
Mugutagambudzaga zwigimagamaga;
vhegehege naga vhagalagalaga.

Wogothuguphaga vhogomaga;
khuguluguzwigikegendaga ugubvaga tshaga;
miginwaghaga yaga mbogohogo naga
tsigikigidzigi;
naga nagamugusigi;
liginogo ugutshege wogo igimaga
luguragandalgalaga.

Vhaga agambaga ngaga igiwege vhaga
tsegengigisaga mitogodzigi.

Ndaga hugumbugulaga duguvhaga legewaga
nkhagakhegedzaga;
mbigilugu yagangaga lgi aga ongogomagalaga.

Tshigifhagatuguwogo tshagangaga tshaga
nzwiginzwigimagalaga;
mvugulaga tshigikogolegelaga yege thigi taganwigi.
Ndaga igimaga ndaga segedzaga lwaga ugu
tugungugufhagalaga.

Nga Gabriel Temudzani

Kha ri nwale

Neani tshirendo thoho.

Murendi, Gabriel Temudzani, u shumisa maipfi e a tou qisikela. Ni
vhona u nga ndi nga mini o ita ngaurali? Itani thiki kha phindulo ine na
vhona u nga ndi yone.

O vha a tshi ḥodou ri tshirendo tshi si ḥalukanyee.
O vha a tshi ḥodou ri vhavhali vha shumise maluvhi musi vha tshi vhala itshi tshirendo.
O vha a tshi khou bvafha u shumisa maipfi a vhukuma.
O vha a sa ḥodi uri vhavhali vha kone u tevhela tshirendo tshawe.

No kona u tamba **litambwa** la zwiñwe zwa zwipida zwa tshirendo itshi. Ni vhona u nga tshirendo itshi tshi amba nga mini?

Arali na nga ḥangana na Mphogohogoligi vhusiku u nga ni tshuwisa. Bulani uri ngani.

Ńwalani zwithu zwiraru zwi no ḥalusa Mphogohogoligi.

Ńwalani zwine na vhona maipfi aya a tshi amba zwone.

kwagatjaga

swigiswiginigi

tshaga

igimaga

mvugulaga

ṭugungugufhagalaga

Tshirendo itshi ni a tshi takalela?

Kha ri ńwale

Thoho ya bammbiri la u shumela ili **Yoo! Tshirendo tshińwevho!** i na zwigagarukela zwivhili. Tshigarukela tsha u thoma tshi khou shuma na linyanyu ḥine la vha ipfi ḥipfufhi ḥine la khou shumiswa kha u sumbedza u mangala; tshiga tshavhuvhili tshi khou shuma na garukela.

Talelani manyanyu ni tagedzele zwigagarukela zwi re tshirendoni tshi tevhelaho.

Yoo- Yoo- Yoo. Rruu o ḥuwesa.

A fhira, a kora.

Ha pfala khombole na zwiñriri.

Ahee! Ahee! Bolaa!

Vha thamuwa vho takala...

Mavuvuzela e: Paa! Paa! Puuu!

Vho ḥiwaho vha sokou: Eish-eish-eish!

Manyanyu ndi
maipfi ane a

shumiswa kha u sumbedza
vhudipfi hu no bva mbiluni kana ha nga
khathihi fhedzi. A wanala mafhungoni – kanzhi
mathomoni a mafhungo – a tshi sumbedza u
mangala, u nengwa, u takala, u nyanyulea kana
u ḥutulea.

Tshigarukela(!) tshi shumiswa
magumoni a fhungo ḥine la sumbedza
vhudipfi hu no bva mbiluni.

Kha ri ñwale

Talani maipfi a **igimaga** na **mvugulaga** dikishinarini dza vhoiwe.
Ni nga a wana?

Hai! Ngauri ha tshili. Ndi maipfi a u ñisikela.

tshagangaga

Zwino sedzani ipfi **la mbigilugu** ndi **la** u ñisikela **line la** amba mbilu.

Shumani ni kha tshigwada.

Bulani uri maipfi aya o vhumbiwa hani.

nkhagakhegedzaga

ongogomagalaga

swigiswiginigi

mugutagambugudzaga

khuguluguzwigikegendaga

gohoswigihigi

Kha ri ñwale

Nwalani vese (ndima) yanu inwi muñe ni tshi shumisa maipfi e na tou ñisikela. Vese iyi i tea u vha na mitaladzi miña. Shumisani tshikimu tsha raimi tshi re kha tshirendo tsha Mphogohogoligi: a, b, c, a, a.

Kha ri ñwale

Lavhelesani tshifanyiso tshi re tsini na tshirendo itshi. Tshi ñalutshedzeni.

Tshifanyiso itshi tshi a ni ñea muhumbulo wauri tshirendo itshi tshi amba nga mini? Bulani uri ngani.

Arali ho pfi ni ole tshifanyiso tsha tshirendo tsha Mphogohogoligi no vha ni tshi nga ola mini? Bulani uri ngani.

Kha ri nwale

Musi ri tshi ካውልा tshirendo ri shumisa maipfi nga ነፍላ ya tshipentshela. አኞች ya ነፍላ idzi dza tshipentshela i pfi ndi alitharesheni.

Vhalani tshirendo itshi ni tangedzele tsumbo dzothe dza alitharesheni.

Mutambo wa bola ya milenzhe

Vha i bvuvhula i tshi bva murahu
Ha pfala hu tshi bvuma luvhande lwothe.
Ya rwa khana, ya rwiwa shotho ya rwa danda.
Ra vhanda zwanda, ra vhandana.
Zwvhindi zwi khanani.
Vharwe vho khanikhala.
Bola ya milenzhe ndi dzanga

Neani zwipuka madzina ni tshi shumisa alitharesheni.

Kha ri nwale

Tsumbo: Ndaу ya Nduna, Ligweña Nari

	kubevha		mukuku
	lueturwa		ndou

Kha ri nwale

Tharamudzani mutualadzi uyu u vhe tshirendo.

Bisi ya dubisa buse na bada

(A)

(B)

(A)

(B)

Alitharesheni ndi musi maipfi ane a vha tsini na tsini a tshi shumisa mibvumo i no fana.

Ni elelwe uri hu khou ambiwa nga mibvumo hu si maledere. tsumbo, ha pfala ipfi pfumo lo vhifha.

Kha ri ambe

Ambani na muñwe nga inwi nga mbudziso dzi tevhelaho.

- Ni a takadzwa nga zwine na vha zwone kana ni a tama u vha muñwe muthuvho? Bulani uri ngani.
- Vhudzani muñwe nga inwi nga muthu ane a ni pfectesa tshothe.
- Dītalutshedzeni kha muñwe nga inwi. Ni nga amba nga mafhungo a uri ni vhonala nga ndilade na uri ni muthude.
- Zwino ḥalutshedzani mvumbo ya khonani yanu ya mbiluni. Ni vhabona u nga a nga tendelana na ḥhalutshedzo ye na n̄ea? Bulani uri ngani.
- Humbulelani ni na lutamo lwa u vha muñwe muthuvho. Ni nga tama u vha nnyi? Bulani uri ngani.

Kha ri vhale Vhalani tshirendo itshi.

Vhañwe vhatu vha humbula uri vha a nn̄divha
 Vha humbula uri vha nn̄divha u fhira vhañwe
 Fhedzi ndi vhabona u nga vhothe a vha nn̄divhi.

Tshiñwe tshifhinga ndi mulapfu
 Tshiñwe tshifhinga ndi mupfufhi
 Tshiñwe tshifhinga ndi na muvhili
 Tshiñwe tshifhinga ndo sekena.

Fhedzi vha ñi ri vha a nn̄divha
 Fhedzi a vha nn̄divhi
 Ngauri a thi khou ñiamba
 Ndi khou amba murunzi wanga.

Joe Mhlontlo

Kha ri ñwale

Neani tshirendo itshi ḥoho.

Ndi nnyi ane a khou amba tshirendoni itshi?

Vhatu vha anzela u ñwala tshirendo arali vho nyanyulwa nga tshiñwe tshithu kana tsho vha humbudza tshiñwe tshithu. Ni vhabona u nga ndi mini tshe tsha ḥtuwedza murendi uri a ñwale tshirendo itshi?

Talutshedzani uri zwi ña hani uri murunzi wa muthu u none, u sekene, u lapfe, u pfufhifhale?

Tshirendo itsi a tshi na raimi. Vhalani tshi no nga tshenetsho tshi re afho fhasi, tshi re na raimi. Ni vhona u nga itsi tshi khwiñe? Bulani uri ngani.

Kha ri ñwale

Tangedzelani
madzinakhumbulelwa
maphungoni a re afho fhasi.

Vhañwe vhatu vha humbula uri vha
a nnđivha

Tshiñwe tshifhinga ndi mudenya

Vha humbula uri vha ñivha u nnđivha

Tshiñwe tshifhinga ndi tou ñenya

Khonani yanga o ri ndi londe vhukonani hashu.

Lufuno lwa mme ndi luhulwane.

Ndi tshi vha sedza mañoni nda vhona vhutungu vhu re mbiluni yavho.

A sedza zwiliwa nga lutamo lu sa timatimisi.

O vhanda zwanda nga dakalo musi vha tshi mu sumbedza rokho ntswa.

Kha ri ñwale

Elekanyani nga madzina khumbulelwa a inwi muñe. A ñwaleni afho fhasi.

Ñwalani fhungo ni tshi shumisa madzinakhumbulelwa.

Ndi pfala ndi kha khumbulelwa?

Kha ri ḥwale

ጀwalani phara ya mitaladzi miṭanu i no ri fha ḥhalutshedzo waṇu sa muthu. Lingedzani u shumisa madzinakhumbulelwa mavhili kha ḥhalutshedzo iyi.

Kha ri ḥwale

ጀwalani tshirendo ni tshi ḥirenda.
Shumisani muṭodo hoyu.

Mitaladzi wa 1: _____ (Dzina ḥanu)

Mitaladzi wa 2: _____, _____, _____,

(mvumbo tharu dzaṇu kana nzulele ya muvhili waṇu)

Mitaladzi wa 3: Mukomana/murathu kana khaladzi _____

Mitaladzi wa 4: Ane a funa _____, _____, na _____ (zwiraru:
vhathu, zwithu na mihumbulo)

Mitaladzi wa 5: Ane a pfa e na _____ kha _____ (vhudipfi
ha 1 kha tshithu tsha 1)

Mitaladzi wa 6: Ane a lila _____, _____, na _____ (zwithu
zwa 3 zwine na lila)

Mitaladzi wa 7: A fha vhaṇwe _____, _____, na _____
(zwithu zwa 3 zwine na fha vhaṇwe)

Mitaladzi wa 8: A no ofha _____, _____, na _____ (zwithu zwa 3)

Mitaladzi wa 9: A no tama u vhona _____ (fhethu ha 1 kana muthu)

Mitaladzi wa 10: A no lora nga _____ (tshithu tsha 1 kana muhumbulo)

Mitaladzi wa 11: Mugudi wa _____ (tshikolo tsha haṇu
kana dzina ḥa mudededzi)

Mitaladzi wa 12: _____ (dzina ḥa miswaswo kana ni
dovholole dzina ḥanu)

Kha ri ambe

Vhalani tshirendo itshi tshi no shumisa ipfi 'dakalo' sa dzinakhumbulelwa ni kone u ñwala tshirendo tshañu inwi muñe ni tshi shumisa dzinakhumbulelwa.
Ni vhalele kiñasi tshirendo tshañu.

DAKALO

Dakalo li nga mutshelo
Li nukhelela sa maluvha museni
La difha sa tshiliwa tshi no difhelela
Li nyanyula u fana na tsimbi tshikolo tshi tshi bva
Li suvhelela sa vhukuse ha kumangana
Ndi dzula naþo ha hashu ñuvha na ñuvha

Zwino vhalani tshirendo hetshi.

Ñuvha ndi khambana tswuku dzithavhani
I no papamala i tshi pfuka maðanzhe
Ndi swiri li no enda li tshi anwa na nqila
La gonya, la tsa, la nupela.

Nwalululani ndima ni shandule mamethafore a vhe mafanyisi.

Kha ri ñwale

Padulani maipfi a bve madungo.

Khethekanyani ipfi nga murahu ha dungo liñwe na liñwe, tsumbo, khe-the-ka-nya-ni, di-li-nga, mba-mbe.
Ni songo khethekanya ipfi la dungo liñhihi.

mu/shu/mo

mafhungomatsivñudzi

ñkhumbuluelwa

Kha ri ñwale

murnunzi

ngauri

57 Lungano lwa tsiko ya Vhasan (Vharwa)

Kha ri ambe

- Ni vhona u nga ipfi tsiko ji amba mini?
- No no vhuya na sika tshithu?
- Ndi nnyi ane na vhona u nga o sika shango?
- Ndi nnyi ane na vhona u nga o sika inwi?

Kha ri vhale

Lungano lwa tsiko ya Vhasan (Vharwa)

U rangani musi jifhasi ji tshi sikiwa, Nyammbeula (Mammbeula) o vha e hone. Notshi yo mu hwala a pfuka magabelo a mađanzhe a titaho a re jifhasini lothe. Notshi ya pfa yo farwa nga phepho khulu khathihi na u neta. Ya tingatinga i tshi ḥoda fhethu ho omaho, hu re na mavu hune ya nga rula muhwalo wayo hone.

- Lushaka luñwe na luñwe lu na zwitɔri zwalo zwi no lu takadza zwine vhathe vha zwi anetshela vha tshi dovholola.

- Zwitɔri izwi zwi pfi ndi ngano.

Musi ni sa athu vhala

- Lavhelesani zwifanyiso na ḥoho ni lingedze u humbulela uri mariwalwa aya a amba nga mini.
- Tshimbidzani mađo (u sikima) kha siačari ni wane uri ni ḥo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Ya vho fhufha nga u ongolowa tshothe zwino nahone i tsinitsini na mađi.

Ho no vha fhaļa, ya vhona dzuvha ċitshena le la vha lo ḥaramuwa lwa hafu (ji songo fhelela). Notshi ya vhea Nyammbeula ngomu mbiluni ya dzuvha ha vha u ḥavha mbeu ya muthu wa u thoma ngomu ha Nyammbeula. Mbeu iyi ya dzula yo tsireledzwa kha mađumbu na mađi. Ndi fhaļaha iļa notshi i tshi mbo di fa.

Nyammbeula a phaphama nga matsheloni lo tsha lo tou kelengende, ha mbo vha hone u bebwa ha Murwa (Musan) wa u thoma. Nyammbeula a no rabela ndi mudzimu wa Vharwa we a sika na u ira madzina zwithu. Ndi Nyammbeula a no nisa mvula na u ita uri vhazwimi vha wane phukha nnzhi. Nyammbeula u tsireledza vhathe kha malwadze na khombo dzine dza nga vha wela. Fhedziha, Vharwa a vha rabeli Nyammbeula. Vha rabela ḫuvha, ḥwedzi na ɣaledzi, hu si Nyammbeula.

No no vhuya na vhona Nyammbeula u no rabela?

Kha ri ḥwale

Ni nga shumisa ipfi jifhio u ḥalutshedza Nyammbeula u no rabela?

Nyammbeula a no rabela u itela vhathe vha Vharwa zwivhuya zwifhio?

Ndi zwithu zwiħulwane u itela vhathu zwivhuya?

Ambani nga zwithu zwiħvili zwivhuya zwe na vhuya na ita.

Liñwe dzina ja VhaSan ndi liffio? Nangani kha maipfi a re afha fhasi:

Vħarwa

Xhosa

Zulu

Tsonga

Limethafore ndi figara ya muambo i no ṭalutshedza zwithu kana tshithu.

A li shumisi maipfi sa kana fana na.

Notshi na nyammbeula u no rabela vho vha na vuṭanzi uri ħwana wa u thoma wa MuSan a bebiwe. Ni vhona u nga ndi ngani ho nangwa notshi. Nangani ipfi ja khwiñe ja u fhedzisa fhungo:

Muñwali o nanga notshi ngauri i a kona u _____ zwiñwe zwikhokhonono zwine zwa lingeda u i thivhela ndila.

luma

vhaisa

raha

ṭhavha

Nyammbeula u tsireledza VhaSan kha mini?

Vħarwa vha rabela nnyi?

Didzhieni no ḥangana na nyammbeula kha ḥari. Ni nga ita mini?

No vha ni tshi nga ita zwifhio arali no vha ni tshikhokhonono tshiṭuku sa thunzi? Bulani uri ngani?

Kha ri īwale

Wanani maipfi kha phara ane a vha na ṭhalutshedzo idzi ni a īwale zwikhalani zwo teaho. A īwaleni kha dikishinari yanu.

lavhelesa ngei na ngei
zwithu zwi no kondà u hwala
zwi no thivhela khombo
tshithu tsho omelelaho
mimuya i re na vhuhali

U humbula nga Nyammbeula

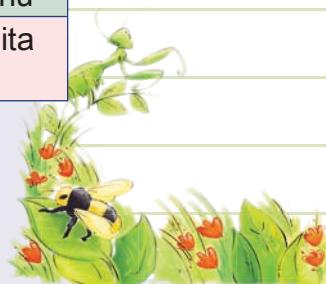
Kha ri nwale

Vhekanyani mafhungo aya nga mutevhe wone uri a ite phara. Ni songo hangwa u thoma mafhungo aṇu nga lederedanzi na u a fhedza nga tshiga tsha u awela.

Nyammbeula a phaphama nga matsheloni
lo tsha lo tou kelengende, ha mbo vha hone
u bebwā ha Murwa (Musan) wa u thoma
Ndi fhalaha ilā notshi i tshi mbo di fa
Ho no vha fhała, ya vhona dzuvha l̄itshena
le la vha lo ṭharamuwa lwa hafu
Notshi ya vhea Nyammbeula ngomu
mbiluni ya dzuvha ha vha u ṭavha mbeu ya
muthu wa u thoma ngomu ha Nyammbeula
U rangani musi l̄ifhasi li tshi sikiwa,
Nyammbeula o vha e hone
Notshi ya mu hwala i tshi pfuka n̄tha ha
magabelo matswu o tingaho l̄ifhasi l̄iswa
Nyammbeula a no rabela ndi mudzimu wa
vharwa we a sika na u ira madzina zwithu
Ndi Nyammbeula a no nisa mvula na u ita
uri vhazwimi vha wane phukha nnzhi

Kha ri nwale

Shumisani maipfimatalutshedzi na maipfi aya kha u ṭanganya mafhungo:

wōne

musi

nahone

ene

kana

u rembulusa ṭhoho nga 180° ; maṭo a a kona u ṭala zwipondwa, u lindela zwipondwa; u zwima zwipondwa; musekene, muvhala mudala; zwanda zwilapfu zwine zwa petetshela phanda; mutalo wa mipfa kha milenzhe ya phanda; bata;

Kha ri nwale

Fhedzisani thebuļu ni tshi shumisa maṭaluli a u vhambedza.

Tsumbo: ndapfu	ndapfusa	ndapfusesa
tsireledzea		
naka		
difha		
tsini		
kule		

Kha ri nwale

Shandulani mafhungo aya a vhe mbudziso.
Fhedzisani mbudziso iñwe na iñwe nga★
maipfi a re kha zwitange.

Tsumbo

Namusi hu na mađumbu na mvula. (mini)
Namusi hu na mini?

U rangani nyambeula wo vha u hone.
(Lini)

Notshi i hwala nyammbeula nga mulomo wayo. (mini)

Notshi i vhea nyammbeula ngomu dzuvhani. (ngafhi)

Mbeu yo tsireledzea kha mutsho u si wavhudī. (ufhio)

Nyammbeula u tsireledza vhathu kha khombo. (mini)

Kha ri ambe

- Lavhelesani tshifanyiso tsha phikhokho. Ambani nga mithenga, mutshila, milenzhe yayo na ndila ine ya ima ngayo.
- Ni vhona u nga itsi ndi tshi^qoni tsho nakaho?
- Ho naka mini khatsho?
- Phikhokho ya tshisadzi i pfi mini?

Kha ri vhale

Kalekale, phikhokho yo vha i tshi^qoni zwatsho.

Mathenga na mutshila zwi

buraweni na u vha na tshika. Yo vha i na milenzhe ya u vhifha yo onyekanaho. Liⁿwe ḋuvha musi Phikhokho i tshi khou tshela, Indra mudzimu wa lutombo (ṭadulu), a mbo fhira nga luvhilo.

"Ni khou ya ngafhi no tou hwalela?" ndi Phikhokho i tshi vhudzisa. "Khosi ya tshi^quhu Ravan u khou nngidimedza.

"Naho ndi mudzimu ndi tshi kona u rwa vhathu nga lopenyo, Ravana ene ha kwamei. Tshine nda nga ita uri ndi ḋitsireledze kha Ravana ndi u tou shavha. Fhedzi a huna hune nda nga dzumbama hone hafha fhethu."

"Idani nga u ḋavhanya. Ndi ḋo imisa mutshila wanga inwi na kona u dzumbama nga ngomu."

Ravana a balelwa u vhona he Indra a dzumbama hone a fhiruludza a tshi dzhena vhukati ha daka. "Ndo livhuha vhukuma," ndi Indra. "U tshi^qoni tsha u vhifha, fhedzi a u ofhi."

Zwino ngauri wo sumbedza u vha muhali, ndi ḋo u ita tshi^qoni tsho nakesaho shangoni ḋothe.

Musi Indra a tshi khou amba, phikhokho ya mbo ḋi shanduka. Mathenga a vha mivhala ya lutombo ya u naka, mutshila wa nga baphathi ḋidala ḋa u naka ḋi re na ma^qo a zwi^qaiñai. Phikhokho ya ḋisedza ma^qini ya vhona yo naka vhukuma. Ya thoma u ḋipfa i tshi vho tshimbila yo imisa na mutsinga.

Musi i tshi vhona phikhokho ya phambo, ye ya vha i songo tou naka u yafhi, yo vha i tshi ḋaramudza mutshila u itela u ḋongisa lunako lwa mutshila wayo.

Fhedziha ndi mini tshe tsha kundwa u shanduka? Milenzhe! Tshifhinga tsho^qhe musi phikhokho i tshi sedza milenzhe yayo ya wana yo vhifha, yo vha i tshi mbo ḋi kokodzela mutshila fhasi i tshi lingedza u dzumba iyo milenzhe ya thoma u zhamba.

Kale India ho vha hu tshi pfi musi Phikhokho i tshi lila, zwi amba uri hu ḋo vha na mithathabo, phenyo na mvula.

Indra, mudzimu wa mvula na mithathabo ovha o ita Phikhokho mudinda wawe.

Musi ni sa athu vhala
 ● Lavhelesāni zwifanyiso na ḋoho ni lingedze u humbulela uri marīwalwa aya a amba nga mini.
 ● Tshimbidzani ma^qo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ḋo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Kha ri ንwale Phikhokho yo vha yo tou ita hani musi i sa athu shanduka?

Yo vho vhonala nga ndilade musi yo no shanduka?

Yo difara nga ndilade musi yo no nakesa?

Ni a ደivha muñwe muthu ane a vhone u nga o nakesa?

U ደifara nga ndilade?

Nangani ታহো yoneyone ya tshitiori itshi:

Ni vhone u nga mafhundo a phikhokho ndi lungano (febulu)? Ndi ngani ni tshi ralo.

	Indra u shavha mudzimu wa vhuhali.
	Phikhokho yo wana hani mathenga ayo.
	Phikhokho na phikhokho ya phambo

Ndi ngani Indra o shandukisa mathenga na mutshila zwa phikhokho?

Ni vhone u nga phikhokho yo vha yo naka i sa athu shanduka ya vha tshiononi tsha u naka kana yo naka musi yo no shandukiswa? Tikedzani phindulo yanu.

Febulu ndi nganetshelo i ne kanzhi ya vha na vhabvubedzwa vha phukha nahone mafhundo ayo a si a vhukuma. Fhedzi i na pfunzo ine ra guda khayo.

Kha ri ንwale

No vhala tshitiori tsha phikhokho ya u vhifha ye ya shanduka ya vho naka.
Ni vhone u nga uri "u ደikukumusa sa phikhokho" zwi amba mini.

Zwino amban ni kha tshigwada tsha vhoiwe uri ni vhone u nga zwi tevhelaho zwi amba mini ni kone u ንwala ተhalutshedzo dza hone.

O tetemela sa luñanga lu mađini		O fhufha vhavhili vha sera	
Mulalo o tswuka sa tshiguluzwana		O sekena sa lwatsi	

Mañwe hafhu nga Phikhokho

Kha ri ñwale

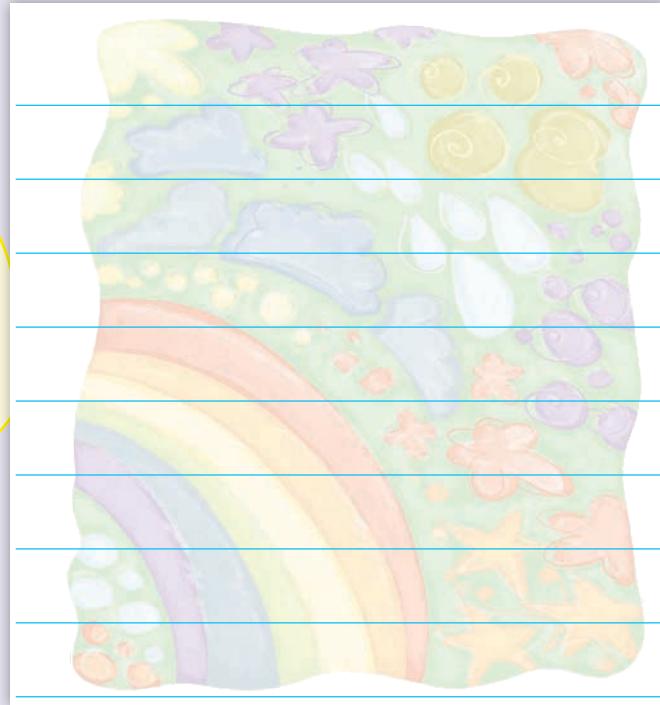
Lavhelesani t̄hoho na mitaladzi wa u thoma wa tshirendo tshi re afho fhasi. Zwi ni vhudza zwine tshirendo tsha amba ngazwo. Miñwe mitaladzi i shuma u tikedza mafhungo a re tshirendoni. I ni vhudza zwinzhi nga ha fhungo l̄ihulwane, fhedzi mañwe a mafhungo ha ngo tea tshirendo itshi. Mafhungo aya ha ni vhudzi zwinzhi nga muhumbulo muhulwane. Ñwalululani tshirendo tshi si na mitaladzi i songo teaho u dzhena khatsho.

Phikhokho

Phikhokho, phikhokho, u na mivhala yavhuđi
Litshere l̄ituku la u takadza
Muvhala wa lutombo wa u naka, ndi tou tama
arali wo vha u wanga,
Phetheni dzi ngaho musengavhadzimu,
Hu na mivhala midala ya u naka, ya lutombo na ya ṭađa,
Ni thamuwa fhano na ya fhaļa
Matshimbilele au a u naka, u tshi ḥenya nga u ḥihudza,
Na lutzhemo lune wa ṭavha,
Mađo a penyaho, madala a u naka
Tswirr! Tswirr u vhidza khonani dzau
Ni fushima mađo a muvhoni.

Kha ri ñwale

Fhedzisani thebuļu i re afho fhasi. Kha khoļomo ya u thoma, ñwalani vhaanewa vha re kha lungano lwe na vhala ngei n̄tha ni ḥalutshedze fhethuvhupo. Kha khoļomo ya vhuvhili, ñwalani zwiitei zwe zwa ḥisa thaidzo kana khudano. Kha khoļomo ya vhuraru, ambani nga khudano kana thaidzo, ni kone u ñwala zwe zwa bvelela zwe vhangwa nga thaidzo. Tsha u fhedza, ñwalani zwine ra khou kaidzwa khazwo kana pfunzo ya lungano ulu.

Vhaanewa na Fhethuvhupo	Zwiitei zwe zwa ḥisa khudano	Khudano i re tshirendoni	Zwiitei zwi no vhangwa nga khudano	Pfunzo

Kha ri nwale

Vhalani ḥhalutshedzo ni ḫadze
mavhaka nga maipfi a khwiñesa a
no bva kha mutevhe.

dihudza

u vha muhali

vhifha

tzhema

u lilela nthesa	
u sa naka	
u ḫidzhiela nthā nga zwine wa vha zwone	
u kona u livhana na u lwa na khombo	

Kha ri nwale

Shumisani maipfi a re tshibogisini ane a
ṭalutshedza zwe phikhokho ya vha i zwone
musi i sa athu naka na musi yo no naka.

onyana

tshika

seisa

tshiñoni zwatsho

u naka

muvhala
wa lutombo

mudala

buraweni

maño a
penyelelaho

U rangani	Nga murahu

Kha ri nwale

Shandulani mafhungo a tevhelaho a bve kha maambiwa a ye kha
maambelwa.

"Ni khou ya ngafhi no tou hwalela?" ndi Phikhokho i tshi vhudzisa.

Phikhokho yo vhudzisa Indra.

"Khosi ya tshiñuhu Ravan u khou nngidimedza."

Indra a ri

Kha ri
ambe

Shumani ni kha zwigwada.

- Lavhelesani ṭhoho ya lungano ulu na zwifanyiso zwalwo ni vhudze tshigwada tshanu uri ni vhona u nga tshiṭori itshi tshi ḥo amba nga mini.
- Ni vhona u nga tshi ḥo fhela nga ndilade?

Muñwe musi nga madekwana, buvhi Anasi a dzula fhasi uri a ḫikande nga tshilalelo tsha u ḫifha. Zwenezwi musi a tshi tou thoma u henza genzu ḥa u thoma, ha pfala u ombaomba vothini. A takuwa a ya a vula vothi. A tshi hasha mañ a wana hu Tshibodempembe, tshe tsha vha tshi tshi vhonala tsho neta vhukuma. Tshibodempembe tsha ri, "Anasi, ndi khou humbela u swielewla.

Ndo tshimbila lwendo lulapfulapfu ḥamusi, zwino ndo neta nahone ndi na ndala." Fhedzi Anasi o vha e na tseḍa a sa todj ḥa zwiliwa zwawe na muñwe muthu. A vhamba maano a sa takadzi. Zwenezwi Tshibodempembe tshi tshi tou fhasi thwee ḥafanuri tshi ḥevho zwiliwa, Anasi a thoma u zhamba, "Heiwe Mpembe, zwanda zwau zwo tswuka nga maanda! U nga si ḥe nga zwanda zwi re na mashika ngauralo! Tshimbila u yo ḥamba."

Zwanda zwa Tshibodempembe zwo vha zwo tswuka nangoho nge tsha vha tsho fhedza ḫuvha ḫothe tshi ndilani. Nangoho ndi fhalaha Tshibodempembe tshi tshi tshimbila nga u ongolowa tsha vhuya tsha swika mulamboni, tsha tamba zwanda, tsha dovha hafhu tsha tshimbila nga u ongolowa tshi tshi vhuya ḥafanuri.

Nga itsyo tshifhinga ndi musi Anasi o no thoma kale u kapula zwiliwa. Musi Tshibodempembe tshi tshi sala tshi tshi swika ndi musi zwiliwa zwi tsini na u fhela. Zwenezwi Tshibodempembe tshi ḥa tshi tou fhasi thwee uri tshi thome u ḥa zwiliwa, Anasi a thoma u zhamba hafhu, "Heiwe Mpembe, zwanda zwau zwi tshee zwo tswuka! Tshimbila u yo tamba hafhu!" Zwanda zwa Tshibodempembe zwo vha zwo tswuka nangoho nge tsha tshimbila ngazwo tshi tshi yo ḥamba mulamboni. Tshibodempembe tsha takutshedza hafhu zwi tshi pfisa vhutungu tsha vhuyeleta u tamba zwanda hafhu.

Tshi tshi sala tshi tshi kokovha tshi tshi vhuya, tsha wana hu si tshee na zwiliwa.

Tshibodempembe tsha lavhelesa Anasi tsha ri, "Ndo livhuha no mmbidza uri ri lalele rothe. Arali ḥiwe ḫuvha na ḫiwana ni tsini na mudi wanga, ni dzhene ri lalele rothe" Ha mbo fhela tshifhinga, buvhi Anasi a thoma u dzulela u humbula zwo

Tshibodempembe tsha mu fulufhedzisa uri tshi ḥo mu fha zwiliwa. Zwenezwoha, ḥiwe ḫuvha Anasi a mbo ya mudini wa Tshibodempembe nga tshifhinga tsha tshiswiṭulo, musi ḫuvha li hafha ḥa heneffo mulamboni. Tshibodempembe tsha vha tsho ḥi ganamela zwatsho ḥa tombo, tshi tshi khou ḥavhela masana, vhunga zwibodempembe zwi tshi tou ralo. Musi Tshibodempembe tshi tshi tou vhona Anasi tsha mbo ri, "Ri a vusa Anasi! Wo ḥa u lalela na nne ḥamusi?" Anasi a ri, "Ee, zwi nga vha zwavhuḍi nga maanda hezwo, ndi a livhuha." ndala ya Anasi yo vha i tshi khou ḥaqna tshothe. Ndi fhalaha Tshibodempembe tshi tshi dia tshinwi tsha dzhena mađini, Anasi a sala o lindela heneffo matomboni

khunzikhunzini dla mulambo. Hu si kale Tshibodempembe tsha mbo thunyuwa tsha ri "Khezwoha Anasi. Zwiliwa zwo luga. Kha ri lalele rothe" Tshibodempembe tsha mbo dia tshinwi hafhu tshi tshi ya u ḥa matari madala e tsha a lugisela tshilalelo. Anasi a lingedza u dia tshinwi uri a tsele fhasifhasi mađini, zwo vhutoto vhunga buvhi li si tshibodempembe. Zwa kondja vhukuma u ḥupela ngauri o vha a tshi sokou papamala hu si na hune a ya. A lingedza u tou fhufhela, a lingedza u ita tshinwi, zwothe zwa kunda. A kundwa u swika hune zwiliwa zwa vha hone. Ho no vha kale fhalaha Anasi

a ḫelwa nga muhumbulo. A panga matombo zwikwamani zwa dzhasi ḥawe, u swikela a tshi vho lemela lune a kona u ḥupela mađini. A vhona ṫafula ya tshibodempembe yo ṫamiwa nga mađari madaladala na zwiñewe

zwiliwa zwa u ḫifha.

Fhedziha zwenezwi Anasi a tshi kha ḫi ri u a hovhelela zwiliwa, Tshibodempembe tsha mu dzivhisa, tsha ri, "Anasi, ngohongoho ni nga si ḫe zwiliwa no ambara dzhasi! Fhano muđini a ri iti zwithu ngauralo." Anasi a bvula dzhasi. Zwino khakhathi ya vha uri arali a si na matombo a u mu ḥupedza, u a papamala a humela n̄tha nn̄da ha mađi.

Tshiṭori itshi tshi khou amba nga nnyi?

Tshiṭori itshi tshi bvelela ngafhi?

Tshiṭori tshi khou amba nga mini?

Pfunzo ya tshiṭori itshi ndi ifhio? Itani thiki kha phindulo yoneyone.

	Tshi sa fheli tshi a ṫula!
	U tshi lingedza u ḫi ita muđali, u nga wana uri muñwe o ṫalifha u fhira iwe.
	U songo dzikusa tthisima.

Kha ri ḥwale

Tshimbidzani mađo kha bugu yanu ya mishumo ni fhindule mbudziso dzi tevhelaho.

Tshiṭori tsha Anasi wa Buvhi tshi kha siađari ḫifio?

Ndi nyito ifhio ya u thoma ine na tea u ita?

Ndi nyito ifhio ya u fhedza ine na tea u ita?

Ndi kha vhege ifhio hune na guda nga thangi?

Kha ri ḥwale

Shumisani thangi kha u vhumba maipfi maswa:

Thangi ndi zwivhumbi zwine zwa ṫumiwa kha mudzi kana tsinde ḫa ipfi u itela u shandula zwine ipfi ḫa amba na u vhumba ipfi ḫiswa.

di

ku

ra

nya

lunako

tshea

mabindu

tukana

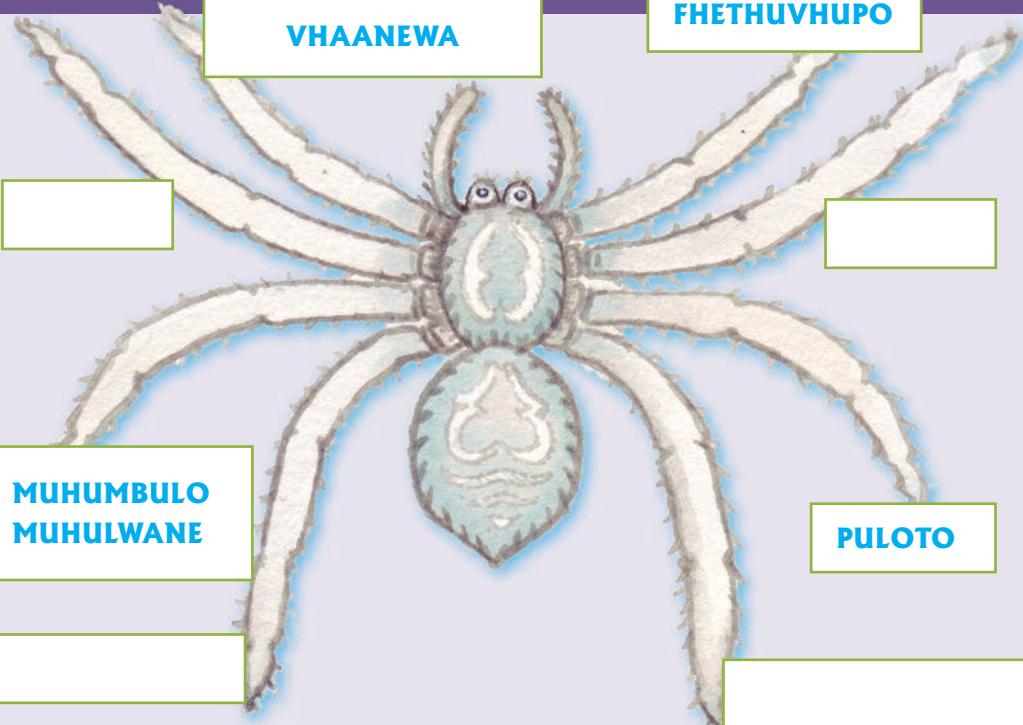

Kha ri ñwale

Itani buvhi ja tshiñori.
Dadzani mavhaka a re
kha Milenzhe ya Buvhi.
Fhedzisani mavhaka
a re kha milenzhe ya
buvhi nga: muanewa
muhulwane/vhaanewa
vhahulwane, muhumbulo
muhulwane, fhethuvhupo
na puloto.

VHAANEWA

FHETHUVHUPO

MUHUMBULO
MUHULWANE

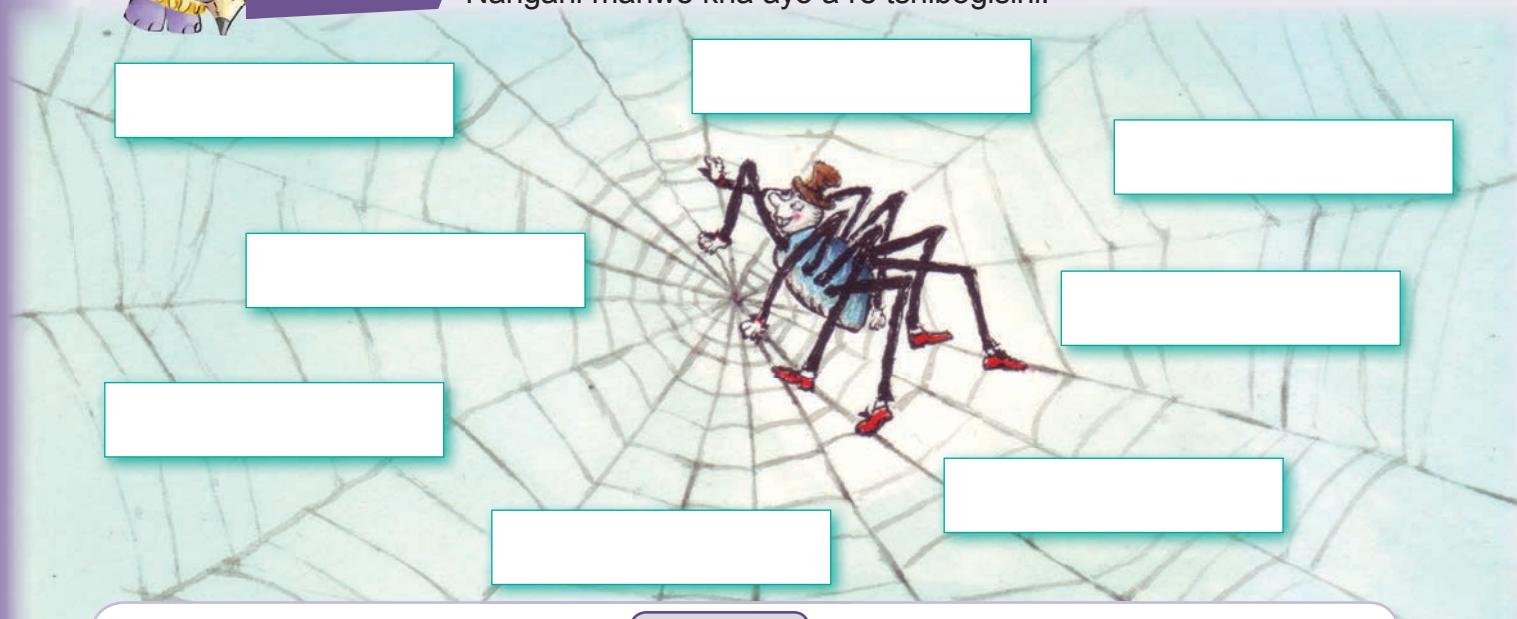
PULOTO

Kha ri ñwale

Ñwalani mataluli a no ɻalutshedza mvumbo ya Anasi.

Nangani mañwe kha ayo a re tshibogisini.

u na
tsedau na
mbilummbiu na
vhunwau na
vhutshivha

u na vhukwila

u hula

u na
ndalau na
vhulenda

o neta

muswa

o naka

u na mbili

o ɻukufhala

Tshikhalani tshi re afho phasi, ñwalani mafhungo mararu o fhelelaho ni tshi shumisa maipfi ayo
a u ɻalutshedza.

Kha ri የwale

Zwino elekanyani nga muñwe muthu ane na mu ደivha ni ታlутshedze mvumbo yawe ni tshi shumisa maipfi a no bva kha thebulu iyi.

muswa kana mulala	u na nungo kana ha na nungo	mulapfu kana mupfufhi	u na misipha kana ndi musekene
muñali kana tsilu	u na vhulenda kana u na vhukolikoli	u a ambesa kana o bvuda	u a vhavhalela kana u na vhutshivha

Kha ri የwale

Nwalani thovhekano ya zwiitei tshiṭorini itshi.

Tsha u thoma buvhi እo dzula fhasi ፈa ፈa zwiliwa zwa u ደifha.

U bva afño

Ha tevhela

Nga murahu

Nga murahu Anasi o ya u dalela tshibodempembe tshi tshi humbula uri tshi ደo wana zwiliwa.

U bva afño

Ha tevhela

Tsha u fhedzisela

Kha ri የwale

Nwalani dzinaljiti/liitidzina.

Kuipfi "u" na
maiti zwi
vhumba
maipfi a no
shuma sa
madzina.

Maipfi ayo
a kona u
tevhela
mañwe maiti
na mataluli.

Dzinaljiti/
liitidzina ndi
u + jiti.

Ro mu ታtuwedza

(vhala) ngano nnzhi.

A si zwavhuđi

(kombetshedza) muthu

(vhala) nga Anasi arali a sa zwi takaleli.

Ndo vha fulufhedzisa

(vhavhalela) mabuvhi fhedzi a thi kholwi uri

ndi ndi ደo zwi kona.

Filimu i no amba nga mabuvhi yo vha yo tea

(vhonwa) ngauri i

a takadza.

Ri ደo ya

(renga) małegere.

(zwifha) a si tshithu tshavhuđi.

Mbiди i wana mavhala

Kha ri
ambe

- Ndi tshiṭori tsha kholekhole. Ni vhona u nga tshiṭori tsha kholekhole ndi mini?
- Hu na zwiṭori zwa kholekhole zwine na zwi ḋivha? Huṛwe ṭhamusi makhulu waṇu vho vhuya vha ni anetshela zwone? Arali hu na tshine na tshi ḋivha, tshi anetsheleni tshigwada tsha vhoiwe.
- Ni vhona u nga tshiṭori itshi tshi khou anetshelwa nga huswa?
- Muanewa ndi nnyi?
- Humbulelani uri ni vhona u nga tshiṭori tshi ḍo fhela nga ndilade.

Kha ri vhale

- Musi ni sa athu vhala
- Lavhelesani zwifanyiso na ḫohō ni lingedze u humbulela uri maṇwalwa aya a amba nga mini.
 - Tshimbidzani maṭo (u sikima) kha siatari ni wane uri ni ḍo vha ni tshi khou vhala nga mini.

Kalekale, Pfeṇe ḥihuluhulu ḥa vhuhali ḥo ya ḥa dzula khunzikhunzini dza mulambo. Pfeṇe ili ḥa vusa pfiriri kha dziṁwe phukha dze dza vha dici tshi dzula hanefho khunzikhunzini dza mulambo dzo takala. ḥa vhivhedza fhetu hoṭhe u tsa na mulambo ḥa ri ndi haṭo, ḥa ri a huna muthu we a tendelwa u nwa mađi a mulambo uyu. Dziṁwe phukha dza sinyuwa nga maandā nahone dza fa nga ḫora fhedziha hu sa vhe na we a vha muhuli kana a vha na maandā a u hanedza Pfeṇe – nga nnđa ha Mbiđi. Nga itsho tshifhinga, Mbiđi ndi musi i tshee na mukumba mutshenatshena nahone i tshi fana na bere tshena.

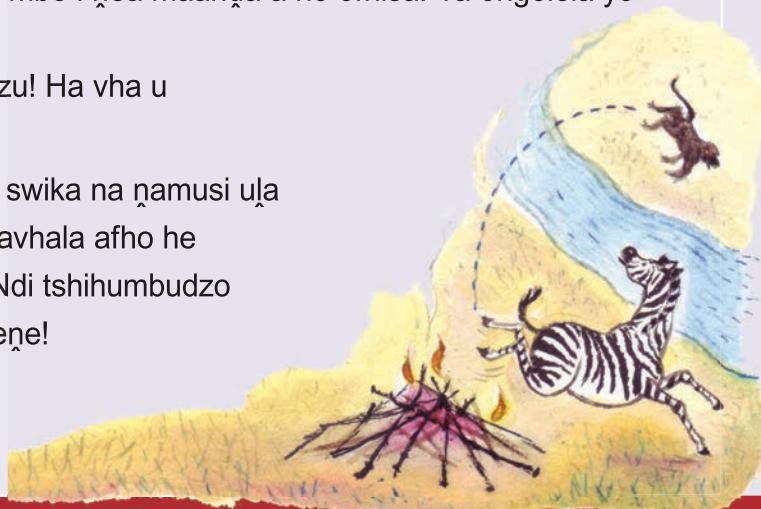
Mbiđi ya muhali ya wana Pfeṇe, ḥe ḥa vha ḥo dzula ḥo ḫigēda muliloni muhulu, ya itela Pfeṇe khaedu uri vha lwe. Ha pfaniwa uri a no ḍo kundwa u tea u pfuluwa khunzikhunzini ya mulambo. Phukha idzi mbili dza lwa masiari oṭhe na vhusiku hoṭhe.

Ndi musi Mbiđi i tshi vho thoma u neta ndi he Pfeṇe ḥa mbo ḫi i sukumedzela muliloni!

Ha bvelela zwiṁwe zwithu zwi no mangadza. Vhuṭungu he Mbiđi ya vhu pfa musi i tshi khou fhiswa nga khuni dici dza vha dici muliloni ha mbo i ḫea maandā a no ofhisa! Ya ongolela yo sinyuwa, ya raha Pfeṇe

ḥa levhua ḥa swika ḥe seli ha mulambo vhudzu! Ha vha u ngalangala haṭo.

Mbiđi yone a yo ngo sala i si na mbonzhe. U swika na ḫamusī uļa mukumba mutshenatshena wa Mbiđi u na mavhala afho he wa fhiswa nga khuni dici a no khou nyenga. Ndi tshihumbudzo tsha uri yo vha muhali musi we ya lwa na Pfeṇe!

Țalutshedzani zwe Pfene ja ita zwe zwa dina phukha khunzikhunzini dza mulambo.

Kha ri ñwale

Ndi mini tshe tsha nea Mbiđi maanda a u ñilwela?

Ndi mini tshe tsha nea Mbiđi mavhala?

Ni vhona u nga mbiđi yo vha i muhali? Bulani uri ngani.

Tshiṭori itshi ndi lungano kana ndi ngoho? Bulani uri ngani.

Kha ri ñwale

Dzenisani maipfi oneone a u ḥanganya mafhungo a re afho fhasi. A nangeni kha maipfi a re tshibogisini.

naho

nahone

ngauri

fhedzi

kana

musi

zwino

nga nnnda
ha muši

u
swika

Lifanyisi ji vhambedza tshithu na tshiñwe, hu tshi shumiswa maipfi "sa" kana "u fana na".

Tsumbo: Ndalamo o takala sa ḥambelamađi, ngauri o phasa.

Nthambeleni o lapfa sa mupapawe.

Limethafore ji vhambedza zwithu zwivhili hu si na u monamona:

Tsumbo: Nthambeleni ndi mupapawe.

1. Tshikolo tsho vha tshi tsha takadzi ndi tshee mułuku.
2. Ndi a ita tshuñwahaya ndi khou ḥodou phasa.
3. Makole o swifhadza hołhe i ño na.
4. I ño na makole o swifhadza hołhe.
5. Bugu iyi i a ñura i na mafhungo manzhi.

Kha ri ñwale

Talelani mafanyisi na mamethafore fhungoni liwe na liñwe.

Nangani thalutshedzo yone ya lifanyisi na limethafore liñwe na liñwe afho tshibogisini. Ni kone u ñwala thalutshedzo kha mutualadzi u re nga fhasi ha fhungo liñwe na liñwe.

u shaya nungo

u tshimbila a tshi tonga

u sa dina

u hanganea

u sa funa tshika

Zwa u Iwala ha Malindi zwo vha zwo fara mme awe thaha. Vhañwe vhana vha kiñasini yashu vha na vhudele hu no nga ha tshimange.

Livhalani u tshimbila nga u tou tepa sa lusengele.

Ndi tshi vhona bugu dzanga dzo kherulwa nda pfa ndo kulekana mirado.

Khaladzi a Luvhani ndi phola i sa vhudziswi.

Sandani zwo mu kela mañari ngauri o hangwa u ñwala tshunwahaya yawe.

Ñwalani fhungo la inwi muñe line la vha na lipfanisi ngomu li no vhambedza zwithu zwivhili.

Kha ri ንwale

Shandulani vhuthihi ha madzina vhu vhe kha vhunzhi. Ni vhe na vhutanzi uri mapfanisi a madzina a a shanduka na one.

Muthu u fuwa phikhokho uri a i ታongise.

Vhuṭungu he mbiđi ya vhu pfa i tshi fhiswa nga tshikuni ho ita uri i wane maanda!

Pfenę ዘihuluhulu ዥ vha ያ tshi dzula khunzikhunzini dza mualambo.

Phikhkho ya ደ sedza mađini ya vhone i songo naka zwone.

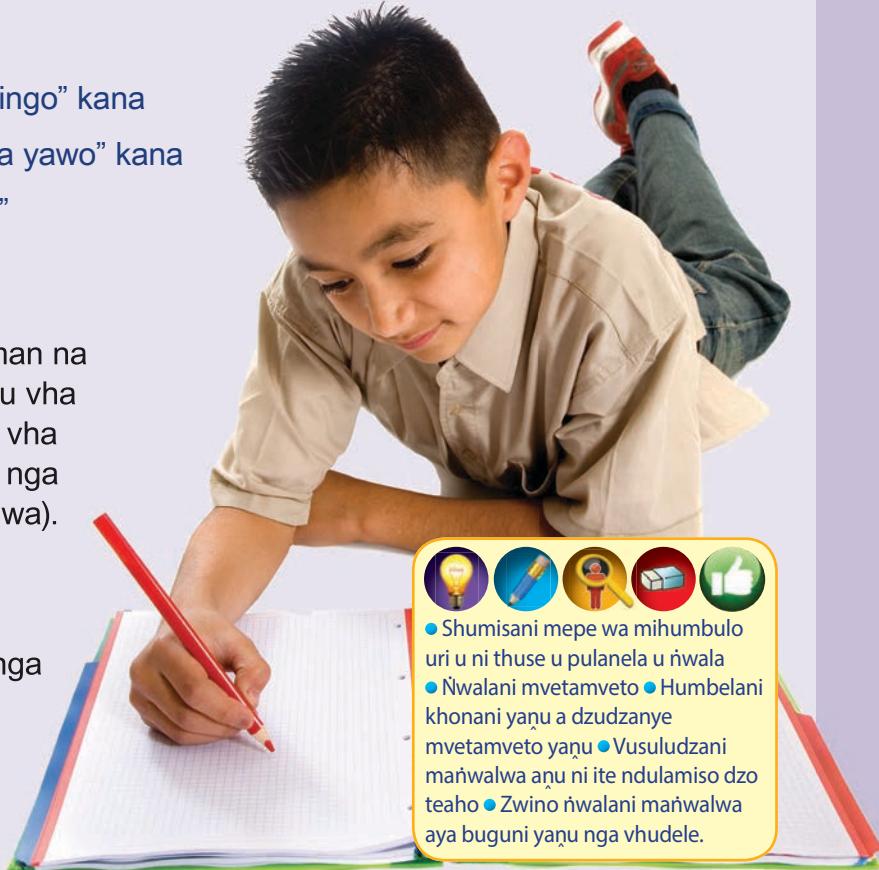
Kha ri ንwale

ጀwalani lunganovhubvo (kha siaṭari ያ tevhelaho). Vhunzhi ha nganovhubvo hu lingedza u ታlalutshedza uri tshithu tsho ደisa hani shangoni.

Tsumbo khedzi: “Ndou i tshi wana musingo” kana
“Musengavhadzimu u tshi wana mivhala yawo” kana
“Ndi nga mini ንwedzi u tshi bva musiku”

Vhaanewa vha nganovhubvo vha vha
vhathu vha re na maanda (sa Spiderman na
Superman), kana zwipuka kana vhathu vha
manditi. Vhaanewa vha nganovhubvo vha
na zwipfi zwi no nga zwa vhathu (vha nga
takala, vha ታungufhala kana vha sinyuwa).

- ጀwalani phara tharu - mathomo,
mutumbu na magumo.
- ጀwalani tshiṭori tshine vhathu vha nga
tama u tshi thetshelesa.

Ńwalani lunganovhubvo Iwańu hafha:

Phara ya u thoma:

Phara ya vhuvhili:

Phara ya vhuraru:

Dikishinari yanga

A
a

B
b

C
c

D
d

Handwriting practice lines for uppercase A and lowercase a.

Handwriting practice lines for uppercase B and lowercase b.

Handwriting practice lines for uppercase C and lowercase c.

Handwriting practice lines for uppercase D and lowercase d.

Dikishinari yanga

E
e

F
f

G
g

H
h

Dikishinari yanga

I

i

J

j

K

k

L

l

Dikishinari yanga

M
m

N
n

O
o

P
p

Dikishinari yanga

Q
q

R
r

S
s

T
t

Dikishinari yanga

U
u

Y
y

V
v

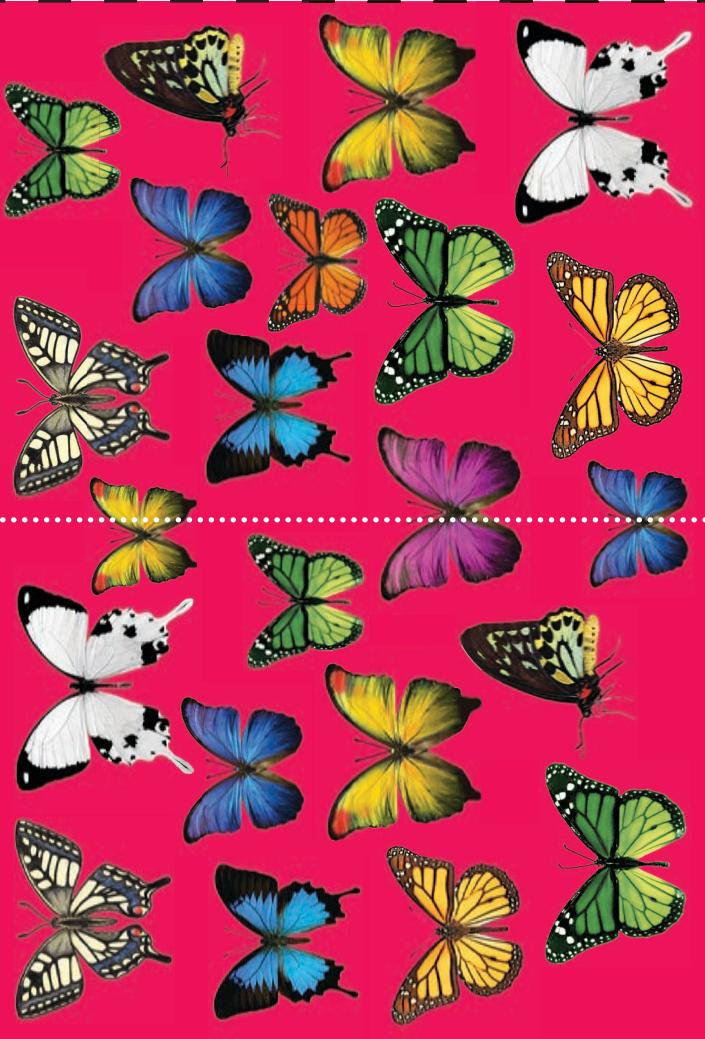
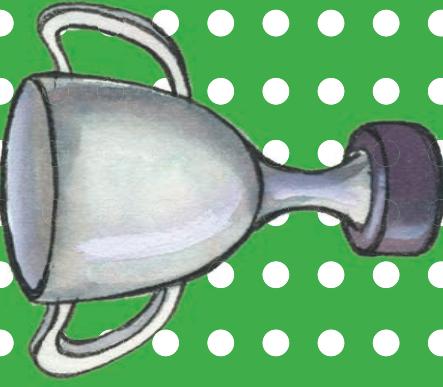
Z
z

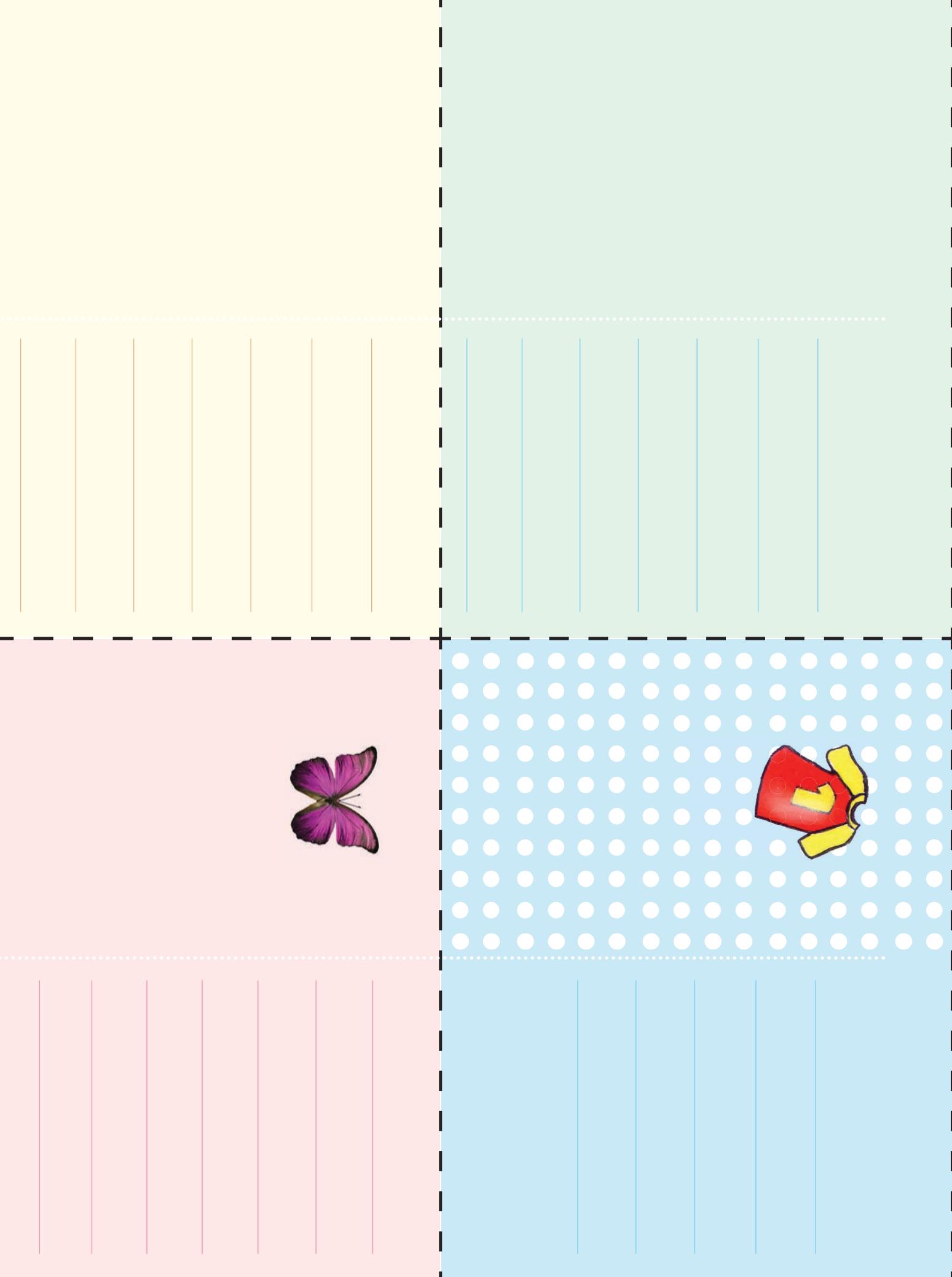

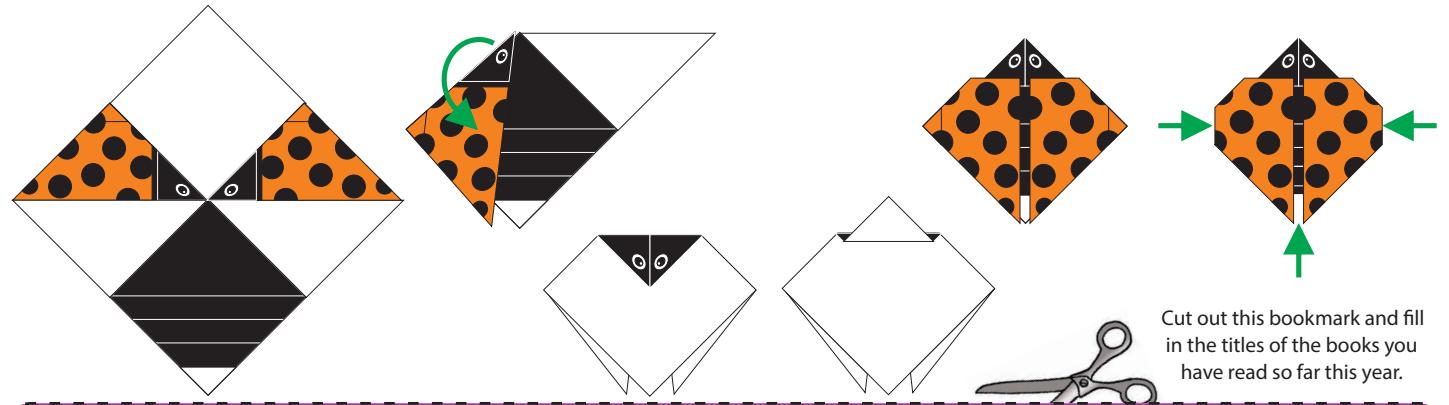
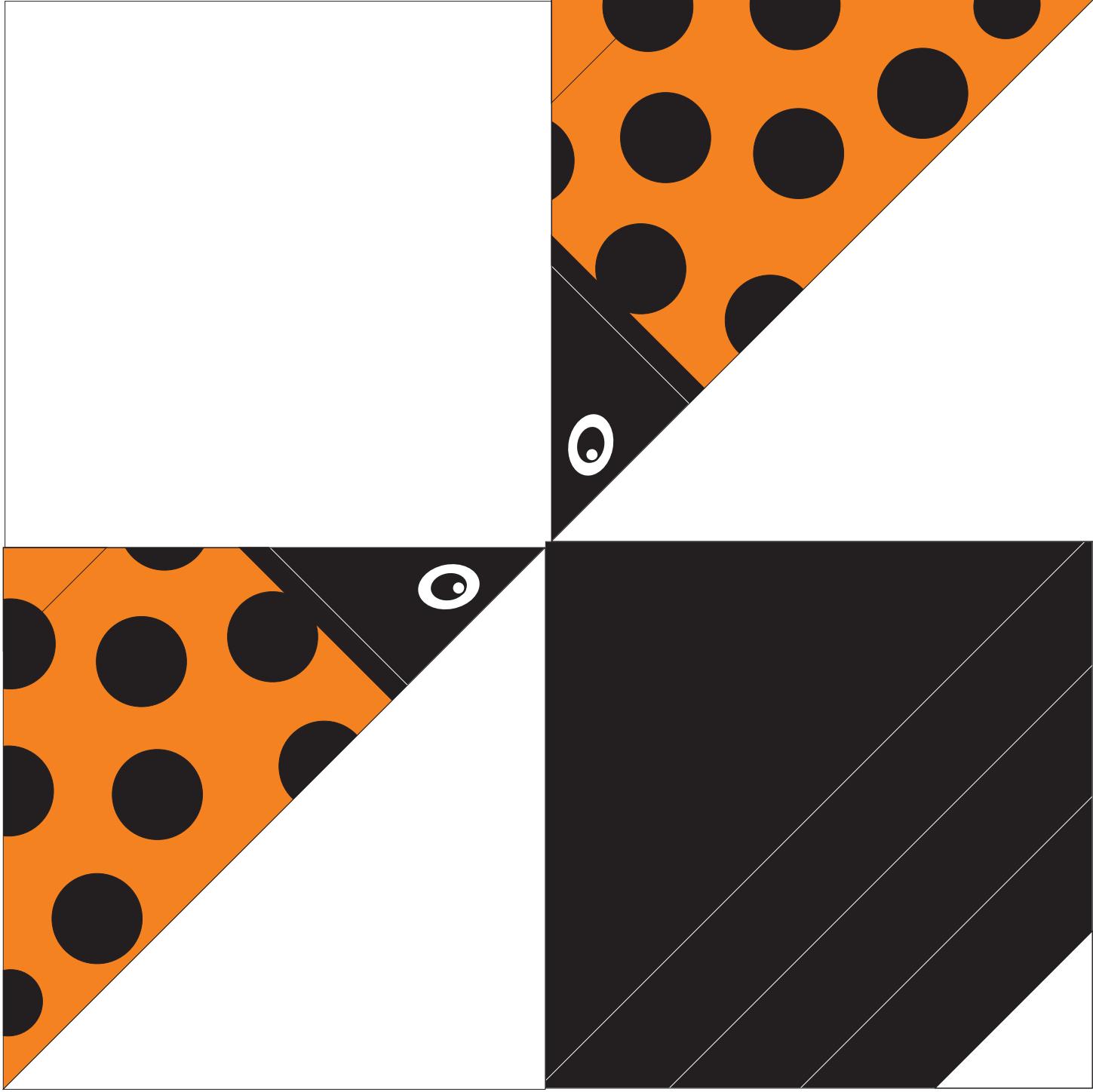
W
w

X
x

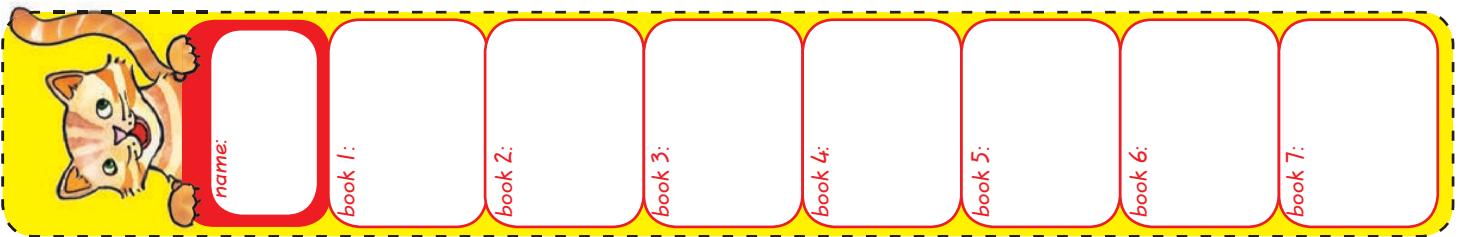

Cut out this bookmark and fill in the titles of the books you have read so far this year.

book 7:	book 6:	book 5:	book 4:	book 3:	book 2:	book 1:	Name:
---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---

name:

book 1:

book 2:

book 3:

book 4:

book 5:

book 6:

book 7: